

WELKOM IN DE DUINEN!

Reflecties en aanbevelingen omtrent
natuur en recreatie aan de Vlaamse Kust

INLEIDING	pag. 5
1 De Vlaamse Kustduinen in feiten en cijfers	pag. 7
1.1 Aanwezigheid en spreiding van de duingebieden aan de Vlaamse Kust	pag. 7
1.2 Dubbele versnippering	pag. 10
2 Hoe groen is het beleid voor de Vlaamse kustduinen	pag. 12
2.1 Belangrijke actoren in de Vlaamse kustduinen	pag. 12
2.1.1 De sector natuur – de duinen als bewakers van de biodiversiteit	pag. 12
2.1.2 Het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust, afdeling Kust - de duinen als natuurlijke zeewering	pag. 14
2.1.3 De sector landbouw – de duinen als akker- en weiland	pag. 14
2.1.4 De sector waterwinning – de duinen als waterreservoir	pag. 15
2.1.5 Het Ministerie van Landsverdediging, de duinen als militaire (oefen)zone	pag. 15
2.1.6 De sector recreatie – de duinen als decor voor ontspanningsactiviteiten	pag. 16
2.1.7 De diverse overheden – de duinen als onderdeel van een geografische context	pag. 17
2.2 Geïntegreerd kustzonebeheer: het sleutelwoord	pag. 18
2.3 Prioritaire aandachtspunten voor de beleidsmakers	pag. 20
2.3.1 Een sluitende bescherming van de Vlaamse kustduinen	pag. 20
2.3.2 Een adequate oplossing voor de versnipperde eigendomsstructuur van de Vlaamse kustduinen	pag. 22
2.3.3 Een optimaal beheer van de Vlaamse kustduinen	pag. 25
2.3.4 Het gevecht tegen de versnippering	pag. 27
2.3.5 Zoeken naar een “natuurlijk” evenwicht	pag. 28
3 Voorzieningen voor recreatief medegebruik in de Vlaamse Kustduinen	pag. 34
3.1 De inrichting van de duinen	pag. 34

3.2	Openstelling van de Vlaamse kustduinen voor het publiek	pag.	36
3.3	Recreatieve voorzieningen in de Vlaamse kustduinen.....	pag.	38
3.4	De padenstructuur in de duinen biedt onvoldoende belevingswaarde voor de recreant	pag.	39
3.4.1	De trajectbepaling van wandelpaden	pag.	40
3.4.2	Circuitvorming binnen of rondom duingebieden.....	pag.	41
3.4.3	Wegenis	pag.	47
3.4.4	Aspecten van vormgeving bij de aanleg van wandelpaden.....	pag.	49
3.5	Van een defensieve naar een creatieve reflex bij de inrichting van de duinen.....	pag.	51
3.6	De bereikbaarheid van de Vlaamse kustduinen	pag.	56
3.6.1	Externe ontsluiting voor gemotoriseerd verkeer	pag.	56
3.6.2	Externe ontsluiting voor fietsers.....	pag.	57
3.6.3	Externe ontsluiting via het openbaar vervoer	pag.	59
3.7	Bezoekersonthaal in de Vlaamse Kustduinen.....	pag.	60
3.7.1	Markering van de ingangen	pag.	61
3.7.2	Parkeer gelegenheid en fietsenstalling	pag.	64
3.7.3	Infoborden en folders	pag.	65
3.7.4	Gepersonaliseerd bezoekersonthaal via bezoekerscentra	pag.	66
4	De gastvrijheid van de Vlaamse kustduinen	pag.	68
4.1	Omheinde natuur	pag.	68
4.2	Zijn enkel wandelaars écht welkom in de Vlaamse kustduinen?.....	pag.	71
4.2.1	Fietsen in de duinen	pag.	71
4.2.2	Mountainbiken in de Vlaamse kustduinen	pag.	74
4.2.3	Paardrijden in de Vlaamse kustduinen.....	pag.	76
4.2.4	Spelen en struinen in de duinen	pag.	77

4.3	De Vlaamse kustduinen toegankelijk voor iedereen	pag. 80
4.4	Iedereen welkom: ook met huisdieren?.....	pag. 85
5	Routegebonden recreatie in de Vlaamse Kustduinen	pag. 87
5.1	Wandelen	pag. 87
5.1.1	Lusvormige wandelroutes.....	pag. 87
5.1.2	Wandelnetwerken.....	pag. 88
5.1.3	Langeafstandswandelroutes.....	pag. 90
5.1.4	Routes voor personen met een beperking.....	pag. 91
5.1.5	Andere wandelroutes	pag. 91
5.2	Fietsen.....	pag. 92
5.2.1	Lusvormige fietsroutes.....	pag. 92
5.2.2	Fietsnetwerk.....	pag. 93
5.2.3	Themafietstochten.....	pag. 95
5.2.4	Langeafstandsfietsroutes.....	pag. 95
5.2.5	Fietsverhuur	pag. 96
5.2.6	Fietsherstel	pag. 97
5.2.7	Fietsenstalling.....	pag. 97
5.2.8	Ketenmobiliteit	pag. 98
5.2.9	Fietsvriendelijke logies.....	pag. 99
5.2.10	Fietsvriendelijke cafés	pag. 100
5.3	Mountainbiken	pag. 101
5.4	Paardrijden.....	pag. 102
5.5	Auto- en motortoeren	pag. 103
6	De kustduinen als toeristisch-recreatief product	pag. 105
6.1	Duinen als koopwaar	pag. 105
6.1.1	Het concept	pag. 105
6.1.2	Het product	pag. 106
6.1.3	De markten	pag. 109

6.2	Wat, waar, wie en waarom? Communicatie over recreatie in de natuur aan de kust.....	pag. 109
6.2.1	Informatie op afstand	pag. 110
6.2.2	Lokale informatie	pag. 112
6.2.3	In situ informatie	pag. 120
7	Slotbeschouwing. Natuur en recreatie aan de Vlaamse Kust: een kansrijke combinatie	pag. 121
7.1	Samenvatting en algemene conclusies	pag. 121
7.2	Actieplan.....	pag. 127
	BIBLIOGRAFIE.....	pag. 132

De kustduinen zijn, net als de zee en het strand, een unique selling proposition voor de Vlaamse kust. Of zouden dat kunnen zijn. Want de duinen blijken moeilijk vermarktbaar als toeristische troef. Enerzijds omdat er nog weinig duinen zijn, anderzijds omdat het resterende duinenareaal zeer kwetsbaar is en omdat de sector natuur het alleengebruik op de resterende duingebieden zou claimen. Klopt het dat er in de Vlaamse kustduinen geen ruimte is voor recreatie? Dat gaan we in dit rapport onderzoeken.

Het onderzoek speelt ook in op de strategische krachtlijnen die reeds in 2002 door Westtoer in het strategisch beleidsplan toerisme en recreatie voor de Kust zijn geformuleerd. In dat plan staat onder meer de dringende noodzaak tot opmaak en uitvoering van inrichtingsplannen voor recreatief medegebruik in de Vlaamse kustduinen verwoord.

De studie is gebaseerd op een uitgebreide terrein-, literatuur- en webinventarisatie die als bijlage bij deze nota hoort. Verder zorgden tientallen interviews met diverse betrokken actoren voor de nodige aanvulling en verheldering. Tot slot zijn we in het voorjaar van 2006 ook een licht gaan opsteken in de kustduinen van onze noorderburen. Onderhavige tekst is geen exacte wetenschap. Het is een poging om op een 'onbevooroordeelde' manier – maar wel met een recreatieve bril - een licht te laten schijnen op de actuele en toekomstige mogelijkheden voor recreatief medegebruik van de Vlaamse kustduinen. Punten van kritiek zijn vooral opbouwend bedoeld. Waar mogelijk formuleren we alternatieven en concrete verbeterpunten.

De studie focust op de duingebieden aan de Kust, maar kijkt ook over het muurtje naar andere natuurgebieden zoals duinbossen, het strand, de fossiele duinen en de polders in het binnenland.

In het eerste hoofdstuk ontkrachten we de mythe over het gebrek aan natuur aan de Vlaamse Kust. We hebben het over oppervlaktes duingebied, over de eigendomsstructuur en de versnippering van duingebieden.

Hoofdstuk twee zoomt in op het beleid voor de Vlaamse kustduinen. We inventariseren de voornaamste actoren (terreineigenaars, beheerders), we hebben het over geïntegreerd kustzonebeheer en beklemtonen de prioritaire aandachtspunten voor de beleidsmakers.

Het derde hoofdstuk heeft het over de voorzieningen voor recreatief medegebruik in de kustduinen. We belichten daarbij de inrichting van duingebieden en de openstelling ervan. Verder inventariseren en evalueren we de bestaande recreatieve voorzieningen en de

padenstructuur en pleiten we voor een meer creatieve reflex bij de inrichting van de duinen. Tot besluit van dit hoofdstuk hebben we het nog over de bereikbaarheid en het bezoekersonthaal.

De gastvrijheid van de Vlaamse kustduinen is het voorwerp van het vierde hoofdstuk. We onderzoeken of de duinen toegankelijk zijn voor alle recreatievormen en doelgroepen.

Hoofdstuk vijf inventariseert de mogelijkheden voor routegebonden recreatie aan de Vlaamse Kust. We overlopen achtereenvolgens de faciliteiten en mogelijkheden voor wandelen, fietsen, mountainbiken, paardrijden en auto- en motortoeren.

In het zesde hoofdstuk belichten we de Vlaamse kustduinen als toeristisch-recreatief product. Zijn de duinen 'verkoopbaar'? Onder welke voorwaarden? Welke zijn de doelgroepen die we kunnen bewerken? We hebben het tot slot ook nog over de communicatie die met betrekking tot (recreatie in) de duinen wordt gevoerd.

We ronden het rapport af met een slotbeschouwing en een reeks actiegerichte maatregelen die de prioriteiten aangeven voor het toekomstige beleid rond recreatie in de kustduinen. Deze actievoorstellen vormen een belangrijke insteek voor het Strategisch Beleidsplan Toerisme en Recreatie voor de Vlaamse Kust, waarvan de herziening in 2008 werd opgestart.

Deze studie werd uitgevoerd door Westtoer als onderdeel van het project 'Recreatief medegebruik van de Vlaamse Kustduinen'. Dit project verliep met de steun van het Kustactieplan 2005-2009 van de Vlaamse regering, de provincie West-Vlaanderen en de afdeling Kust van het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust.

De redactie van dit rapport was mogelijk dank zij de inhoudelijke inbreng van tientallen actoren, die we hierbij uitdrukkelijk wensen te bedanken. Dank vooral aan het Agentschap voor Natuur en Bos, met name aan ir. Jean-Louis Herrier en Marc Leten, voor de hulp bij de inventarisatie.

Moge het verder goed gaan met de Vlaamse kustduinen!

1 De Vlaamse Kustduinen in feiten en cijfers

1.1 Aanwezigheid en spreiding van de duingebieden aan de Vlaamse Kust

Een veelgehoorde boutade met betrekking tot de Vlaamse Kust is dat er nog nauwelijks duinen zijn. In welke mate is die bewering terecht? In de literatuur¹ is sprake van 3.800 ha resterend duinenareaal. Daaronder worden zowel kustduinen, schorren en duin-polderovergangszones verstaan. Die 3.800 ha zijn verspreid over de 67 km die onze kustlijn lang is.

Vooraleer te antwoorden op de vraag 'hebben we veel of weinig duinen', gaan we op zoek naar vergelijkingsmateriaal. Een vergelijking met Nederland ligt het meest voor de hand². We berekenen het aantal hectare duinen per kilometer kustlijn.

Tabel 1 Aantal hectare duinen per kilometer kustlijn

	Duinenareaal	Kustlijn	Ratio
Vlaamse Kustduinen	3.800 ha	67 km	56,7
Nederland ³	40.000 ha	300 km	133,3

Uit bovenstaande tabel blijkt dat we in Vlaanderen per km kustlijn 56,7 ha duingebied hebben. In Nederland ligt de score gevoelig hoger, met 133,3 ha per km kustlijn, wat dus meer dan het dubbele is. Berekenen we de ratio voor het oorspronkelijk veronderstelde duinenareaal in Vlaanderen⁴, dan komen we wel in de buurt van de Nederlandse score, met 111 ha per km kustlijn. In die optiek is het met het duinenareaal van de Vlaamse kust dus niet zo goed gesteld, zeker als we de vergelijking maken met buurland Nederland. Wat overblijft is echter nog steeds vrij indrukwekkend. In de literatuur wordt de Vlaamse kust genoemd als een van de weinige West-Europese landen waar wel degelijk grote duinencomplexen te vinden zijn⁵.

Op kaart 1 worden de gebieden voorgesteld die in de inventaris zijn opgenomen⁶. Het gaat om de volgende gebieden:

1. Vlaams natuurreervaat De Westhoek
2. Calmeynbos/Krakeelduinen
3. Oosthoekduinen
4. Cabour
5. Garzebekeveld
6. Zwarten Hoek
7. Houtsaegerduinen/Kerkepannebos
8. Zeereep Westhoek
9. Westhoekverkaveling
10. Mieke Hill

¹ *Onder meer in Agentschap voor Natuur en Bos 2007, p. 11.*

² *We vonden ook cijfers voor Groot-Brittannië en Denemarken (Drees 1997), maar we konden die gegevens niet verwerken omdat we de verhouding niet kennen tussen zand- en rotsenkusten.*

³ *Van de Vegte 1997.*

⁴ *Nl. 7500 ha, zie Breyne 2007.*

⁵ *Zie Stichting Duinbehoud 2007. België wordt hier vermeld, samen met Nederland, Denemarken, Noord-Frankrijk, en de Duitse en Deense Waddenellanden.*

⁶ *In totaal werden 59 gebieden geïnventariseerd, samen goed voor ongeveer 3200 ha.*

11. Zeepanne/belvédère
12. Ster-der-Zee
13. Noordduinen
14. Doornpanne
15. Hoge Blekker
16. Schipgatduinen
17. Witte Burg/loopduinrelict
18. Zeereep Sint-André
19. Home Sinjoorkens
20. Sint-André
21. Binnenduinrand Koksijde/Sint-Idesbald
22. Duinen tussen Albert I- en Golfwaan
23. Kapelduinen
24. Astridpanne
25. Plaatsduinen
26. Oostvoorduinen/Monobloc
27. Zeebermduinen
28. Ter Yde
29. Hannecartbos
30. Karthuizerduinen
31. Binnenduinrand Oostduinkerke/Nieuwpoort
32. Simliduinen
33. Groenendijk
34. Lenspolder
35. De IJzermonding
36. Crystal Palace Duinen
37. Cosmosduinen
38. Calidrisduinen
39. Sint-Laureinsduinen
40. Warandeduinen
41. Duinen Raversyde
42. James Ensorduinen
43. Oosteroever Oostende
44. Romp van de duinen Bredene
45. Paelsteenpanne/Spanjaardduin
46. Kijkuit
47. Duinbossen
48. Zeereep De Haan/Wenduine
49. Zandpanne
50. Zeereep Wenduine/Blankenberge
51. Fonteintjes/Nordic
52. Zeebos
53. Baai van Heist
54. Sashul en Vuurtorenweiden
55. Kleiputten van Heist
56. DG Willemspark
57. Zwinduinen en –polders
58. Provinciaal Natuurpark Zwin
59. Het Zwin

Wat meteen opvalt, is dat de duingebieden geen gelijkmatige spreiding kennen over de hele kustlijn. De sterkste concentratie vinden we van De Panne tot Nieuwpoort in het westen, goed voor zo'n 63 % van ons totale duinenareaal. De Panne en Koksijde zijn de absolute koplopers, met elk ca. 25 % van alle Vlaamse kustduinen. Voor de oostkust vinden we vooral een sterke concentratie in Knokke-Heist, met ca. 20 % van ons totale duinenareaal.

Tabel 2 *Spreiding van de duingebieden over de Vlaamse kust*

	Duinenareaal
De Panne	783 ha
Koksijde	804 ha
Nieuwpoort	442 ha
Lombardsijde – Westende	44 ha
Westende – Oostende	101 ha
Oostende – Bredene – De Haan	73.2 ha
De Haan – Wenduine	148 ha
Wenduine – Blankenberge	98 ha
Knokke-Heist	672 ha

De Vlaamse kustduinen vallen uiteen in heel wat verschillende, relatief kleine deelgebiedjes. Er zijn nauwelijks omvangrijke duinencomplexen aan te wijzen die niet door de verstedelijking zijn versnipperd. Twee uitzonderingen op deze regel zijn het Vlaams natuurreservaat (VNR) De Westhoek in De Panne, met zijn 345 ha het grootste duinengebied van de Vlaamse Kust, en het VNR De Zwinduinen en – polders in Knokke-Heist, dat 222 ha groot is. Slechts 12 van de 58 geïnventariseerde duingebieden zijn groter dan 100 hectare. Op de duinencomplexen van Knokke-Heist na, zijn al deze gebieden aan de Westkust gelegen.

Tabel 3 *Grote duinencomplexen aan de Vlaamse kust (> 100 ha)*

	oppervlakte
Vlaams natuurreservaat De Westhoek	340 ha
Groene as Heist-West	250 ha
Vlaams natuurreservaat Zwinpolders en -duinen	222 ha
Vlaams natuurreservaat Het Zwin	180 ha
Doornpanne	157 ha
Binnenduintrand Oostduinkerke/Nieuwpoort	140 ha
Noordduinen	135 ha
Vlaams natuurreservaat De IJzermonding	130 ha
Krakeelduinen-Calmeynbos	118 ha
Houtsaegerduinen en Kerkepannebos	115 ha
Lenspolder	115 ha
Duinbossen	112 ha

In een aantal gevallen sluiten kleinere deelgebieden toch vrij nauw bij elkaar aan, zodat ze min of meer als een geheel kunnen worden ervaren. Dat heeft beheerders er in een aantal gevallen toe gebracht die gebieden te verenigen in een groter verband, en ze op een gezamenlijke manier te beheren en te promoten. Dat geldt bijvoorbeeld voor het Vlaams natuurreservaat 'De Duinen en Bossen van De Panne', dat de belangrijkste duingebieden in De Panne omvat en in totaal 665 ha groot is. In Koksijde is een vergelijkbare constructie gemaakt voor alle duingebieden rondom het Vlaams natuurreservaat 'Ter Yde', 260 ha groot.

1.2 Dubbele versnippering

De versnippering van het duinenareaal is aan twee factoren toe te schrijven. Ten eerste is er het probleem van de ruimtelijke planning aan de Vlaamse kust. Een weinig zorgzaam beleid rond de natuurgebieden aan de kust heeft geleid tot een sterk doorgedreven verstedelijking. Nieuwe verkeersassen en vastgoedprojecten halveerden het duinenareaal⁷ en creëerden een sterk versnipperd duinenlandschap. Het duinendecreet uit 1993 maakte hier een einde aan en sindsdien bleef het resterende duinenareaal grotendeels gevrijwaard.

Een van de grootste fysieke barrières over de hele kustlijn is ongetwijfeld de Koninklijke Baan (N34). Op kaart 1 is duidelijk hoe enkele potentieel erg omvangrijke duinencomplexen in twee worden gesneden door die weg. Dat geldt het duidelijkst voor het complex 'Schipgatduinen-Doornpanne' tussen Koksijde-Bad en Oostduinkerke-Bad en het complex 'Zeebermduinen-Ter Yde' tussen Oostduinkerke-Bad en Groenendijk-Bad⁸. Ook de duinbossen in De Haan worden door de ontdubbelde N34 in repen gesneden.

Een tweede factor is de versnipperde eigendomsstructuur van de Vlaamse kustduinen, die we visualiseren op kaart 2. Het Vlaamse Gewest heeft via het Agentschap voor Natuur en Bos en het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening & Kust zowat de helft van alle duingebieden in eigendom. Ook het federale Ministerie van Landsverdediging heeft domeinen in duingebied. De waterwinningsmaatschappij IWVA bezit ongeveer een tiende van de kustduinen. 'Kleine' publieke eigenaars zijn de lokale besturen en de Provincie West-Vlaanderen. Daarnaast is op vandaag nog een kwart van alle duingebieden privé-eigendom, verspreid over vele honderden verschillende eigenaars. De Oostvoorduinen in Oostduinkerke bijvoorbeeld, zijn amper 32 ha groot. Het gebied valt echter uiteen in 244 kadastrale percelen, die toebehoren aan 334 verschillende eigenaars⁹.

---

⁷ Men raamt het oorspronkelijke duinenareaal op 7.500 ha (Breyne 2007, p.8).

⁸ Zie ook Vectris cvba 2007, p.10.

⁹ Agentschap voor Natuur en Bos 2007, p.11.

Tabel 4 Eigendomsstructuur van de Vlaamse kustduinen

Eigenaar	Duinenareaal
Agentschap voor Natuur en Bos	1.347 ha
Privé-eigenaars	921 ha
Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust	395 ha
IWVA	360 ha
Ministerie van Landsverdediging	115 ha
Lokale besturen	99 ha
Provincie West-Vlaanderen	60 ha

2 Hoe groen is het beleid voor de Vlaamse kustduinen?

Heel wat partijen zijn betrokken bij het beleid voor de Vlaamse kustduinen. Algemeen wordt aanvaard dat duinen speciale bescherming verdienen, omwille van hun hoge natuurwaarde. Vanuit die optiek is ook een uitgebreid regelgevend kader gecreëerd, dat die bescherming moet garanderen. Die regelgeving roept soms weerstand op bij andere actoren die inspraak willen hebben over het beleid rond de duinen en leidt wel eens tot de opmerking dat de sector natuur te veel macht heeft. In wat volgt bekijken we welke actoren de belangrijkste rol spelen met betrekking tot het beleid, belichten we het beleid zelf en de belangrijkste aandachtspunten voor de beleidsmakers.

2.1 Belangrijke actoren in de Vlaamse kustduinen

Heel wat actoren menen aanspraak te mogen maken op de kustduinen. Vaak gaat het om sectorale aanspraken die niet altijd met elkaar in overeenstemming te brengen zijn. Zonder het ingewikkelde juridische kluwen te willen ontwarren dat met deze discussie samenhangt¹⁰, zetten we de belangrijkste actoren op een rij. Veelal gebeurt deze opsomming vanuit de diverse functies die aan de duinen worden toegeschreven. De Vlaamse overheid is hier, in hoofde van de diverse agentschappen, sterk betrokken partij. Daarnaast mogen ook de andere overheden, provincie en steden en gemeenten, niet uit het oog worden verloren.

2.1.1 De sector natuur – de duinen als bewakers van de biodiversiteit

Het milieu- en klimaatthema is anno 2008 brandend actueel. Vanuit de sector natuur wordt echter al veel langer gevochten voor natuurbehoud en –ontwikkeling, met als belangrijk argument dat het bewaken van de biodiversiteit essentieel is voor het voortbestaan van onze planeet. Natuurbehoud is niet alleen levensnoodzakelijk voor de mens als soort, daarnaast is het ook de ethische plicht van de mens om zorg te dragen voor de aarde. Tot slot speelt nog een esthetisch argument, namelijk de natuur die moet worden beschermd als ‘belevingselement’, als decor voor de menselijke activiteit¹¹.

Bij dat alles blijkt een belangrijke rol weggelegd voor de Vlaamse kustduinen, die een wezenlijke schakel vormen in het instandhouden van de biotische diversiteit¹². Die rol wordt internationaal erkend: zowat het volledige duinenareaal valt binnen de Natura 2000-richtlijnen¹³.

Ook binnen het Vlaamse natuurbeleid is het belang van de duinen bevestigd. Cruciaal was het duinendecreet in 1993, dat het grootste deel van de duinen heeft beschermd. De meeste van

---

¹⁰ Cliquet, A. e.a., 2002.

¹¹ Provoost, S. e.a., 1996., p.4.

¹² Provoost, S. e.a., 1996, p. 6.

¹³ ‘speciale beschermingszones in uitvoering van de Europese richtlijnen 92/43/EEG (Habitatrichtlijn) en 79/409/EEG (Vogelrichtlijn): de habitatrichtlijngebieden (SBZ-H) en de vogelrichtlijngebieden (SBZ-V)’, Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, 2008.

de duingebieden behoren tot het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN) of het Integraal Verwevend en Ondersteunend Netwerk (IVON), wat aangeeft dat zij een belangrijke rol vervullen in de natuurlijke structuur van Vlaanderen.

Dat alles maakt dat er over de functie van de duinen voor onze natuur weinig discussie mogelijk is: zowel op het Vlaamse als op het Europese niveau werd het belang van de duinen op het vlak van natuurbehoud via een strenge regelgeving geconsolideerd. Die regelgeving wordt dikwijls als beperkend ervaren door andere sectoren die mee aanspraak willen maken op de duinen. Het Agentschap voor Natuur en Bos is van overheidswege verantwoordelijk voor de implementatie van de regelgeving op Vlaams niveau. Het Agentschap beheert zo'n 40 % van onze duingebieden. Ook niet-gouvernementele organisaties zoals Natuurpunt vzw maken van natuurbehoud in de duinen een strijdpunt.

Het programma van de sector natuur voor de duinen is duidelijk: een maximale handhaving en bescherming van de hoge ecologische waarden. Waar mogelijk wil men ook duingebieden verwerven door aankoop van privé-eigenaars. Ook in die duingebieden wil men maximaal natuurlijke processen op gang brengen, door een aangepast beheer. Om de duingebieden optimaal te beschermen gaat men waar mogelijk over tot het oprichten van Vlaamse natuurreservaten met bijbehorend beheersplan.

Deze focus op natuurbehoud en natuurherstel impliceert niet dat de sector natuur het alleenrecht opeist voor onze duinen. Integendeel, het besef groeit dat het maatschappelijke draagvlak voor natuur heel wat groter wordt als men natuurgebieden openstelt voor het grote publiek en tegelijk ook aandacht geeft aan natuureducatie via geleide wandelingen, folders en infoborden. Zowel het Agentschap voor Natuur en Bos als Natuurpunt vzw besteden dan ook ruimschoots aandacht aan recreatief medegebruik en proberen bij de inrichting van de gebieden die zij beheren, rekening te houden met de beleving van de recreanten. In de communicatie rond de duingebieden in beheer bij ANB wordt dit standpunt bijvoorbeeld duidelijk in de folderreeks met als slogan 'Welkom in het Vlaams Natuurreservaat ...' die voor elk van de Vlaamse Natuurreservaten aan de kust is gepubliceerd. Natuurpunt vraagt in zijn '10-puntenprogramma voor een kust met zee, zon en minder zorgen' aandacht voor een (gezoneerd) recreatief medegebruik in de duinen, 'mikkend op een win-win voor natuurwaarde en recreatie'¹⁴.

---

¹⁴ *Natuurpunt vzw, 2003, p.25.*

2.1.2 Het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust, afdeling Kust – de duinen als natuurlijke zeewering

Kuststroken staan geregeld onder bedreiging van overstromingen. Met de verwachte stijging van het zeeniveau zal dit overstromingsrisico alleen nog maar toenemen. Om dit te voorkomen zijn maatregelen met betrekking tot zeewering of kustverdediging nodig, wat inhoudt dat men barrières opwerpt tegen mogelijke overstromingen. In heel wat gevallen hoeven hier geen ‘harde’ kunstmatige ingrepen als het bouwen van dijken of strandhoofden aan te pas te komen. Tegenwoordig gaat de voorkeur dikwijls uit naar ‘zachte’ zeewering, waarbij men de aanleg van verhoogde en verbrede stranden combineert met de natuurlijke dynamiek van strand, duin en zee¹⁵. Wat de duinen betreft zijn het vooral de zeereepduinen die een belangrijke rol spelen bij de kustverdediging.

Voor Vlaanderen wordt de zeewering behartigd door de Afdeling Kust van het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust. Deze afdeling beheert daarom een groot deel van onze zeereep – in totaal zo’n 12 % van het duinenareaal. Uiteraard blijft de kustverdediging voor de Afdeling Kust de absolute topprioriteit. Er is echter ook ruimte voor de inrichting van duingebieden in functie van natuurbehoud en natuurherstel, gecombineerd met recreatief medegebruik.

2.1.3 De sector landbouw – de duinen als akker- en weiland

Een deel van de Vlaamse kustduinen en dan met name de duin-polderovergangszones, zijn in gebruik als akker- en weiland. Uit rentabiliteitsanalyses blijkt dat een deel van de landbouwbedrijven het moeilijk hebben. Dat doet vragen rijzen omtrent de toekomstperspectieven van de sector in bepaalde duin-polderovergangszones¹⁶.

De intensivering van de landbouw, o.m. door overbemesting, wordt als nadelig ervaren voor de natuurwaarden van het duingebied. Het duinendecreet van 1993 deelde het resterende duinenareaal in in ‘beschermde duingebied’ (336 ha) enerzijds en ‘voor het duingebied belangrijk landbouwgebied’ (769 ha) anderzijds. Enkel in deze laatste categorie is landbouw nog toegestaan, mits beperking van de bedrijfsuitbreiding¹⁷.

De belangen van de landbouw in het duingebied worden bewaakt door het Agentschap voor Landbouw en Visserij. Opvallend is dat de functie landbouw vaak teruggeschroefd wordt in het belang van de functie natuur. Zeker indien dit gepaard gaat met het verlies aan landbouwgronden, wekt dit weerstand op in de sector.

---

¹⁵ Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust, Afdeling Kust, 2008.

¹⁶ Econnection, 2000, p. 23.

¹⁷ Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer, 2003.

2.1.4 De sector waterwinning – de duinen als waterreservoir

Ruim de helft van het drinkwater dat geproduceerd wordt voor het verzorgingsgebied Alveringem, De Panne, Diksmuide (deelgemeenten Lampernisse, Oostkerke, Pervijze en Stuivekenskerke), Koksijde, Nieuwpoort en Veurne is afkomstig uit de Vlaamse kustduinen. In 1996 ging het om 4 miljoen m³ per jaar¹⁸. De Intercommunale Waterleidingsmaatschappij van Veurne-Ambacht (IWVA) is de belangrijkste betrokken waterwinningsmaatschappij¹⁹. Zij bezit ruim 10 % van het Vlaamse duinenareaal.

De waterwinningsactiviteiten in de duinen leidden in het verleden tot verhitte discussies tussen de sector natuur en de IWVA. Waterwinning leidt immers tot een daling van de grondwaterstand. Deze verdroging verstoort de natuurlijke – vaak grondwaterafhankelijke – vegetatie in het gebied. Het resultaat van deze discussies was een koerswijziging bij de IWVA. Waar het kon, werd de grondwaterwinning stopgezet. Enkel in De Doornpanne en het Calmeynbos wordt nog drinkwater onttrokken. De waterwinning in Ter Yde en Cabour is stopgezet. Er werd gezocht naar alternatieve, minder verstorende methodes voor drinkwaterproductie. Een groot deel van de productie gebeurt nu via infiltratie²⁰.

Anno 2008 profileert de IWVA zich als voorstander van duurzame waterwinning in de duinen en toont zich als actor betrokken bij thema's als natuurbehoud en –ontwikkeling en recreatief medegebruik. De maatschappij beheert een bezoekerscentrum in de Doornpanne en stelt haar duingebieden open voor recreanten. Het beheer van de gebieden gebeurt in nauwe samenwerking met het Agentschap voor Natuur en Bos; voor de gebieden waar de waterwinning is stopgezet is het beheer volledig overgedragen aan ANB.

2.1.5 Het Ministerie van Landsverdediging, de duinen als militaire (oefen)zone

Verspreid over de kust bevinden zich in de duinen een aantal militaire domeinen. In totaal gaat het om zo'n 115 ha²¹. Deze domeinen zijn grotendeels bebouwd, maar toch omvatten ze ook een deel ecologisch waardevolle duinen²². Het betreft onder meer de Luchtmachtbasis in Koksijde en de Landmachtbasis in Lombardsijde. Het leger beheert niet enkel oefenterreinen aan de kust, maar ook een aantal militaire campings. Vooral die campings liggen sterk onder vuur vanuit de sector natuur.

In het algemeen heerst de overtuiging dat de militaire activiteit in de duinen dient te worden afgebouwd en dat er een beheer dient te worden gevoerd in functie van natuurbehoud en -ontwikkeling.

---

¹⁸ 3 miljoen m³ werd extern aangekocht. *Econnection*, 2000, p. 52.

¹⁹ Een overzicht van alle betrokken actoren in *Econnection* 2000, p.20 (gegevens uit 1995).

²⁰ Zie hiervoor www.iwva.be.

²¹ Provoost, S., e.a., 1996, p.23.

²² Provoost, S., e.a., 1996, p.23.

Tegelijk is men er zich van bewust dat de hoge natuurwaarden van deze gebieden voor een stuk te danken zijn aan het militaire beheer en het daarmee gepaard gaande gesloten karakter. Het Ministerie van Landsverdediging is bereid om tot een meer natuurvriendelijk beheer van de militaire domeinen over te gaan (cf. project DANA). De verwijdering van de militaire campings is echter niet bespreekbaar²³. Ook openstelling voor het grote publiek is op dit moment geen prioriteit. Onderhandelingspogingen voor het verkrijgen van enkele recreatieve doorgangen door militair domein in Koksijde in het kader van het natuurinrichtingsproject Noordduinen van de VLM verliepen aanvankelijk bijzonder moeizaam maar recent werd toch een compromis bekomen omtrent deze doorgang. Ook Westtoer werd geconfronteerd met een weigerachtige houding van de militaire overheid bij het traceren van het wandelnetwerk Westkust. Toch formuleerde de overheid na de opening van dit netwerk een alternatief voor het tracé langs recreatiedomein 't Liefkoord, waardoor het domein toch gedeeltelijk toegankelijk wordt gemaakt voor de recreant.

2.1.6 De sector recreatie – de duinen als decor voor ontspanningsactiviteiten

Samen met strand en zee zijn de duinen de grootste aantrekkingskracht van de kust, dé toeristische topbestemming in Vlaanderen. Daarbij doen de duinen niet alleen dienst als uniek decor, ze vormen tegelijk een aantrekkelijke gebruikruimte voor tal van recreatieve activiteiten, zowel voor de lokale bewoners, dagtoeristen als verblijfstoeristen.

De zeereepduinen zijn voor strandgebruikers een uitwijkplaats bij sterke wind en hoog water. Vooral in de onmiddellijke nabijheid van de bewaakte badzones en concentraties van verblijfsaccommodatie kennen ze een vrij intensief recreatief gebruik. Uiteraard bieden de duinen uitgelezen kansen voor liefhebbers van natuurobservatie. Stationaire vormen van recreatie zoals zonnebaden, picknicken en spelen, en mobiele recreatievormen zoals wandelen (met of zonder hond), joggen en paardrijden worden frequent beoefend in de duinen. De Kustfietsroute gaat op een aantal plaatsen via vrijliggende fietspaden vlak langs of door de duinen. Ook hardere vormen van recreatie – met name mountainbike, 4X4 cross en quadrijden – komen voor. In de duinen vinden we een aantal golfterreinen, enkele belangrijke toeristische attracties zoals domein Raversijde, Fort Napoleon en Het Zwin, en – zij het fel gecontesteerd – enkele illegale kampeerterreinen.

De recreatieve activiteiten manifesteren zich doorgaans in de vorm van recreatief medegebruik, d.w.z. dat de recreatie zich afspeelt in gebieden die een andere 'hoofdfunctie' hebben - veelal is dat de functie natuur - en gebruik maakt van de bestaande voorzieningen in die gebieden.

---

²³ *Econnection, 2000, p.64.*

Er wordt vastgesteld dat de recreatieve druk op de duinen op bepaalde plaatsen en tijdens welbepaalde periodes groot is en de draagkracht van het natuurlijk systeem dreigt te overschrijden.

Voorals de zeereepduinen zijn het slachtoffer van deze overrecreatie. Sinds geruime tijd groeit de overtuiging dat een duurzame aanpak van het recreatieve medegebruik, ook in het belang van het kusttoerisme zelf, noodzakelijk is. Dat maakt dat de sector recreatie in het algemeen de hoofdfunctie natuur, die aan de meeste duingebieden is toegeschreven, onderschrijft. Wel wordt er nog gezocht naar uitbreidingen van het recreatieve medegebruik, met name voor zachte recreatievormen, binnen de krijtlijnen die vanuit de sector natuur zijn uitgezet. Daarnaast blijft evenwel de behoefte bestaan aan duinen om in te spelen en te ravotten.

2.1.7 De diverse overheden – de duinen als onderdeel van een geografische context

Los van deze sectorale indeling bevinden de duingebieden zich uiteraard ook binnen een specifieke geografische context. Bekijken we de situatie van op het Vlaamse niveau, dan kunnen we stellen dat de Vlaamse overheid relatief veel grip heeft op het duinenareaal: zowat de helft van alle gebieden zijn eigendom van het Vlaamse Gewest en worden door het Agentschap voor Natuur en Bos of het Agentschap van Maritieme Dienstverlening en Kust beheerd. Opvallend is dat dit in veel mindere mate het geval is voor de 'lagere' overheden. De Provincie West-Vlaanderen heeft nauwelijks 1,5 % van de duingebieden in eigendom. Ook steden en gemeenten hebben weinig eigendom in de duinen: samen bezitten ze slechts zo'n 2,5 % van alle duingebieden.

Uiteraard blijven deze overheden evengoed belangrijke actoren. In de ruimtelijke planningsprocessen besteden zij ruimschoots aandacht aan de duinen op hun grondgebied. In het Provinciaal Ruimtelijk Structuurplan²⁴ wordt de kust, een stedelijk netwerk op Vlaams niveau, omschreven als een gebied 'met een belangrijke rol voor toerisme en recreatie in afweging met de natuurlijke structuur'. De toeristisch-recreatieve ontwikkeling van de kustruimte is van belang, maar dient geconcentreerd te worden in de bestaande toeristische centra en op de bestaande toeristische infrastructuur. Op die manier moet de huidige natuurlijke structuur intact blijven. Zee, strand en duinen moeten drager zijn van natuur, toerisme en recreatie. De duinen moeten in de mate van het mogelijke toegankelijk zijn, al is differentiatie nodig afhankelijk van de natuurwaarden. In het kader van deze toegankelijkheidsvisie wil de provincie, in samenspraak met hogere overheden, inrichtingsplannen opmaken voor de duingebieden met aandacht voor recreatief medegebruik. In dit verband ondersteunt de provincie het Kustactieplanproject 'Recreatief medegebruik van de Vlaamse Kustduinen' van Westtoer, waarin o.m. de opmaak van inrichtingsplannen voor enkele zeewerende kustduinen door de afdeling Kust voorzien wordt.

---

²⁴ Provincie West-Vlaanderen, 2002.

Op het niveau van gemeenten en steden vinden we heel wat visies en voorstellen in verband met de duinen in gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen (GRS) en gemeentelijke natuurontwikkelingsplannen (GNOP's). Het zou ons echter te ver leiden om deze in detail te behandelen. Veelal wordt ook in deze planningsprocessen de functie natuur vooropgesteld, met een gezonde aanpak van het recreatieve medegebruik.

2.2 Geïntegreerd kustzonebeheer: het sleutelwoord

Uit de bespreking van de actoren en hun aanpak met betrekking tot de duinen blijkt dat niemand nog voorstander is van een puur sectorale benadering. De sector natuur pleit ook voor recreatief medegebruik; kustverdediging gaat samen met natuurbeheer en inrichting voor recreatief medegebruik; de sector recreatie erkent dat recreatieve ontwikkeling steeds dient ondergeschikt te worden aan de natuurwaarden. Samengevat kunnen we stellen dat alle actoren een geïntegreerde aanpak voorstaan.

Om te vermijden dat alle principes rond een geïntegreerde aanpak dode letter blijven, is voor de Vlaamse Kust het Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer opgericht. Dit coördinatiepunt manifesteert zich als aanspreekpunt voor de kustzone waar sectoroverschrijdende thema's aan bod komen²⁵. De organisatie wil duurzaam en geïntegreerd beheer van het kustgebied in België stimuleren en promoten. De doelstelling van geïntegreerd kustzonebeheer is 'zoveel mogelijk rekening houden met de belangen van alle betrokkenen, zonder toekomstige generaties het recht en de mogelijkheden te ontnemen om te genieten van al het moois aan onze kust.'²⁶

Het initiatief is geen unicum. Op Europees niveau werd in 1989 de EUCC²⁷ – The Coastal Union opgericht, een ledenorganisatie met vertakkingen in 40 landen. Doelstelling is ook hier de promotie van een geïntegreerd kustzonebeheer, weliswaar op internationaal vlak. Ons Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer werkt samen met de EUCC. De organisatie ontwikkelde een 'European Code of Conduct for Coastal Zones'²⁸, met concrete en realistische richtlijnen rond duurzaam kustbeheer voor alle betrokken actoren. Daarnaast zet de EUCC pilootprojecten op die bij een geslaagde afloop als 'best practice' kunnen gelden. Specifiek voor de duinen werd het project 'Coastal Guide on Dune Management' gelanceerd, met een apart hoofdstuk over 'Management in relation to tourism and recreation'. Ook hier wordt met concrete cases en best practices gewerkt. Zonering van recreatief medegebruik is een van de sleutelconcepten. Als best practice wordt onder andere het VNR De Westhoek geciteerd.

Het Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer werkt rond dezelfde thema's. In de schoot van de organisatie werd een apart overlegorgaan opgericht dat een geïntegreerd kustzonebeheer

²⁵ Provincie West-Vlaanderen, 2008.

²⁶ Belpaeme, K. en Haelters, J., 2001.

²⁷ Zie www.eucc.net voor meer informatie.

²⁸ EUCC, 1999.

moet mogelijk maken: de zogenaamde *Taakgroep Geïntegreerd Kustzonebeheer*, een ambtenarenoverleg met vertegenwoordigers uit alle bevoegdheidsdomeinen relevant voor geïntegreerd kustbeheer. Daarnaast is er vertegenwoordiging van de federale en de provinciale overheden. De gemeenten zijn niet vertegenwoordigd in de taakgroep, die met een frequentie van 4 x per jaar vergadert. De leden van de Taakgroep worden opgesomd in bijlage

1.

Agendapunten worden vanuit de verschillende sectoren aangebracht. Bedoeling is om sectorale acties bij voorbaat af te toetsen bij andere actoren en steeds te pogen om vanuit een consensus te werk te gaan.

Het beleid omtrent de duinen is slechts één van de mogelijke thema's die door de taakgroep wordt bekeken. Een apart overlegplatform rond de duinen bestaat vooralsnog niet. Volgens Kathy Belpaeme, coördinator Duurzaam Kustbeheer, is dit niet per se een nadeel²⁹. Het is belangrijk dat alle thema's die de kustzone aanbelangen binnen de taakgroep worden bekeken om een echt geïntegreerde aanpak te garanderen. De keuze voor één centraal overlegorgaan in plaats van voor vele verschillende thematische groepen verhoogt ook de efficiëntie. Toch zijn er enkele aandachtspunten. Door het feit dat de agenda vaak uit zeer technische, concrete punten bestaat, worden dikwijls ad hoc-oplossingen geformuleerd. In een aantal gevallen ontbreekt een meer fundamentele principiële discussie – die nochtans ook voor toekomstige dossiers van belang kan zijn – en soms blijft het moeilijk om de sectorale belangen los te laten ten voordele van een meer geïntegreerde aanpak³⁰. In de praktijk betekent dit dat actoren die zich gesteund voelen door een achterliggende wetgeving – en dat geldt in sterke mate voor de sector natuur, met het duinendecreet en het natuurdecreet – vaak de bovenhand halen bij conflicterende visies.

Hoewel de diverse partijen elk nog wel een aantal bedenkingen hebben bij het geïntegreerd werken, lijkt de eindbalans positief. Of zoals Natuurpunt het formuleert: 'There was indeed a situation of conflict between nature and tourism. That a long road has indeed been travelled since the dune decree and that we – from the nature conservation point of view – are indeed still seeking for an equilibrium between nature and tourism. We can't state that all is peace now: conflicts still occur (...) Nor is everything perfect (...) Nonetheless, we feel that many very important policymaking decisions have been taken during the last 15 years. (...) Time has come for a full-scale creation of integrated coast management, where actions are not taken on the spot nor for just one party's benefit'³¹.

---

²⁹ *Gesprek met Kathy Belpaeme, 14/08/2007.*

³⁰ *Ook in gesprekken met andere actoren kwam dit aan de oppervlakte.*

³¹ *Slabbinck, 2005, p.366-367.*

Erg gelijklopende conclusies klinken vanuit de sector natuurbehoud bij de noorderburen: 'Overheden, natuurbeheerders, waterbeheerders en milieuorganisaties zijn naar elkaar toe gegroeid in het besef dat alleen duurzame oplossingen werken'³².

Er lijkt dus niet echt een behoefte te bestaan aan de oprichting van het zoveelste overlegorgaan waarop enkel over de duinen wordt gepraat. Wel is er zeker ruimte voor een jaarlijks initiatief dat speciaal aan de duinen is gewijd, een 'duinendag', onder de vleugels van de huidige taakgroep. Een dagdeel kan ingevuld worden door een praktisch overleg, waarin de verschillende actoren hun jaarplanning met betrekking tot de duinen met elkaar bespreken. Doel van zo'n bespreking is conflictsituaties te voorkomen en na te gaan waar er gezamenlijke initiatieven mogelijk zijn. Het tweede dagdeel kan dan de vorm van een studiedag aannemen, waarop ook externe (eventueel buitenlandse) experts worden uitgenodigd om hun visie op en ervaring met een aantal actuele vraagstukken mee te delen. Met zo'n duinendag kan men loskomen van de ad hoc-benadering die soms de werking van de taakgroep overschaduwde en kan men, los van concrete prangende dossiers, een meer principiële discussie proberen aan te gaan.

2.3 Prioritaire aandachtspunten voor de beleidsmakers

In de voorbije decennia werd het duinenareaal van de Vlaamse Kust door een weinig zorgzaam beleid zowat gehalveerd³³. In de 21ste eeuw wacht de beleidsmakers de belangrijke taak het resterende areaal te beschermen en doordacht tewerk te gaan bij het gebruik van het duingebied. Door het feit dat heel wat sectoren aanspraak kunnen laten gelden op de duinen (cf. supra), zal dit noodzakelijkerwijze vanuit een geïntegreerde aanpak moeten gebeuren.

2.3.1 Een sluitende bescherming van de Vlaamse kustduinen

Zowat een vijfde van de totale oppervlakte van de kustgemeenten geniet op dit moment één of andere vorm van bescherming met het oog op natuurbehoud. Het gaat om Vlaamse en Erkende natuurreservaten, Vogelrichtlijngebieden, Habitatrichtlijngebieden, Ramsargebieden, VEN-gebieden (Vlaams Ecologisch Netwerk) en gebieden beschermd door het Duinendecreet. De beschermingsstatuten overlappen elkaar vaak. De totale oppervlakte aan Vlaamse natuurreservaten aan de Vlaamse Kust, beheerd door de overheid, bedraagt 1.358 ha. Deze oppervlakte is dubbel zo groot als het aandeel zogenaamde 'erkende natuurreservaten' (d.i. in eigendom van particulieren of van natuurverenigingen: 658 ha)³⁴. Opvallend hierbij is dat in de kustgemeenten vooral Vlaamse natuurreservaten (82 %), en veel minder erkende natuurreservaten (13 %) voorkomen, en dat vooral schor en duin worden beschermd.

³² Stichting Duinbehoud, 2002, p.5.

³³ Zie hoofdstuk 1.

³⁴ Kustkompas, 2008.

In 2005 werd een eerste bosreservaat erkend aan de Kust: het duinbos Jan De Schuyter in De Haan (63 ha).

Op wetgevend vlak zijn dus al heel wat maatregelen genomen om het resterende duinenareaal definitief te beschermen. Mijlpalen waren het duinendecreet (1993) en het natuurdecreet (1997). Het duinendecreet heeft ruim 1.100 ha duingebied beschermd, wat een einde maakte aan de bouwwoede in de duinen enerzijds, en aan een verdere versnippering van het duinenareaal anderzijds. Het natuurdecreet regelde het beleid met betrekking tot natuurreservaten en creëerde een aantal belangrijke instrumenten om natuurbehoud en –herstel te bevorderen, zoals de opmaak van natuurrichtplannen en het voorkooprecht, verleend aan het Vlaamse Gewest in gebieden die deel uit maken van het VEN (cf. infra).

De wetgeving probeert dus niet enkel het areaal aan duingebied te beschermen, maar streeft er ook naar het unieke karakter van de duinen, meer bepaald hun typische uitzicht en hun hoge natuurwaarden, te behouden. Op dat punt is het strenge bouwverbod dat in het duinendecreet wordt gestipuleerd van groot belang. Ook het natuurdecreet bevat echter een aantal krachtige bepalingen. Door hun bescherming krijgen duingebieden in eigendom van de Vlaamse Overheid bijna automatisch het statuut van Vlaams Natuurreservaat, met als gevolg dat zij enerzijds onderhevig zijn aan artikel 35³⁵ van het natuurdecreet, en dat zij anderzijds in aanmerking komen voor de opmaak van een beheersplan, dat optimaal natuurbehoud en –herstel beoogt. Die aanpak heeft overigens een aantal – niet altijd gunstige - consequenties voor het recreatieve medegebruik van de Vlaamse kustduinen (cf. infra).

Toch blijft er een belangrijk knelpunt. Veel duinen zijn nog altijd in handen van private eigenaars (cf. infra), voor wie een aangepast beheer geen prioriteit is. Het gevolg is de door de sector natuur gevreesde ‘vertuining’ van de duinen³⁶, waarbij duingebieden worden geannexeerd bij de tuin van privé-eigenaars en ook als dusdanig worden ingericht, zodat het oorspronkelijke karakter dreigt te verdwijnen. Natuurpunt stelt dat een verantwoord beheer ontbreekt voor in totaal 75 % van het duinenareaal³⁷. De belangrijkste verdienste van het duinendecreet is dus de consolidatie van het huidige duinenareaal en het vrijwaren van de weinige resterende open ruimte aan de Vlaamse Kust. Maar de wetgeving heeft nog niet alle problemen weten op te lossen: nieuw aandachtspunt met betrekking tot de bescherming van de Vlaamse kustduinen is de algemene implementatie van een aangepast natuurbeheer, wat enkel mogelijk wordt als men erin slaagt oplossingen te vinden voor de versnipperde eigendomsstructuur van het duinenareaal.

---

³⁵ <http://www.juridat.be/>, geraadpleegd op 22/01/2008, opgenomen in bijlage 2.

³⁶ Zie Natuurpunt vzw, 2003, p.6.

³⁷ Slabbinck, B., 2005, p.258.

2.3.2 Een adequate oplossing voor de versnipperde eigendomsstructuur van de Vlaamse kustduinen

Bij de uitvaardiging van het natuurdecreet in 1997 werd ook het voorkooprecht voor de Vlaamse Overheid ingesteld voor beschermde natuurgebieden. Bedoeling was om hiermee een oplossing aan te reiken voor de versnipperde eigendomsstructuur. Dank zij het voorkooprecht kon de overheid immers duingebieden die in privé-handen waren, verwerven. In 1998 kwam er een bijkomende maatregel om het aankoopritme van duingebieden aan onze kust te verhogen: een apart 'verwervingsinstrument voor de kustduinen en aangrenzende gebieden, in de vorm van een artikel op de begroting van de Vlaamse regering dat gereserveerd is voor de aankoop van kustnatuurgebieden, gekoppeld aan een tweeledige personeelscel die belast is met de aankoop van kustduinen³⁸.

Aanvankelijk werd deze maatregel zeer positief geëvalueerd. Het aankoopritme steeg van amper 5,5 ha per jaar (tussen 1965 en 1997) tot 74 ha per jaar (tussen 1998 en 2006). Tussen 1997 en 2005 alleen al werd ruim 800 ha duingebied aangekocht. De overheid slaagde er in een aantal grote, belangrijke duinencomplexen te verwerven, zoals de Noordduinen in Koksijde en de Zwinduinen- en polders en het Zwin in Knokke-Heist³⁹. De verworven gebieden krijgen het statuut van Vlaams Natuurreservaat én een aangepast natuurbeheer dat wordt vastgesteld in een beheersplan. In een aantal gevallen leidde dat reeds tot baanbrekende maatregelen, zoals het afbreken van zonevreemde gebouwen (Home George Theunis in VNR Ter Yde, waterzuiveringsstation in Groenendijk, marinebasis in VNR De IJzermonding e.a.) of het verwijderen van illegale campings⁴⁰.

Inmiddels is duidelijk geworden dat het nieuwe verwervingsinstrument niet alle problemen kan oplossen⁴¹. Om te beginnen is er een technische complicatie in de operationalisering van het verwervingsinstrument⁴². Jaarlijks wordt er, zoals afgesproken, een apart budget voorzien op de begroting van de Vlaamse regering. In 2004 bijvoorbeeld was dit ongeveer 2,6 mio euro. Bij instelling van het verwervingsinstrument werd bepaald dat er een regeling diende te worden uitgewerkt om overschotten op dit budget over te zetten naar het budget van het jaar daarop, met de bedoeling een structureel fonds uit te bouwen. Dat voornemen werd echter nooit uitgevoerd, zodat eventuele overschotten van een jaar gewoonweg 'verloren' gaan. Dat heeft uiteraard zijn gevolgen voor de efficiëntie van de verwerving. Bepaalde begrotingsjaren is er geld te veel, terwijl er in andere jaren heel wat geld te kort is. Op die manier worden belangrijke opportuniteiten gemist.

---

³⁸ *Agentschap voor Natuur en Bos, 2007, p. 11.*

³⁹ *Agentschap voor Natuur en Bos, 2007, p. 11.*

⁴⁰ *Slabbinck, B., 2005, p. 259.*

⁴¹ *Herrier, J.L. et al., 2005.*

⁴² *Herrier, J.L. et al., 2005, p. 58-59.*

Er zijn echter nog een aantal andere, meer fundamentele problemen, die maken dat de huidige aanpak niet 100 % efficiënt is. Een eerste knelpunt is de sterk versnipperde eigendomsstructuur, getuige het eerder aangehaalde voorbeeld⁴³ van de Oostvoorduin (32 ha), die uiteenvallen in 244 percelen die in totaal aan 334 verschillende eigenaars toebehoren. Dat maakt het verwervingsproces bijzonder complex en tijdrovend. Daarnaast blijft de speculatie van de vastgoedmarkt een hinderpaal⁴⁴. Ondanks het feit dat de vele duingronden in principe nog nauwelijks waarde hebben – de diverse beschermingsmaatregelen sluiten immers eventuele bouwprojecten, hoe klein ook, uit – blijven sommige eigenaars speculeren dat er op termijn toch nog nieuwe bouwmogelijkheden zullen ontstaan. Los daarvan zijn heel wat privé-personen bereid vrij hoge prijzen neer te tellen voor duingronden die aansluiten bij hun eigendom, als uitbreiding van hun achtertuin⁴⁵. Deze twee factoren samen maken dat weinig eigenaars vrijwillig hun duingronden aan ‘redelijke’ prijzen aan de overheid willen verkopen. Belangrijk gevolg: geregeld past de overheid het voorkeepsrecht, zeker voor eerder kleine percelen waarvoor de prijs te hoog wordt ingesteld, niet toe. Een laatste probleem betreft de door het duinendecreet beschermde ‘voor de landbouw belangrijke duingebieden’, waarvoor het voorkeepsrecht niet geldt. Hier zijn de grondprijzen nochtans doorgaans wel redelijk, waardoor het verwervingsinstrument voor dit soort gronden zeer efficiënt zou zijn gebleken.

Uit voorafgaande analyse blijkt dat het voorkeepsrecht in een aantal gevallen faalt, want niet alle duingebieden die men wil aankopen, kunnen ook effectief worden aangekocht. Daarnaast zijn er gevallen waarin de overheid het voorkeepsrecht vrijwillig niet toepast, namelijk in duingebieden die men als ‘minder interessant’ beschouwt. Het belang van individuele percelen wordt door de overheid afgetoetst aan twee wetenschappelijke studies, nl. de ‘Ecosysteemvisie voor de Vlaamse Kust’ (Provoost et. al., 1996) en ‘Een verwervingsplan voor de Vlaamse kustduinen en aangrenzende gebieden.’ (De Loose e.a., 1996). Deze studies maakten een prioriteitenlijst op basis van natuurwaarden. Gebieden die voor de natuur niet prioritair zijn, maar bij voorbeeld voor recreatie wel, vallen daardoor buiten het systeem van het voorkeepsrecht.

---

⁴³ Zie hoofdstuk 1, p. 10.

⁴⁴ Herrier, J.L., et al., 2005, p.65.

⁴⁵ Wij citeren Jef Tavernier, die verwijst naar een initiatief van een Brussels immobiliënkantoor. Dat kantoor probeert een stuk duingrond van 28 ha in diverse perceeltjes te verkopen aan diverse bewoners, zodat ze hun tuin kunnen uitbreiden. Het kantoor schrijft alle mogelijke geïnteresseerden aan: ‘U kan genieten van hetzelfde recht. We stellen u voor uw eigendom uit te breiden aan een zeer voordelige prijs, vastgesteld aan 10 euro per vierkante meter exclusief registratierechten. Dit is zelfs niet de prijs van een fles champagne.’ Dit incident bewijst heel duidelijk dat het duinendecreet alleen niet volstaat om een halt toe te roepen aan de versnippering van het duinenareaal. Kort voordien had het Vlaams Gewest beslist de betreffende gronden (Simluiduin te Nieuwpoort) niet aan te kopen omdat de vraagprijs te hoog was. Zie <http://jvp.vlaamsparlament.be/> voor het verslag van de Commissie voor Leefmilieu en Natuur, Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid en Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed Vergadering van 21/04/2005.

Het voorkeepsrecht en het bijgaande verwervingsinstrument blijken dus niet sluitend als oplossing voor de versnipperde eigendomsstructuur van de duinen. In de zoektocht naar mogelijke remedies worden verschillende denkpijstes gelanceerd. Enerzijds gaat men op zoek naar een manier om het huidige voorkeepsrecht te optimaliseren. Het Agentschap voor Natuur en Bos is zelf vragende partij voor de aanleg van een structureel verwervingsfonds, om alle toegewezen gelden optimaal te kunnen benutten. Het voornemen van Vlaams minister Crevits om het budget voor de verwerving van duinen te verhogen van 3,546 miljoen euro in 2007 naar 4,246 miljoen euro in 2008 is alvast een opsteker⁴⁶.

Daarnaast suggereert men dat het frequenter toepassen van onteigeningsprocedures aangewezen is om het verwervingsritme op te drijven⁴⁷.

Knelpunt hier is echter het feit dat het wettelijke kader van de onteigeningsprocedure op dit ogenblik niet sluitend is, en daardoor juridisch niet waterdicht.

Ook Natuurpunt vzw suggereert enkele oplossingen⁴⁸. Wat het voorkeepsrecht betreft, wijst men net als het Agentschap voor Natuur en Bos op de nood aan hogere aankoopbudgetten, een structureel verwervingsfonds en een verbeterde voorkeepsrecht- én onteigeningsprocedure. Omdat Natuurpunt vreest dat de grondspeculatie de prijzen blijvend onredelijk hoog zal houden, werd tegelijk naar nieuwe denkpijstes gezocht⁴⁹. Zo stelt men voor een beheerplicht op te leggen aan alle duineneigenaars, ook als het om kleine oppervlaktes duingebied gaat, al dan niet gecombineerd met een duinenbelasting in de vorm van een verhoogd kadastraal inkomen voor privé-eigenaars. De opbrengst van de nieuwe belasting kan toegevoegd worden aan het structurele verwervingsfonds. De twee maatregelen samen zullen wellicht het aankopen van duingebied voor privé-eigenaars minder aantrekkelijk maken. Verder stelt Natuurpunt voor om een verbod in te stellen op het plaatsen van omheiningen in duingebied, behalve voor doeleinden van algemeen belang. Dat zal de verdere vertuining van de duinen tegengaan en verhinderen dat duingebieden verder worden afgesloten voor het grote publiek.

In een gesprek met het Coördinatiepunt voor Geïntegreerd Beheer van Kustgebieden, bij monde van Kathy Belpaeme⁵⁰, kwam het probleem van de versnipperde eigendomsstructuur eveneens naar voren als een groot aandachtspunt voor de beleidsmakers, met een bezorgdheid die niet enkel is ingegeven door de grote natuurwaarden die op het spel staan, maar ook door het belang van deze kwestie voor het recreatieve medegebruik.

---

⁴⁶ Zie toespraak van minister Crevits 'Een krachtig beleid voor een prachtig gebied' van 21 januari 2008, n.a.v. de voorstelling van de nieuwe brochure 'De Westkust, een brok natuur om (van) te houden' in VBNC De Nachtegaal.

⁴⁷ Herrier, J.L., et al., 2005, p.66-67.

⁴⁸ Natuurpunt, 2003, p.6.

⁴⁹ In een gesprek met Bart Slabbinck (04/10/2007) bleek dat Natuurpunt meer en meer deze alternatieve denkpijstes genegen is.

⁵⁰ Gesprek op 14/08/2007.

Privé-eigendommen zijn immers de facto niet toegankelijk voor het publiek. Net door het feit dat het vaak om kleine stukjes grond gaat in voor de sector natuur minder belangrijk gebied⁵¹, zijn het echter vaak dit soort stukjes die een doorbraak kunnen betekenen voor heikele punten als de inrichting van speelduinen of het realiseren van een recreatieve verbinding (cf. infra). Kathy Belpaeme suggereert dat het oprichten van een overlegplatform, een soort ronde tafel voor privé-eigenaars, een zinvol initiatief kan zijn. Heel wat privé-eigenaars zijn zich immers nauwelijks bewust van de problematiek en zouden wellicht heel wat toeschietelijker zijn om mee te werken met de beleidsmakers als ze voldoende worden geïnformeerd en gesensibiliseerd.

Gecombineerd met financiële incentives naar het voorbeeld van de beheersovereenkomsten of natuurprojectovereenkomsten⁵² zullen sommige van die eigenaars geneigd zijn om mee te stappen in een aantal initiatieven.

Opvallend is dat in het hele debat weinig aandacht wordt gegeven aan de rol die lokale besturen op zich zouden kunnen nemen mits de nodige aanpassingen aan het voorkeepsrecht. De gemeente Koksijde bijvoorbeeld, koopt vanuit strategisch oogpunt waar mogelijk kleine duinpercelen op⁵³. Op die manier wil de gemeente als eigenaar inspraak verwerven in het beheer van het duingebied. De gemeente mist echter een instrument als het recht op voorkoop, waardoor interessante percelen soms overgaan naar privé-eigenaars zonder dat de gemeente de kans krijgt om te kopen. Zeker voor perceeltjes waarin de Vlaamse Overheid niet is geïnteresseerd omdat ze te weinig interessante natuurwaarden hebben, wordt dit als een knelpunt ervaren. Dat soort perceeltjes kan immers wel van belang zijn voor recreatief medegebruik. Een uitbreiding van het recht op voorkoop kan hier een oplossing bieden.

2.3.3 Een optimaal beheer van de Vlaamse kustduinen

Op vandaag wordt al heel wat aandacht besteed aan het beheer van onze duinen. Voor gebieden die beheerd worden door het Vlaamse Gewest, worden beheersplannen opgemaakt die voor een bepaalde duur worden vastgelegd. Met het beheer wil men in eerste instantie een optimaal klimaat creëren voor natuurbehoud, natuurontwikkeling en natuurherstel. Daarnaast wordt ook, waar mogelijk, gekeken om de natuurfuncties te verweven met andere functies, zoals recreatief medegebruik.

---

⁵¹ Zie ook de prioriteitenlijsten die we eerder al vermeldde.

⁵² Instrument dat vergelijkbaar is met het principe van beheersovereenkomsten, maar gekaderd in de uitvoering van een natuurrichtplan. Voor de Middenkust is een natuurrichtplan goedgekeurd op 17/12/2007. Particulieren kunnen tot 90 % van de kosten vergoed krijgen. Mogelijke projecten zijn de aanleg van een informatief wandelpad of het bouwen van vogelkijkhutten. Zie de brochure 'Wegwijs in het VEN', te raadplegen via www.econnection.be.

⁵³ Zie <http://jisp.vlaamsparlement.be/>, mededeling van Jan Loones tijdens debat op 21/04/2005.

De diverse actoren lijken principieel althans weinig problemen te hebben met de uitgangspunten van het beheer. Toch opperen sommigen enkele praktische bezwaren. Zo lijkt niet iedereen even gelukkig met het feit dat er een vastgestelde termijn is voor de diverse beheersplannen, omdat dit een voldoende flexibele aanpak in de weg zou staan. Het klopt inderdaad dat de gemiddelde termijn waarover een beheersplan loopt ongeveer 10 jaar is. De standaardtermijn is niet bij wet vastgelegd. De adviescommissie die het beheersplan opmaakt, doet voor het betreffende gebied een voorstel en dit wordt dan bij Ministerieel Besluit goedgekeurd.

Volgens het Agentschap voor Natuur en Bos⁵⁴ is 10 jaar geen overdreven lange termijn: de eerste vijf jaar gelden als 'inrichtingsfase' en pas daarna worden de eerste resultaten geleidelijk aan zichtbaar. Van de oorspronkelijke gemiddelde termijn van 25 jaar moest men wél afstappen, omdat elke keer bleek dat na zo'n 10 jaar actualisatie nodig was (door nieuwe beheersproblemen, uitbreiding van het gebied, ...).

Een beheerperiode van 10 jaar is dus niet te lang als men de zaak bekijkt vanuit de sector natuur. Vanuit de sector recreatie liggen de zaken soms anders. Bij nieuwe projecten – we denken bijvoorbeeld aan het Wandelnetwerk Westkust dat in 2008 wordt geopend – kunnen concrete noden aan het licht komen in de vorm van missing links. Of in een aantal gevallen blijken omwonenden van duingebieden (bijvoorbeeld eigenaars van honden) vragende partij voor een wandeltraject met de hond. Soms lijken hiervoor (vanuit een geïntegreerd standpunt) aanvaardbare oplossingen mogelijk. Toch worden die voorstellen in de koelkast gestopt, met als argument dat de vastgestelde termijn van het beheersplan voor het gebied nog lang niet is verstreken.

Bij monde van Hannah Van Nieuwenhuyse⁵⁵ wijst het Agentschap voor Natuur en Bos op het feit dat tussentijdse wijzigingen aan beheersplannen wel degelijk mogelijk zijn, op voorwaarde dat men de geijkte procedure volgt. Dat houdt in: 'advisering door adviescommissie, advisering door Vlaamse Hoge Raad Natuurbehoud, goedkeuring van de wijziging bij Ministerieel besluit'. Een recent voorbeeld is de wijziging van het beheersplan van het Hannecartbos, waarbij een pad dat oorspronkelijk enkel voor wandelaars werd opengesteld, in de toekomst ook door fietsers mag worden gebruikt. Het Agentschap erkent evenwel dat de adviescommissie niet elke ad hoc vraag kan of wil opnemen. De vastgestelde periode van 10 jaar is noodzakelijk om het geplande beheer optimale kansen te geven. Een te groot aantal ad hoc-wijzigingen kan het noodzakelijke natuurherstel hypothekeren. Op dit punt zijn de wensen van de sector natuur en de sector van het recreatieve medegebruik dus inderdaad niet steeds te verzoenen.

---

⁵⁴ E-mail Hannah Van Nieuwenhuyse, 24/01/2008.

⁵⁵ Telefoongesprek 24/01/2008

Een tweede 'bezwaar' dat wel eens wordt geuit tegen de huidige aanpak met beheersplannen per duingebied vinden we bij Natuurpunt vzw, dat erop wijst dat de diverse beheersplannen de huidige versnippering van onze duinen in zekere zin onderschrijven⁵⁶. De organisatie pleit voor een 'coherent beheer in aaneengesloten gebieden', waarbij beheersplannen van duingebieden die deel uitmaken van een groter complex op mekaar afgestemd moeten worden. Uit de praktijk blijkt dat het Agentschap voor Natuur en Bos deze visie onderschrijft. Waar de mogelijkheden zich aandienen, probeert men immers een overkoepelende aanpak door te voeren.

Getuige onder meer de samenvoeging van de natuurreservaten Ter Yde, het Hannecartbos en het tussenliggende IWVA-domein Ter Yde, of de aanpak in De Panne, waar alle duingebieden die eigendom van het Agentschap zijn, nu onder de noemer 'VNR Duinen en Bossen van De Panne' vallen. Toch dringt zich de vraag op of bijvoorbeeld de recreatieve ontsluiting van die grotere gebieden niet opnieuw dient bekeken te worden, vanuit een dergelijk overkoepelend standpunt. Bij Ter Yde duinen bijvoorbeeld, zou men dan een meer gestructureerde toegang kunnen creëren met één duidelijke hoofdingang (en bijbehorende parkeergelegenheid) tot het complex, iets wat op dit ogenblik ontbreekt.

2.3.4 Het gevecht tegen de versnippering

De belangrijkste uitdaging met betrekking tot de Vlaamse kustduinen is misschien wel het gevecht tegen de versnippering. Hier dient prioriteit te worden gegeven aan grote complexen die op vandaag door tal van barrières in kleinere gebieden uiteenvallen, zoals bijvoorbeeld het complex rond de Doornpanne, met onder meer de Doornpanne zelf, de Schipgatduinen en de Hoge Blekker. Zowel de natuur zelf als het recreatieve medegebruik zouden voordeel halen uit een ontsnippering van het duinenareaal. Dit gevecht vraagt echter veel politieke moed, want het opheffen van wegen of het verwijderen van zonevreemde infrastructuur en illegale campings stoot steevast op veel lokale weerstand.

Een aantal belangrijke beslissingen is reeds genomen. Zo is op dit ogenblik de zogenaamde 'Nordic-site' in de Blankenbergse zeereep afgebroken. De inrichting van de zone, die zal afgestemd zijn op de inrichting van 'De Fonteintjes', wordt voorbereid. Voor d'Heye in Bredene wordt nagedacht over het uitbreken en omleggen van een aantal wegen door het gebied. Ook de omstreden 'camping Cosmos' in Middelkerke is inmiddels ontruimd. Een belangrijk knelpunt dat wel nog om een oplossing vraagt is de Koninklijke Baan (N34), die niet alleen een belangrijke rol speelt in de versnippering van een aantal potentieel grote duinencomplexen, maar ook in termen van beeldkwaliteit een negatieve impact heeft, onder meer door de vele lichtarmaturen.

---

⁵⁶ *Natuurpunt vzw, 2003, p. 7.*

Een aanzet tot discussie over dit onderwerp is de nota 'Koninklijke Baan – N34. Verkeerskundige visie, ontwikkelingsperspectieven en actiepunten' die eind 2007 het licht zag⁵⁷. De voorgestelde (gedeeltelijke) opheffing van de Van Buggenhoutlaan in Koksijde, in het kader van de ontsnippering van de Noordduinen, heeft nog steeds geen groen licht gekregen.

Onder 'ontsnippering' hoeven we echter niet enkel 'fysieke' ontsnippering te verstaan. We stellen vast dat de communicatie rond duingebieden dikwijls tot relatief kleine deelgebieden beperkt blijft.

Lovenswaardige uitzonderingen zijn initiatieven van lokale besturen, zoals De Panne en Koksijde, om publicaties over alle duingebieden op hun grondgebied uit te brengen. De Panne heeft naast een wandelkalender ook nog een wandelplan, waarop alle recreatieve paden – ook die in de duinen – zijn afgebeeld. Koksijde heeft de brochure 'Yde Duinen', maar een overkoepelende wandelkaart naar het voorbeeld van De Panne is er (nog?) niet. Daarnaast zien we dat de vele verschillende publieke eigenaars/beheerders er vooral op gesteld zijn zich als dusdanig naar het publiek te profileren. Dat blijkt niet enkel uit de vele verschillende soorten folders en plannetjes, maar ook uit de aparte stijl die gehanteerd wordt bij de inrichting van de diverse duingebieden. Een kakofonie aan types meubilair, infoborden, bewegwijzering, enz. maakt dat een uniforme, herkenbare huisstijl voor 'de' Vlaamse kustduinen in hun totaliteit ontbreekt. Het is te begrijpen dat eigenaars en beheerders hun eigen accenten willen leggen. Wil men echter een optimale communicatie met het grote publiek tot stand brengen, dan moet op een bepaald ogenblik toch voor een meer eengemaakte aanpak worden gekozen.

2.3.5 Zoeken naar een 'natuurlijk' evenwicht

We schetsten hierboven al de lijnen van een geïntegreerd kustzonebeheer. In de praktijk blijken de belangen van de diverse actoren echter niet altijd verzoenbaar. Door de strenge regelgeving rond onze duingebieden, die prioritair gericht is op de bescherming van de hoge natuurwaarden, is het vaak de sector natuur die de bovenhand haalt in geval van cross-sectorale conflicten. Bij hoog oplopende spanningen leidt dit bij de andere partijen wel eens tot de verzuchting: 'in de duinen heerst de dictatuur van de sector natuur.' In het kader van onze studie bekijken we de moeilijke evenwichtsoefening rond recreatief medegebruik.

---

⁵⁷ *Vectris cvba, 2007.*

De sector recreatie betwist geenszins de hoofdfunctie natuur, die aan onze duinen is toegewezen. Wel is de sector vragende partij om, waar de natuurwaarden dit toelaten, voorzieningen toe te staan voor recreatief medegebruik. In theorie zit men hiermee op dezelfde lijn als de sector natuur (zie hoger), vanuit de veronderstelling dat het openstellen van natuurgebieden voor recreatie het draagvlak voor de natuur vergroot. Maar in de praktijk hebben de twee sectoren nogal uiteenlopende visies over 'wat de natuurwaarden precies toelaten'.

Om te beginnen noteren we een aantal principiële meningsverschillen omtrent de grenzen van het recreatieve medegebruik. Wat *moet* er kunnen op het vlak van recreatie in onze duingebieden? De sector natuur focust op zachte recreatie, en met name natuurgerichte wandelrecreatie. Andere vormen van recreatie zoals fietsen en paardrijden, roepen meestal weerstand op, al worden ze niet a priori uitgesloten.

Argument contra is de negatieve impact van deze recreatievormen op de natuurwaarden. Mountainbike, een recreatievorm die sterk in opmars is, wordt beschouwd als een harde vorm van recreatie en hoort dus in principe niet thuis in duingebieden. Vanuit recreatieve hoek wordt een minder principiële instelling gevraagd. Een goed beleid met betrekking tot recreatief medegebruik gaat uit van zonering en geleiding van diverse vormen van recreatie. De recreatieve sector accepteert dat bepaalde duingebieden zo kwetsbaar zijn dat ze vrijwel geen enkele vorm van betreding verdragen. Dat impliceert echter dat er in een aantal andere gebieden een ruimere opstelling ten aanzien van recreatie moet zijn, die in principe wel mogelijkheden ziet voor bijvoorbeeld fietsen. De sector recreatie vindt bovendien dat mountainbike als recreatievorm niet gelijkgeschakeld kan worden met gemotoriseerde recreatievormen als quadrijden.

Behalve de eerder principiële meningsverschillen, blijken de sectoren ook regelmatig te botsen als het om meer praktische aangelegenheden gaat. Voorstellen met betrekking tot recreatieve infrastructuur worden door de sector natuur soms tegengehouden omdat ze 'niet verzoenbaar' zouden zijn met de natuurwaarden in een gebied. De sector recreatie vindt dan weer dat bij de recreatieve inrichting van natuurgebieden soms niet voldoende vanuit de beleving van de recreant wordt gedacht, of dat er niet voldoende aandacht is voor de verbinding van trajecten over de gebieden heen. De recreatiesector zoekt vaak naar 'missing links' om wandel- en fietsnetwerken te vervolledigen.

Bij al die discussies is het inderdaad de sector natuur die meestal het laatste woord krijgt, veelal op basis van het 'beruchte' artikel 35 uit het natuurdecreet, dat beschrijft welke vormen van recreatief medegebruik wel of niet zijn toegelaten. Om te beginnen worden enkele concrete richtlijnen opgesomd. Voetgangers kunnen natuurreservaten betreden via paden; andere categorieën van weggebruikers zijn enkel toegelaten als dit in het beheersplan wordt vermeld.

Maar ook voor voetgangers kan 'het goedgekeurde beheersplan van een natuurreservaat bepalen dat het reservaat geheel of gedeeltelijk en bestendig, tijdelijk of periodiek ontoegankelijk is.⁵⁸ Daarnaast worden een aantal verbodsbepalingen opgesteld, zoals het verbod op het beoefenen van individuele of groepsporten, of het verbod om gemotoriseerde voertuigen te gebruiken. Het beheersplan van een natuurreservaat kan hier evenwel uitzonderingen toelaten. Tot slot wordt gesteld dat 'De Vlaamse regering om redenen van natuurbehoud bijkomende algemene maatregelen kan treffen voor natuurreservaten.'

Deze ruime formulering maakt dat de wetgeving het toelaat om het recreatieve medegebruik van natuurgebieden zeer strikt te limiteren. Al stelt het natuurdecreet ook dat in de individuele beheersplannen afwijkingen mogelijk zijn: 'Het beheersplan vermeldt de maatregelen en bepalingen inzake het beheer en de inrichting van het gebied, waarbij voor redenen van natuurbehoud of voor redenen van recreatief of educatief medegebruik, en voor zover dit inpasbaar is in de doelstelling van het natuurreservaat, kan worden afgeweken van de voorschriften van dit decreet, inzonderheid van artikel 35, § 2.'. Mits duidelijke motivering kunnen dus wel degelijk ontheffingen worden verleend – het laatste woord is dus effectief aan de sector natuur.

Kern van het probleem is de onduidelijkheid over 'wat de natuurwaarden precies toelaten'. Merkwaardig genoeg beschikken we – in Vlaanderen althans - nauwelijks over objectief feitenmateriaal dat hier uitsluitel kan brengen. Kennelijk bestaat er weinig onderzoek dat de effecten van diverse recreatievormen op de natuurwaarden in duingebieden vergelijkt.

Provoost en Bonte (2004) stellen dat rustverstoring door o.m. recreatie aan de basis ligt van de sterke achteruitgang van broedvogels van het hoogstrand, zoals dwergstern en strandplevier, sedert de jaren '60⁵⁹. Vermoedelijk hebben volgens de auteurs ook andere broedvogelsoorten van open landschappen zoals tapuit, graspieper en veldleeuwerik minstens lokaal te leiden (gehad) onder de recreatiedruk, maar dit is moeilijk hard te maken. Ook voor andere soortengroepen is het moeilijk om effecten van (over)recreatie op de soortensamenstelling van gebieden te evalueren; zij kunnen hoogstens heel lokaal worden ingeschat. Voor een heel specifiek ecotoop, namelijk de vloedmerken op het hoogstrand, vormen de (neven)effecten van het toerisme (meer bepaald het reinigen van het strand) wel degelijk een ernstige verstoring.

Het gebrek aan wetenschappelijk studiemateriaal over de gevolgen van recreatie in de duinen reduceert de hele discussie op vandaag grotendeels tot een welles-nietes spel. Uiteraard is het binnen het bestek van onze studie niet mogelijk die discussie te beslechten. Toch zijn wij op zoek gegaan naar verhelderende informatie.

---

⁵⁸ <http://www.juridat.be/>, geraadpleegd op 22/01/2008.

⁵⁹ Provoost, S. & Bonte, D., 2004

Wij hebben onze rondvraag toegespitst op de vraag: 'zijn er objectieve gronden om aan te nemen dat de aanleg van fietspaden en fietsen in de duinen meer nadelige gevolgen hebben dan de aanleg van wandelpaden en wandelen?'.

Van Dries Bonte, onderzoeker verbonden aan de Terrestrial Ecology Unit van de vakgroep biologie aan de UGent, kregen we het volgende antwoord: 'Ik denk persoonlijk dat het zeker verantwoord is om dergelijke paden⁶⁰ in te richten. Enig direct effect is de directe kalktoevoer in de omgeving. Dit veroorzaakt eigenlijk enkel een lokaal effect in ontkalkte duinen, maar is daarom zeker niet negatief voor de 'biodiversiteit'.'

De aanleg van een fietspad is volgens hem niet per se verstorender dan de aanleg van een wandelpad. Zelfs een verhard pad kan, als het tenminste om een beperkt oppervlak gaat, weinig problemen opleveren. Volgens Bonte is de tegenstand tegen fietspaden in de duinen grotendeels een principiële kwestie, waarvoor vanuit wetenschappelijke invalshoek weinig harde argumenten te vinden zijn.

Wij peilden ook naar de visie van duinenbeheerders bij onze Noorderburen⁶¹. In een groot deel van de 39.000 ha dungebieden in Nederland bevindt zich immers een uitgebreid en druk bezocht netwerk van verharde fietspaden. Jan Blok van Staatsbosbeheer, de tegenhanger van ons Agentschap voor Natuur en Bos reageert als volgt: 'Staatsbosbeheer beschouwt recreatief fietsen als een van de recreatievormen, die (samen met wandelen en ruitersport) behoren tot het recreatief gebruik dat in de terreinen wordt gefaciliteerd. Het uitgangspunt van Staatsbosbeheer met betrekking tot het recreatief gebruik (dus met inbegrip van recreatief fietsen) luidt: de gebieden van Staatsbosbeheer zijn opengesteld, tenzij ...'. Onder 'tenzij' vallen dan voorwaarden die te maken hebben met de natuurwaarden, de draagkracht van het terrein en de veiligheid van de recreant. Volgens Staatsbosbeheer kan fietsen 'overal', zij het dat men voorkeur geeft aan doorgaande routes in gebieden die kleiner zijn dan 150 ha. Bij grotere gebieden zijn ook rondgaande fietsroutes bespreekbaar. Bij de natuurmonitoring wordt weinig aandacht gegeven aan de effecten van recreatief fietsen. 'Vooralsnog bestaat de indruk dat de negatieve effecten van recreatief fietsverkeer op de natuur gering zijn'.

Jowien van der Vegte van Natuurmonumenten Kennemerland reageert op basis van haar ervaring in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. 'Voor de natuurwaarden op gebied van vegetatie en flora en kleine dieren is het effect van een fietspad niet veel anders dan van een wandelpad. Wel is het zo dat bezoekers via fietspaden veel verder het gebied in komen en het dus door het hele gebied druk is.

---

⁶⁰ Halfverharde paden waarover gefietst kan worden, naar het voorbeeld van het fietspad in de Doornpanne.

⁶¹ We contacteerden volgende instanties: Stichting het Zuid-Hollands Landschap, Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten Kennemerland, Stichting Duinbehoud. Zie bijlage 3 voor de vragenlijst.

In gebieden zonder fietspaden is het in een zone rond de ingang druk, maar is er verderop in het gebied veel meer rust omdat de meeste mensen toch maar 1 à 2 uur gaan wandelen.’ Onderzoek van Natuurmonumenten leert overigens dat reeën goed kunnen wennen aan fietsers. ‘Zolang mensen op het fietspad blijven en in beweging blijven, stoort het ze weinig meer (na een gewenningsperiode). Wandelaars die stil gaan staan om te kijken, storen meer dan fietsers. Broedvogels zijn niet blij met fietsers. Die gaan verder van het pad zitten. Per soort verschilt in hoeverre ze wennen en hoever weg ze gaan’. Natuurmonumenten hanteert wel strengere normen voor het toelaten van fietsers. In gebieden die kleiner zijn dan 200 ha, is men geneigd fietsers te weren.

Bij de aanleg van fietspaden kiest de organisatie voor klinkerverharding: ‘Dat is duidelijk voor recreanten (klinkers = fietspad; de rest = wandelpad), comfortabel, kost weinig onderhoud en geeft geen vervuiling in de bodem’. Kennelijk geeft dit geen problemen voor het krijgen van de nodige vergunningen: ‘bij verandering in fietspaden wordt vooraf ingeschat wat voor effect het zal hebben op natuurwaarden. Het Nationaal Park Zuid-Kennemerland valt onder de Habitatrichtlijn en daarvoor hebben we dan ontheffing nodig. Bij verlening van ontheffing wordt ook gekeken naar het effect op natuurwaarden.’

De Stichting Duinbehoud, bij monde van Arnoud van der Meulen, reageert voorzichtiger. ‘Fietsen is over het algemeen een duurzame manier van verplaatsen die slechts tot een beperkte verstoring van de rust leidt. Daarom is de Stichting Duinbehoud voorstander van het instandhouden van het bestaande fietspadennetwerk. Het is echter ook zo dat de recreatiedruk op duingebieden toeneemt, waardoor de rustbeleving en natuurwaarden bedreigd worden. De Stichting Duinbehoud is er beslist geen voorstander van om het fietspadennetwerk in duingebieden uit te breiden.’

De grootste terughoudendheid stelden we vast bij de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, waar volgens Jan Alewijn Dijkhuizen een duidelijke voorkeur geldt voor wandelrecreatie. Toch werkt ook deze organisatie mee aan de aanleg van fietspaden, als dat tenminste ecologisch verantwoord is, binnen een *doorgaand* netwerk. Knelpunten verbonden aan fietspaden zijn enerzijds verstoring van de natuur en anderzijds conflicten tussen recreanten – met name dan tussen racefietsen en recreatief fietsen. Men probeert een rustig fietstempo te stimuleren door de aanleg van smalle, slingerende paden met halfverharde ondergrond en door het gebruik van drempels en slingerhekken. Ook blijkt het voor fietsers moeilijk om zich gedisciplineerd op te stellen – veelal fietsen zij ook op paden die enkel voor wandelaars zijn voorbehouden.

Tot slot verwijzen we nog naar diverse auteurs die waarschuwen voor een al te eenzijdige benadering vanuit de sector natuur en die aandacht en respect vragen voor de rol van de mens in dit alles.

'Thus, a theme that runs right through the early history of protected areas is of people and land together, of people being as much a part of the concept as the land and natural and cultural resources. (...) Managers have a mandate and a responsibility to protect the natural and associated socio-cultural values of protected areas. They must also ensure adequate and appropriate access for tourism and recreation⁶²'. Catherine Meur-Férec en Jean Favennec waarschuwen voor een te eenzijdige ecologische benadering. 'The main difficulty in the management of dunes seems not to be connected to their intrinsic fragility but to the definition of the objectives and as such to the reflection and aspirations we are looking for in our efforts to protect them. These considerations cannot be left up to only naturalists or even scientists in general; they need in addition to be informed by public opinion⁶³'.

Zij stellen dat het 'biodiversiteitsargument' niet altijd mag primeren bij de ontsluiting van duingebieden. De uitdaging op lange termijn is immers om een draagvlak te creëren bij een *breed* publiek en niet enkel bij een publiek van natuurvrienden. Ietwat provocerend wijzen zij hier nog op het volgens hen 'robuuste karakter' van duingebieden: 'It is an investment in the future even if some species and plants suffer from time to time and as long as none are eradicated completely. But the ecosystems, and in particular those in the dunes, have a natural resilience which allows for manmade errors in their management. Through their natural mobility the dune systems have an immense in-built capacity to heal themselves.'

---

⁶² *Eagles, P. e.a., 2002, p.8 en 12.*

⁶³ *Meur-Férec, C. en Favennec, J., 2005, p.484-485.*

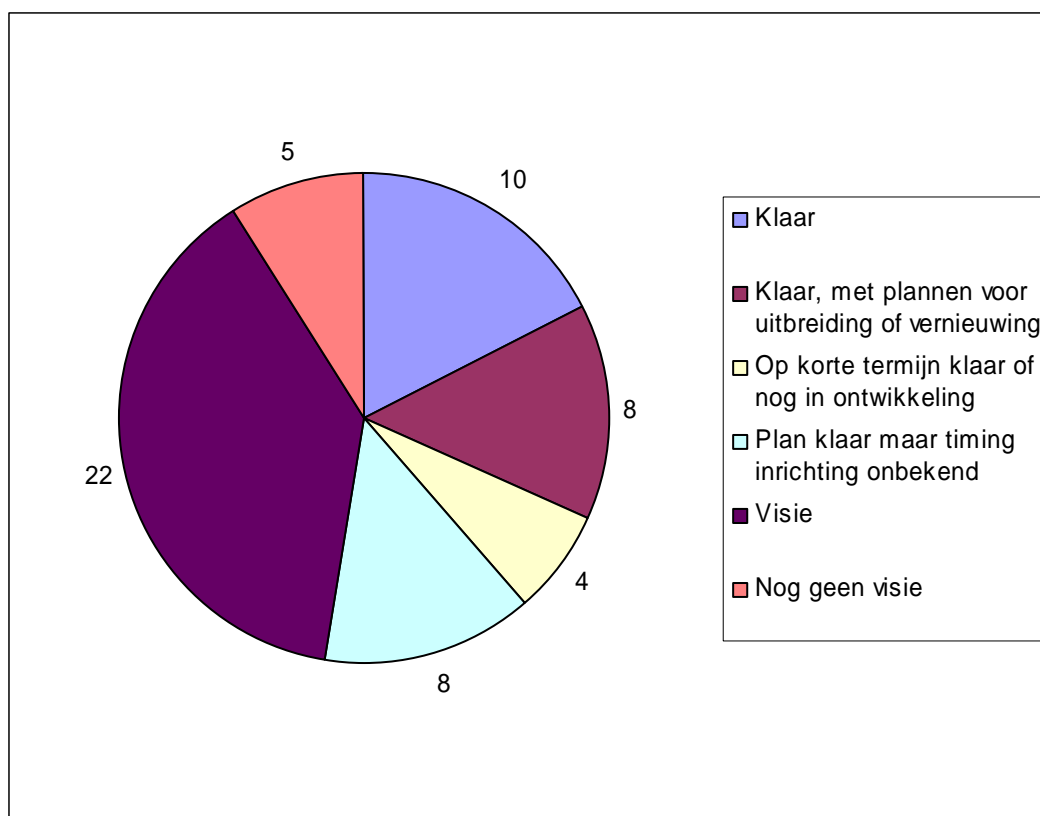
3 Voorzieningen voor recreatief medegebruik in de Vlaamse Kustduinen

De meeste duingebieden zijn beschermd natuurgebied en vallen onder een strenge wetgeving die elke vorm van 'bouwen' in principe uitsluit. Ook de aanleg van recreatieve infrastructuur valt doorgaans onder de noemer 'bouwen'. Betekent dat automatisch dat er in de duinen nauwelijks recreatieve voorzieningen aanwezig zijn? Dankzij de inventaris van de belangrijkste duingebieden krijgen we een globaal beeld van de situatie.

3.1 De inrichting van de duinen

Allereerst bekijken we puur kwantitatief, in welke mate de Vlaamse kustduinen op vandaag zijn ingericht. Onder 'ingericht' verstaan we de aanwezigheid van allerhande voorzieningen met het oog op recreatief medegebruik: parkeerfaciliteiten, paden, bewegwijzering, geleidingsinfrastructuur, picknicktafels, infoborden e.a. We beperken ons daarbij tot de gebieden die in de inventaris zijn opgenomen.

Grafiek 1 *Stand van zaken inrichting natuurgebieden (zie ook bijlage 4)*

Op basis van grafiek 1 kunnen we genuanceerd positieve conclusies trekken. Slechts voor een kleine minderheid van de duingebieden is nog hoegenaamd geen visievorming gebeurd en voor een grote meerderheid van de gebieden is er op zijn minst al een visie ontwikkeld. Toch moeten we hierbij twee kanttekeningen maken.

Ten eerste is er de categorie 'plan klaar, maar timing inrichting onbekend', waartoe we een 8-tal gebieden hebben gerekend. Deze gebieden beschikken weliswaar over een inrichtingsplan dat klaar is voor aanbesteding, maar de concrete uitvoering is nog niet vooropgesteld bij gebrek aan middelen en/of door andere beleidsprioriteiten. Dat is met name het geval voor de duinen tussen Lombardsijde en Westende, tussen Westende en Oostende en tussen De Haan en Wenduine. Voor al die gebieden werd in het kader van het KAPIII-project 'Recreatief medegebruik van de Vlaamse kustduinen' – hetzelfde project dus waar ook deze studie deel van uitmaakt - cofinanciering voorzien voor de opmaak van inrichtingsplannen. Voor de uitvoering is echter geen budget beschikbaar, wat betekent dat de fase 'in voorbereiding' in dit geval nog jaren kan duren.

Ten tweede mogen we niet al te optimistisch zijn over de omvang van de categorie gebieden waarvoor een visie beschikbaar is (22 in totaal). Vaak gaat het om gebieden die behandeld zijn in studies als het Onthaalplan Westkustduinen⁶⁴ of 'Geïntegreerd kustzonebeheer'⁶⁵ die inmiddels alweer enkele jaren oud zijn. De visievorming bleef tot vandaag echter dode letter omdat de meeste van deze gebieden private eigendom zijn. We noteren dus twee grote knelpunten die een rem vormen op de verdere inrichting van onze duingebieden: gebrek aan middelen enerzijds en het grote aantal private eigendommen in de duinen anderzijds.

Op kaart 3 brengen we in beeld hoe de diverse categorieën gespreid zijn over de Vlaamse kust. Meteen is duidelijk dat enkel aan de westkust een aantal gebieden vrij 'definitief' zijn ingericht, met de duinencomplexen in De Panne op kop. In Koksijde worden we geconfronteerd met een groot potentieel aan in te richten gebieden (cf. Onthaalplan Westkustduinen). Op vandaag is dat echter niet aan de orde omdat het grootste deel nog in handen is van private eigenaars.

Aan de oostkust is de inrichting van de duingebieden in publieke eigendom vrij ver gevorderd of volop aan de gang (Zwinduinen en -polders). Grote uitzondering is het Vlaamse natuurgebied Het Zwin, dat schreeuwt om de ontwikkeling van een visie en inrichtingsplan. Samen met de Zwinduinen en -polders en het provinciale natuurpark Zwin heeft dit gebied immers de mogelijkheden om als uitgestrekt natuurgebied een van dé topattracties te worden aan de Vlaamse kust.

---

⁶⁴ *West-Vlaamse Vereniging voor de Vrije Tijd vzw, 2001.*

⁶⁵ *Econnection, 2000.*

Opvallend voor de gebieden aan de middenkust, allemaal in eigendom van de Afdeling Kust, is het feit dat er wél een aanbestedingsklaar inrichtingsplan voorhanden is, maar geen middelen voor de uitvoering.

Met betrekking tot de inrichting van onze duingebieden is er dus wel degelijk nog werk aan de winkel. Belangrijkste conclusies zijn:

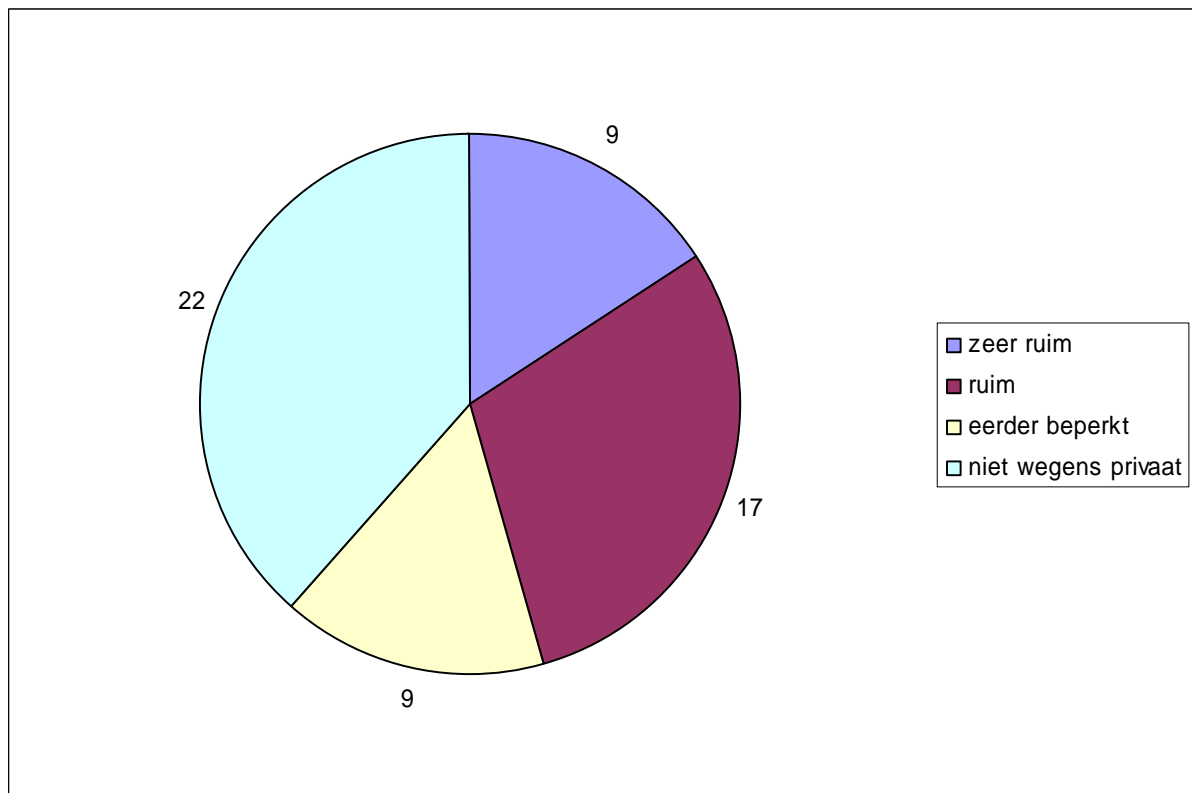
- (1) de verwerving van private duingebieden in Koksijde is prioritair, zodat de bestaande visievorming verder kan worden vertaald in concrete inrichting;
- (2) er dienen prioritair middelen te worden voorzien voor de ontsluiting van de duingebieden van de middenkust, zodat de bestaande inrichtingsplannen kunnen worden uitgevoerd;
- (3) voor de oostkust dient dringend werk te worden gemaakt van een integrale visie en van de inrichting van het natuurcomplex rondom het Zwin.

3.2 Openstelling van de Vlaamse kustduinen voor het publiek

Hier en daar wordt het beeld geschetst dat de Vlaamse kustduinen, om de natuurwaarden te beschermen, grotendeels zijn afgesloten voor het brede publiek. Bij dit beeld wordt gewezen op de vele omheiningen, bij voorkeur in de vorm van prikkeldraad, die het gesloten en ontoegankelijke karakter van onze duingebieden extra in de verf zetten. De vraag is nu of deze bewering steek houdt.

In grafiek 2 visualiseren we de openstellingsgraad van de Vlaamse kustduinen. Die wordt als 'zeer ruim' bekeken als er ook mogelijkheden zijn voor struinen en spelen, als 'eerder beperkt' als een gebied vrijwel uitsluitend opengesteld wordt tijdens rondleidingen. Onder 'ruim' verstaan we de aanwezigheid van een vrij uitgebreid padennet, in veel gevallen voor diverse vormen van recreanten opengesteld.

Grafiek 2 *Openstellingsgraad van de Vlaamse Kustduinen*

Uit bovenstaande grafiek kunnen we besluiten dat het stereotiepe beeld van afgeschermd duinen niet klopt. Met de mate van openstelling van de publieke duingebieden is het niet zo slecht gesteld. Een beperkte vorm van toegang is veelal mogelijk, al is dat in een aantal gevallen enkel onder begeleiding van een gids. Globaal gezien zijn de ingerichte duingebieden op zijn minst ruim opengesteld voor het publiek.

Het knelpunt is – opnieuw – de eigendomsstructuur van de duingebieden. Bij gebieden die privaat eigendom zijn, kunnen we immers niet van een openstellingsbeleid spreken. Strikt genomen kan men enkel de aan- of afwezigheid van een omheining vaststellen. Het private karakter maakt dat het publiek in principe niet het recht heeft ze te betreden.

De conclusie luidt met andere woorden: eens een duingebied is ingericht, wordt het doorgaans ruim opengesteld voor recreanten. Het feit dat heel wat duingebieden nog niet zijn opengesteld, heeft in eerste instantie te maken met het feit dat ze een privaat karakter hebben. Ook hier is dus dringend nood aan een oplossing voor de eigendomsproblematiek, die zoals we eerder al aangaven, een van de belangrijkste hindernissen vormt voor de verdere inrichting van onze duingebieden.

3.3 Recreatieve voorzieningen in de Vlaamse kustduinen

Klopt de stelling dat bij de inrichting van onze duinen nauwelijks of geen voorzieningen worden gecreëerd voor recreatief medegebruik? De inrichting van duingebieden verloopt doorgaans volgens een vast stramien. Inrichtingsplannen worden opgemaakt door een studiebureau, in opdracht van de eigenaar of beheerder van een gebied. Om te waken over een geïntegreerde aanpak worden de voorstellen van het studiebureau afgetoetst bij een adviesgroep en/of stuurgroep waarin alle betrokken actoren een plaats hebben. Ook de sector recreatie is vertegenwoordigd. Uiteraard wordt binnen het bestaande wetgevende kader gewerkt, wat betekent dat er duidelijke randvoorwaarden zijn voor het recreatieve medegebruik.

Bij de opmaak van inrichtingsplannen beoogt men een openstellingsbeleid ten aanzien van de duingebieden, met dien verstande dat de ecologische draagkracht van het terrein niet overschreden mag worden⁶⁶. Recreatieve voorzieningen worden dus zeker niet a priori uitgesloten. Sleutelwoord hierbij is de zonering van recreatie, waar bij de planning van de recreatieve voorzieningen de meest gevoelige zones worden ontzien. De voorkeur gaat steeds uit naar vormen van natuurgebonden en landschapsgerichte recreatie. Meer actieve, 'natuuronafhankelijke' recreatievormen probeert men in de mate van het mogelijke te herlokaliseren.

Met de openstelling van natuurgebieden wil men het draagvlak voor het behoud en beheer van de open ruimte en van onze natuur zo groot mogelijk maken. Men formuleert enkele concrete aandachtspunten:

- de mogelijkheden voor recreatief medegebruik moeten kaderen binnen een wetenschappelijk gefundeerd beheersplan
- eventuele infrastructuur moet qua vorm en inplanting rekening houden met de omgeving
- indien inpasbaar dient men te streven naar comfort en beleving voor de recreant
- er blijft steeds nood aan toezicht om het naleven van de regels te garanderen

In de praktijk resulteert dat in een soort van 'standaardpakket' van recreatieve voorzieningen, dat we in vrijwel alle ingerichte gebieden terugvinden. In hoofdzaak gaat het om 'basisinfrastructuur': de inrichting van een padennet en het plaatsen van folderbakjes en infoborden, doorgaans bij de ingangen tot het gebied. Waar nodig worden klaphekjes, fietswerende sluizen, omheiningen, knuppelpaden, ... voorzien. Vrij frequent worden ook zitbanken en vuilnisbakken geplaatst (bij de ingangen en, zeker ook in grotere gebieden, soms in het gebied zelf).

---

⁶⁶ In wat volgt parafraseren wij Provoost, S., e.a., 1996, p.114-115.

In het bestek van deze studie was het onmogelijk om alle recreatieve voorzieningen in onze duingebieden te kwantificeren. Wel leek het ons zinvol om, op basis van aanduidingen in studies en van ramingen in GIS, te berekenen hoe uitgebreid het padennetwerk in onze duinen is. Daarbij namen we enkel die paden in beschouwing die voor wandelaars zijn ingericht. Ruim geschat hebben we op vandaag 75 km ingerichte wandelpaden. Mogelijk halen we op termijn de kaap van 100 km als daar ook nog het onbenutte potentieel (bijvoorbeeld door de uitvoering van de bestaande inrichtingsplannen aan de middenkust) zou bijkomen. Het is moeilijk om rechtstreekse vergelijkingen te maken met onze buurlanden. Toch geven we volgend cijfer mee voor de duingebieden in Noord-Frankrijk: op een totaal van zo'n 1.500 ha duingebied⁶⁷ maakt men melding van meer dan 100 km wandelpaden⁶⁸.

De stelling dat er geen recreatieve voorzieningen aanwezig zijn in onze duingebieden, klopt dus hoegenaamd niet. De inrichting voor recreatie maakt zelfs standaard deel uit van inrichtingsplannen die worden opgemaakt. Wel is het zo dat de hoofdbekommernis bij de installatie van het zogenaamde 'standaardpakket' vooral het beperken van de schadelijke effecten voor de natuurwaarden is. En dat heeft wel eens gevolgen voor de kwaliteit van de recreatieve voorzieningen, vanuit het oogpunt van de recreant. We zouden kunnen stellen dat bij de inrichting van recreatieve voorzieningen vooral sprake is van een 'defensieve reflex' (cf. infra).

Verder zien we ons ook hier geconfronteerd met de eigendomsproblematiek. Eens een duingebied verworven wordt door de overheid, wordt er bijna de facto een inrichtingsplan opgemaakt met inrichting van recreatieve voorzieningen. Voor private duingebieden is daarvan geen sprake. Ook hier geldt dus de stelling dat de mogelijkheden voor recreatief medegebruik in de duingebieden zouden toenemen, als meer duingebieden in handen zouden komen van de overheid.

3.4 De padenstructuur in de duinen biedt onvoldoende belevingswaarde voor de recreant

We hebben al becijferd dat er best veel wandelpaden in onze duingebieden zijn ingericht. Nu blijft de vraag of dat aanbod vanuit recreatief oogpunt ook op kwalitatief vlak goed scoort. We bekijken achtereenvolgens de situering en trajectbepaling van de paden; de mogelijkheid tot circuitvorming binnen of buiten duingebieden; de wegenis en aspecten in verband met vormgeving.

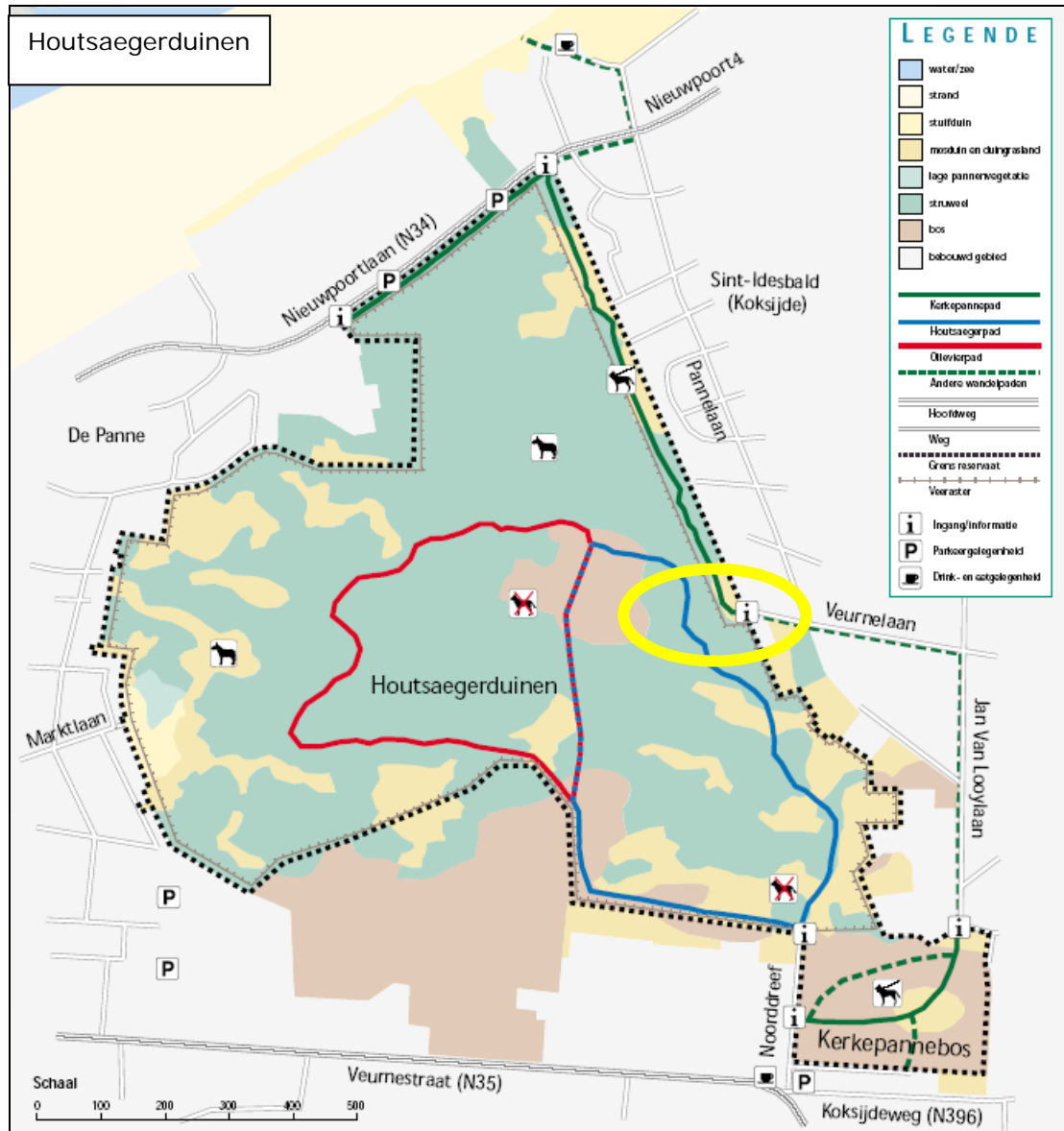
---

⁶⁷ www.conservatoire-du-littoral.fr/, laatst geraadpleegd op 12/02/2008.

⁶⁸ Lefebvre, C., 1997, p.47.

3.4.1 De trajectbepaling van wandelpaden

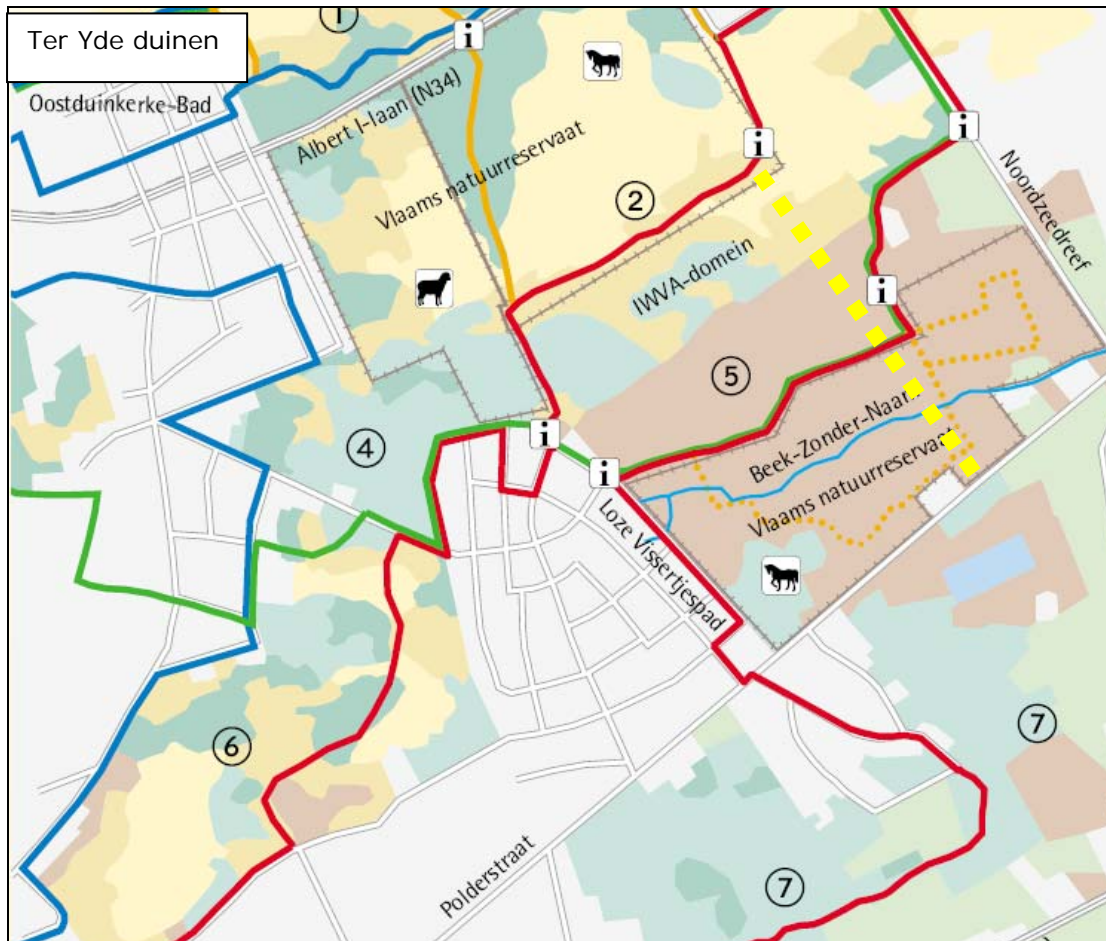
Bekijken we de trajectbepaling van de wandelpaden in onze duinen, dan vallen hier en daar – vanuit recreatief oogpunt althans – een aantal ‘onlogische’ elementen op. Dat blijkt het duidelijkst bij het bepalen van de padenstructuur. Zo verwacht b.v. de wandelaar in de Houtsaegerduinen ongetwijfeld dat hij vanaf het Kerkepannepad zal kunnen aansluiten op het Houtsaegerpad, via een toegang tot de Houtsaegerduinen ter hoogte van de Veurnelaan (zie gele cirkel).

In plaats daarvan moet hij zijn wandeling verderzetten langs de rand van het gebied, richting Nieuwpoortlaan, en zo richting strand. De belevingswaarde van dit traject is eerder laag⁶⁹. Toegang tot de Houtsaegerduinen is vanaf het Kerkepannepad nergens mogelijk. Het bestaande wandelcircuit in de Houtsaegerduinen (Houtsaegerpad en Ollevierpad) is enkel

⁶⁹ En wordt bovendien ook nog verstoord door de frustraties over de bevuiling van het traject. Heel wat bewoners laten hier hun hond uit, met alle gevolgen van dien.

vanaf de Noorddreef toegankelijk. Het Agentschap voor Natuur en Bos argumenteert dat aanpassingen hier om natuurtechnische redenen (o.m. begrazing) niet aangewezen zijn. Een ander voorbeeld is de situatie in het complex rond Ter Yde, waar men zou kunnen verwachten om vanaf de Polderstraat, ten zuiden van het Hannecartbos, een Noord/Zuid-wandelverbinding (zie gele stippellijn) te krijgen richting strand. Dergelijke 'logische' wandelassen werden, alweer om natuurtechnische redenen, niet gerealiseerd.

Bij de bepaling van de recreatieve padenstructuur wordt in principe vaak uitgegaan van de natuurlijke randvoorwaarden in het terrein, eerder dan van een recreatieve logica waarin elementen als 'logische verbindingen', aansluiting met bebouwde omgeving en parkings, lengte van wandelpaden e.a. meespelen. Westtoer werd met de 'padenproblematiek' geconfronteerd bij het uitstippelen van het wandelnetwerk Westkust, waarbij enkele 'logische' verbindingen niet konden worden gerealiseerd. We hopen deze 'missing links' in de nabije toekomst alsnog te kunnen voorzien.

3.4.2 Circuitvorming binnen of rondom duingebieden

De belevingswaarde van wandelpaden hangt niet enkel af van de situering van de paden in een gebied. Uiteraard wordt de hoogste belevingswaarde gerealiseerd door paden waarbij de wandelaar het gevoel krijgt 'midden in het gebied' te zijn. Dat is echter vaak niet verzoenbaar met de natuurwaarden. Een andere manier om de belevingswaarde voor recreanten te

verhogen, is het voorzien van wandelcircuits. Wandelaars houden er immers niet van om heen en terug hetzelfde traject te moeten afleggen. In grotere gebieden streeft men dus idealiter naar wandellussen binnen het gebied zelf; in kleinere gebieden verdient het aanbeveling de wandelpaden te integreren in wandelcircuits die een verbinding met de onmiddellijke omgeving en/of met andere duinen tot stand brengen.

In hoofdstuk 1 vind je tabel 3 (pag. 9) waarin we de 'grote' duinencomplexen opsommen. Voor alle reeds ingerichte gebieden stellen we vast dat circuitvorming binnen het gebied mogelijk is, met uitzondering van het VNR De IJzermonding en het complex Groene As Heist West.

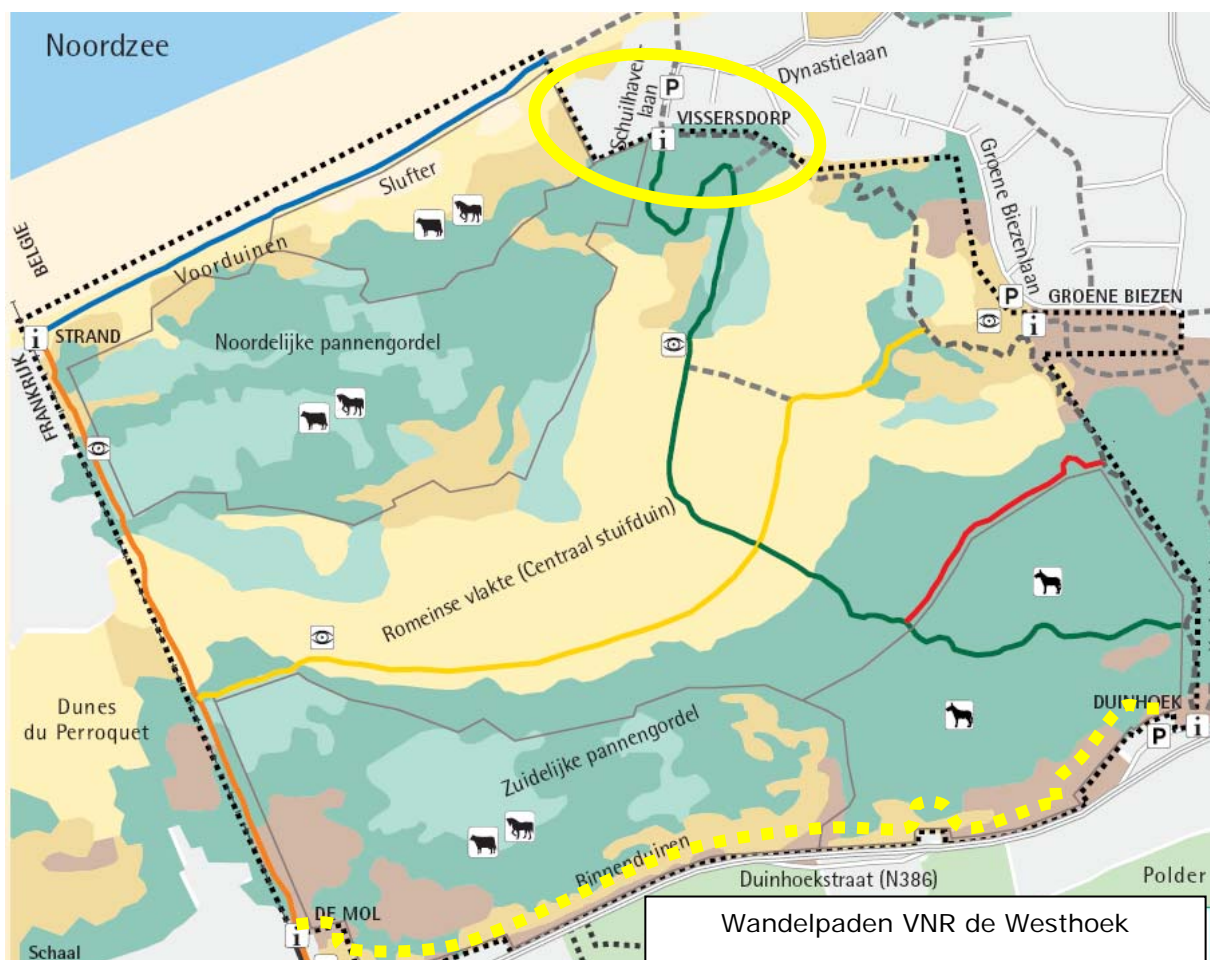
Best practice op dit punt is misschien wel VNR de Westhoek, waar verschillende wandelassen, gemarkeerd met diverse kleuren, onderling tot verschillende wandellussen kunnen worden gecombineerd. Het gaat onder meer om het Slufterpad, het Grenspad en het Ligusterpad. Om het de recreant gemakkelijk te maken werd in het gebied een aparte 'netwerkbewegwijzering' aangebracht, zodat de recreant zich op elk kruispunt van routes kan heroriënteren.

Netwerkbewegwijzering VNR de Westhoek

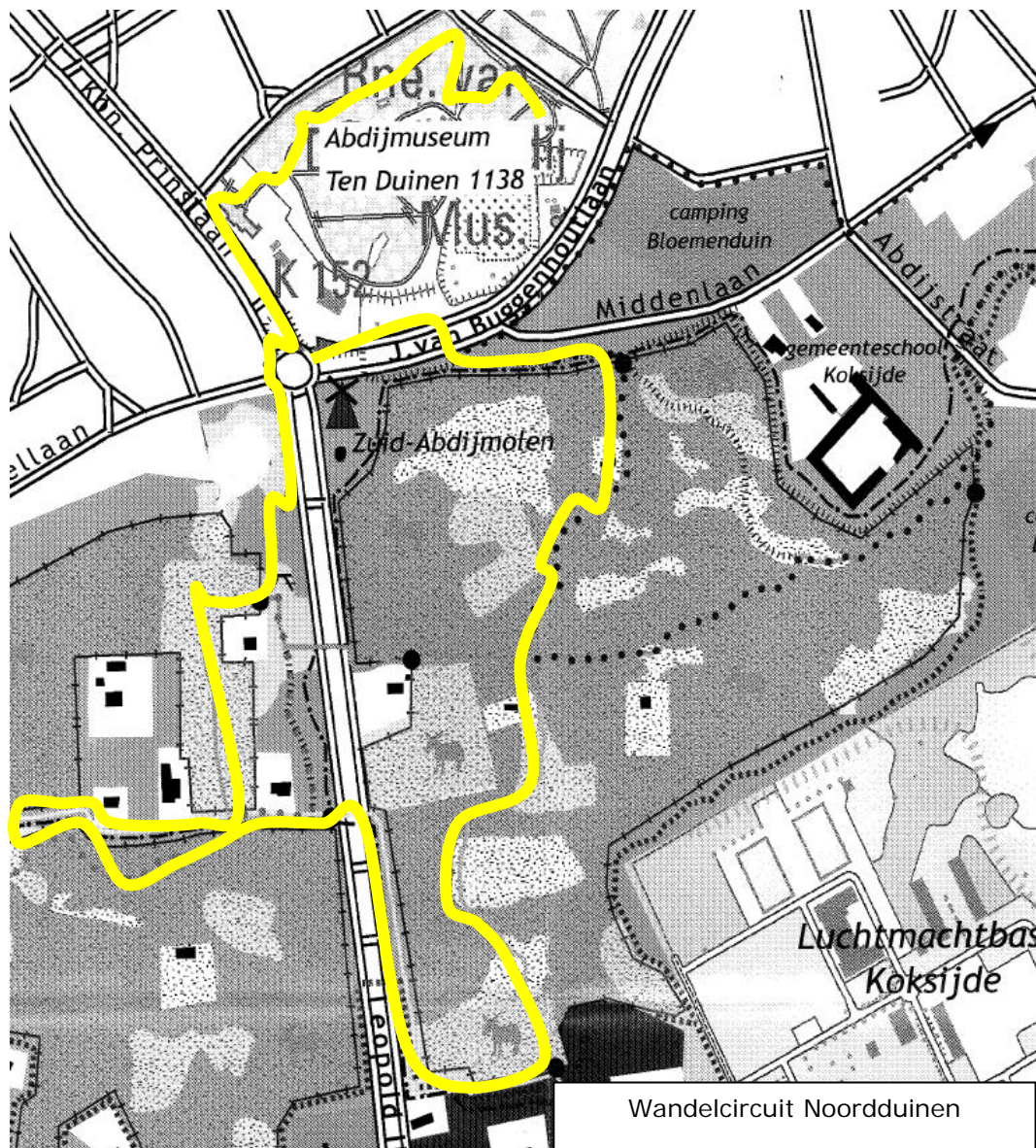

De meeste wandelpaden in het VNR de Westhoek bevinden zich eerder aan de rand van het gebied, maar dankzij het groen gemarkeerde Ligusterpad en het geel gemarkeerde Helmpad wordt de recreant toch in het hart van het gebied toegelaten. Om het geheel nog meer 'sluitend' te maken ontbreekt nog een oost-west-verbinding aan de zuidelijke grens van het gebied (zie gele stippellijn). De aansluiting tussen hoofdingang Visserdorp en het blauw gemarkeerde Slufterpad is niet zo goed aangeduid op het terrein (zie gele ovaal). De gewone bewegwijzering met houten paaltjes en gekleurde kop voor het Slufterpad en het Oostergrenspad sluiten immers niet op elkaar aan⁷⁰. Los daarvan biedt het VNR de Westhoek heel mooie wandelmogelijkheden aan de recreant. Ook in het Ter Yde-duinencomplex of in de Zwinduinen en –polders (nu nog in volle inrichtingsfase) kunnen mooie wandelcircuits worden gemaakt.

⁷⁰ Volgens een e-mailmededeling van ANB lost de netwerkbewegwijzering het probleem gedeeltelijk op: bij het begin van het Slufterpad wordt doorverwezen naar ingang Visserdorp, bij ingang Visserdorp verwijst het netwerkbord op zijn beurt door naar het Slufterpad. Wie een kaart bijheeft, kan zich op die manier al beter oriënteren.

In de recent ingerichte Noordduinen in Koksijde, lijken de potenties voor wandelaars niet volledig benut. Nochtans treffen we een bijzonder uitgebreid padennet aan, dat heel wat wandelmogelijkheden biedt. Er is echter een wezenlijk verschil met het VNR de Westhoek: binnen het gebied zelf is circuitvorming niet zo vanzelfsprekend. Er zijn heel wat wandelpaden ingericht, maar die sluiten niet altijd op elkaar aan. Dat wordt voor een groot stuk gecompenseerd door het feit dat de paden wel deel uitmaken van ruimere – door de gemeente Koksijde ingerichte – wandelcircuits, zoals het Massartpad en het Loppenspad. Toch lijkt het een gemiste kans dat er niet één duidelijk circuit is gecreëerd, dat bijvoorbeeld vertrekt vanuit het Abdijmuseum Ten Duinen 1138. Ondanks het feit dat niet alle paden op elkaar aansluiten, doen zich binnen het bestaande netwerk van wandelpaden zeker mogelijkheden voor om een circuit van minstens 3 km uit te tekenen (zie gele lijn). Het vergt echter al enig sleutel- en knutselwerk van de recreant om op basis van het beschikbare kaartmateriaal⁷¹ zo'n circuit samen te stellen.

⁷¹ Brochure 'De Noordduinen heringericht. Welkom in de Noordduinen', VLM & ANB.

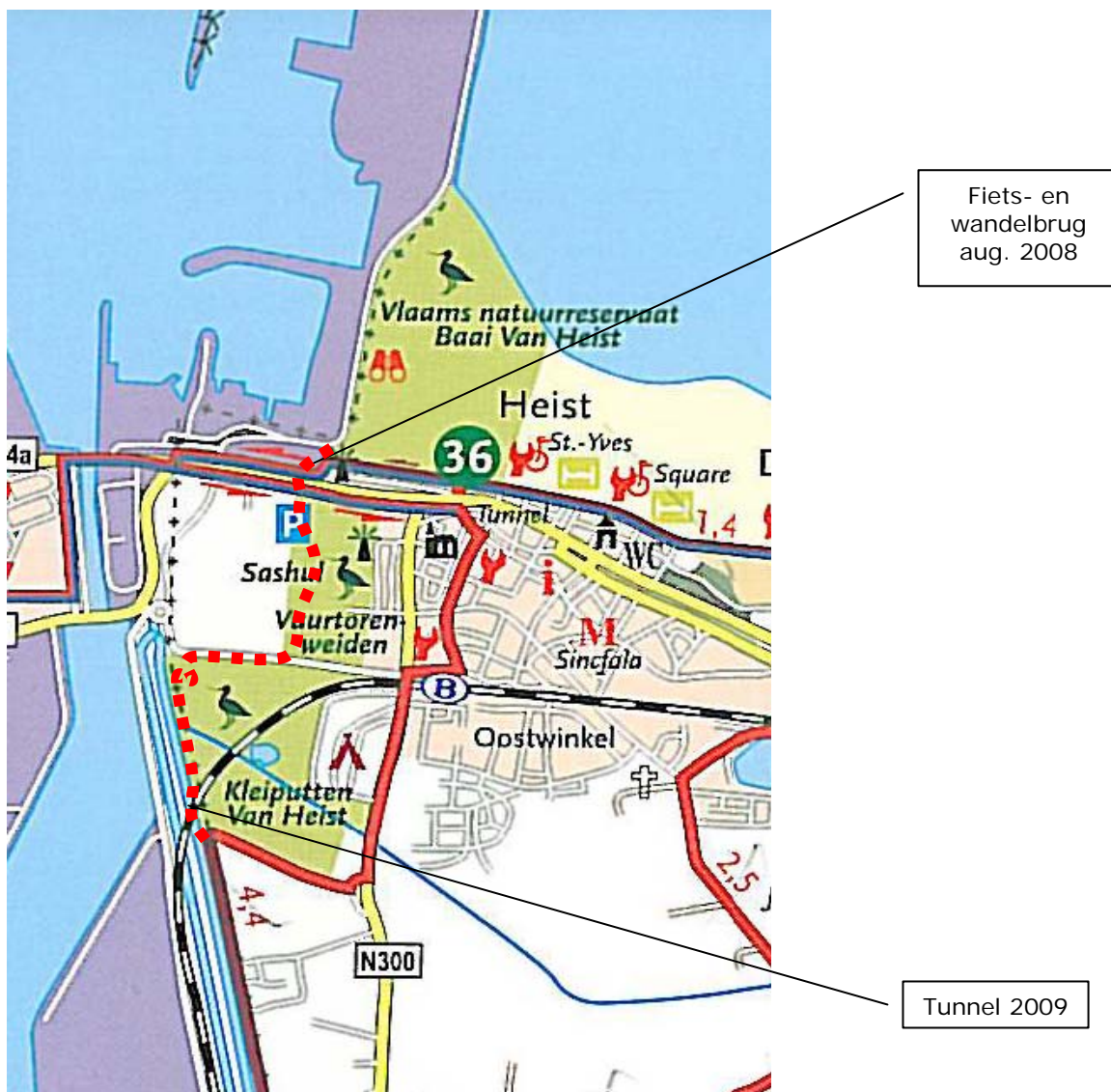

Het minst geslaagd, althans vanuit recreatief oogpunt bekeken, is de aanpak die gehanteerd werd in VNR De IJzermonding in Nieuwpoort en in het complex 'Groene As Heist-West'. In VNR De IJzermonding werd weliswaar een wandel- en fietspad aangelegd, dat in totaal zo'n 3,5 km lang is, vanaf de parking bij de Alexisstraat zeewaarts. Maar het pad loopt tussen het reservaat en het aanpalende militaire domein tussen hoge draadafsluitingen. Het slikke- en schorregebied is vanaf het pad niet zichtbaar, wat zorgt voor een vrij geringe belevingswaarde. Recreanten kunnen ook geen lus maken in het gebied.

Het voetveer over de IJzermonding biedt wel mogelijkheden om een circuit te maken via de linkeroever van de IJzer, de stad Nieuwpoort en de Novus Portusjachthaven, maar dat is al een flinke wandeling. Ook het wandelnetwerk Westkust voorziet wandellussen, geënt op de paden in het VNR De IJzermonding. Voor doorgaand fietsverkeer is het wachten op de ingebruikname van een nieuwe fiets- en voetveer over de IJzermonding. Dit zal voor de Kustfietsroute en voor het fietsnetwerk Kust een grote meerwaarde betekenen.

Voor de Groene As Heist-West ligt de situatie wat ingewikkelder. In de Baai van Heist koos men resoluut voor een strandreservaat, wat duidelijke consequenties heeft voor de openstellingsgraad van het gebied. Van 1 april tot en met 31 juli is het gebied enkel toegankelijk via een knuppelpad langs de westelijke grens en een kort 'centraal' wandelpad in het zuidoosten van de zone, zodat een rondwandeling in het gebied uitgesloten is in die periode. In de Sashul en de Vuurtorenweiden hebben wandelaars wel een aantal mogelijkheden voor een rondwandeling. In de Kleiputten van Heist is in de drie deelgebiedjes een beperkte wandelas voorzien. Circuitvorming is echter noch binnen de deelgebiedjes, noch over de drie gebieden heen, mogelijk. Dat is deels te wijten aan de spoorweg, die een fysieke barrière vormt tussen de twee westelijke gebiedjes, een probleem dat op termijn een oplossing zal krijgen door de ondertunneling van de spoorweg (2009). Ook dan zal een wandelcircuit evenwel nog niet tot de mogelijkheden behoren.

■ ■ ■ ■ : Toekomstige fietsroute met brug en tunnel

Bekijken we de wandelcirculatie vanop het niveau van het gebied 'Groene As Heist-West', dan stelt zich hetzelfde probleem: ondanks de overkoepelende benaming is er van een globale aanpak van de wandelcirculatie over de gebieden heen geen sprake. In augustus 2008 werd een belangrijke fysieke barrière tussen de Baai van Heist en de Sashul opgeheven door de aanleg van een voetgangers- en fietsersbrug, die de twee gebieden met elkaar verbindt. Op termijn kunnen we dus wel een lineaire recreatieve as in het vooruitzicht stellen, die zeker voor fietsers mogelijkheden biedt – als onderdeel van het fietsnetwerk Kust. Voor wandelaars blijft het probleem dat een wandellus niet tot de mogelijkheden behoort. Zo'n lus zou het recreatieve belang van de Groene As Heist-West nochtans sterk opwaarderen. Ideaal zou zijn dat dit binnen de Groene As zelf wordt gerealiseerd. Als dit vanuit natuurtechnisch standpunt niet haalbaar zou blijken, kan ook naar een oplossing gezocht worden waarbij een wandeling kan worden kortgesloten in de onmiddellijke omgeving en buiten het gebied.

Op deze knelpunten na, dient gezegd dat de mogelijkheid tot circuitvorming, ook bij kleinere duingebieden, meestal wel in beschouwing wordt genomen bij het uittekenen van trajecten. Voor gebieden waar dit schijnbaar niet het geval is, zoals de zeereepduinen aan de oostkust, is dat door de geringe breedte van de zones minder evident. Hier is circulatie echter mogelijk door de combinatie met een wandeling langs het strand.

3.4.3 Wegenis

Het padennet in de Vlaamse kustduinen bestaat overwegend uit onverharde paden, in een aantal gevallen gemarkeerd door lage paaltjes al dan niet met ursusdraad aan weerskanten, af en toe ook door meer nadrukkelijke afsluitingen (castanea, prikkeldraad). Bestaande verhardingen worden bij de inrichting van gebieden vaak opgebroken.

Eerder uitzonderlijk vinden we halfverharde paden, zoals het wandel- en fietspad in schelpenklei in de Doornpanne of het wandel- en fietspad in VNR De IJzermonding. In recente inrichtingsplannen wordt gezocht naar aangepaste wegenis om ook toegang voor rolstoelgebruikers mogelijk te maken. De voorkeur gaat steeds uit naar schelpenklei.

Op basis van onze inventaris, waarbij we ook de nog niet uitgevoerde inrichtingsplannen mee in overweging hebben genomen⁷², hebben we de verhouding van verharde en onverharde paden proberen te ramen. Duingebieden in private eigendom zijn niet in de raming betrokken. De resultaten zijn te zien in tabel 5.

---

⁷² Concreet: een aantal half-verharde paden zijn wel al gepland, maar nog niet gerealiseerd.

Tabel 5 Verhouding verharde/onverharde paden

Padennet	Kust		Westkust		Oostkust	
	Km	%	Km	%	Km	%
(half-)Verhard	34	34	10	20	24	48
Onverhard	66	66	40	80	26	52
Totaal	100	100	50	100	50	100

In de duingebieden aan de Westkust vinden we (half-)verharde paden bij het VNR De Westhoek (slufterpad), in de Doornpanne en in het VNR De IJzermonding. In de toekomst komt daar ook nog Garzebekeveld bij in De Panne (Adinkerke). De totale lengte aan (half-)verharde paden ramen we op zo'n 10 km, op een totaal padennet van ca. 50 km, wat overeenkomt met 20 %. Aan de oostkust vinden we (half-)verharde paden in de Duinbossen, de Baai van Heist (knuppelpad), de Sashul en de Vuurtorenweiden, DG Willemspark en de Zwinduinen en -polders (deze worden in de nabije toekomst evenwel grotendeels uitgebroken). Daar moeten we echter nog de vele (half-)verharde stranddoorgangen en oost-west-wandelaassen in de zeereep bij tellen. Dat brengt ons op een globale raming van 26 km, op een totaal van (opnieuw!) 50 km, wat overeenkomt met 52 %.

Puur kwantitatief bekeken is dat om verschillende redenen een opmerkelijk resultaat. Om te beginnen bevinden de grootste duinencomplexen in Vlaanderen zich aan de westkust. Vanuit natuurtechnisch standpunt bekeken zou men verwachten dat men net in grotere gebieden sneller geneigd zou zijn om (half-)verharde paden aan te leggen, omdat de verstoring van de natuurwaarden in grotere gebieden minder nadelige effecten heeft. We stellen vast dat dit in de praktijk niet het geval is, en dat er, verhoudingsgewijs, heel wat meer half-verharde paden te vinden zijn aan de oostkust, waar de duinencomplexen gemiddeld kleiner zijn dan aan de westkust.

Dat resultaat is des te opmerkelijker als we de spreiding van de duingebieden over de oost- en westkust in overweging nemen. Gemiddeld bevindt zo'n 70 % van ons duingebied zich ten westen van Oostende; de resterende 30 % behoort tot de oostkust. Dat verschil vertaalt zich niet in de spreiding van het padennet. Hoewel de westkust 2,2 keer meer hectare duingebied heeft dan de oostkust, is het aantal kilometer wandelpaden in beide gebieden gelijk. Relatief gezien is de Westkust niet zo rijk bedeed wat de omvang van het padennet betreft.

Bekijken we de situatie meer vanuit een kwalitatief perspectief, dan kunnen we stellen dat het voor de doorsnee-wandelaar geen slechte zaak is dat het grootste deel van het padennet in de duinen onverhard is. Door het typische karakter (zand en duinen zijn nu eenmaal onlosmakelijk met elkaar verbonden) en door de perfecte integratie met de omgeving, bieden zandpaden juist een grote meerwaarde voor de wandelaar op het vlak van beleving en esthetiek.

De doelgroep van recreatie aan de kust is echter ruimer dan de 'doorsnee-wandelaar'. Ten eerste is er een duidelijke vraag naar belevingsvolle fietsroutes aan onze kust, waarin de duingebieden zeker een rol kunnen spelen. En ten tweede is er een grote groep van personen met een functiebeperking, die ook vragende partij is voor recreatiemogelijkheden in de duingebieden. Zeker voor rolstoelpatiënten of mensen die niet zo goed te been zijn, zijn zandpaden geen optie. Bij uitbreiding geldt dit ook voor de vele gezinnen met kinderen, die zich moeten behelpen met kinderwagens en buggy's. Een (half-) verhard padennet is voor die doelgroepen de enige manier om hen een beleving in de duinen te gunnen. De vraag of het aanbod van halfverharde paden dat we op vandaag hebben dat ook daadwerkelijk mogelijk maakt, bekijken we in 4.3.

3.4.4 Aspecten van vormgeving bij de aanleg van wandelpaden

De belevingswaarde van wandelpaden is niet enkel afhankelijk van het type wegenis dat men bij de aanleg kiest. Ook andere elementen die met vormgeving te maken hebben, spelen een belangrijke rol. Zo zal een padennet met een sterk rechttoe-rechtaan karakter de recreant minder bekoren dan een kronkelend padennet. Het eerste type paden is vooral functioneel van aard en biedt de kortste weg van a naar b. Recreanten zoeken echter niet in eerste instantie naar de kortste weg, wel naar de weg die hen het meest plezier verschaft. Een kronkelend padennet komt dikwijls beter aan die verwachting tegemoet. Door de vele bochten weet men niet wat er om de hoek te zien valt, en dat verhoogt het avontuurlijke karakter voor de recreant. Bovendien blijkt uit onderzoek dat de recreatieve opnamecapaciteit van een natuurgebied met kronkelende paden hoger is dan van een gebied met rechtlijnige paden.

In de 'Ecosysteemvisie voor de Vlaamse Kust' lezen we: 'Voor zover inpasbaar is er geen reden om het de recreant niet zo aangenaam mogelijk te maken. Zo kan een kronkelend padennet het natuur- en rustgevoel versterken⁷³'.

In de praktijk kiezen natuurbeheerders vaak voor een meer functionele padenstructuur. Op die manier bespaart men op de lengte van het padennet, wat voordelen oplevert voor de natuur. Slechts in een aantal inrichtingsplannen wordt bewust ook een secundair padennet voorzien met een meer avontuurlijk en kronkelend karakter. Dat is bijvoorbeeld het geval in het voorliggende inrichtingsplan voor het DG Willemspark in Heist; in de Sashul is een – erg kort – 'avontuurlijk pad' gecreëerd bij de ingang ter hoogte van de Koninklijke Baan. Ook bij de inrichting van de paden in de Noordduinen heeft men een te lineair karakter van de paden bewust proberen te vermijden. Daar tegenover staan gebieden als de Baai van Heist, of de Kleiputten, waar het pad grotendeels beperkt blijft tot een corridor parallel aan de reservaatsgrens. Ook de paden in het VNR De IJzermonding hebben een overwegend rechtlijnig karakter.

---

⁷³ Provoost, S., e.a., 1996, p.117.

Algemeen kunnen we stellen dat het padennet aan de westkust op dit vlak voldoende belevingswaarde biedt aan de recreant. Dat heeft niet altijd te maken met een al dan niet kronkelend karakter van de paden – wat in open vlaktes overigens minder relevant is – maar wel met de vele hoogteverschillen door de aanwezigheid van paraboolduinen. Aan de oostkust blijft de recreant wat vaker op zijn honger zitten. Ook hier ligt de verklaring voor een groot stuk in het karakter van de duingebieden: het gaat om zeereepduinen, die plaatselijk erg smal zijn, waardoor per definitie minder ruimte overblijft om een kronkelend padennet in te richten. Dat wordt ook hier vaak gecompenseerd door de uitkijk op strand en zee, al is het zo dat in een aantal zeereepduinen de belevingswaarde van de paden eerder laag is. We halen het voorbeeld aan van de oost-west-wandelverbinding tussen Wenduine en Blankenberge, waar de wandelaars noodgedwongen parallel met de Koninklijke Baan wandelen, zonder echt het gevoel te krijgen ‘in’ de duinen te wandelen. Ook delen van het padennet in de Romp van de duinen in Bredene scoren op dit punt niet zo goed.

Wat de markering van paden betreft, valt er weinig aan te merken. Bij de inrichting van duingebieden probeert men algemeen een ‘prikkelraadgevoel’ te vermijden. In heel wat gevallen beperkt men zich tot de suggestie van de loop van een pad, door middel van houten paaltjes, al dan niet met laaggespannen ursusdraad. Wanneer er nood is aan meer nadrukkelijke afschermingen van wandelpaden, wordt bij voorkeur castanea gekozen.

3.5 Van een defensieve naar een creatieve reflex bij de inrichting van de duinen

De boutade dat in onze duinen geen recreatieve voorzieningen aanwezig zijn, klopt niet. Dat stelden we al eerder. Wel hebben we aangegeven dat de structurering van de recreatie vaak vanuit een 'defensieve reflex' gebeurt. De grootste bekommernis is het minimaliseren van de effecten op de natuurwaarden. Het resultaat is een 'basispakket' van recreatieve voorzieningen, dat bestaat uit basisinfrastructuur: ingerichte wandelpaden, infoborden, enkele zitbanken bij de ingang, ...

Dat is op zich geen slecht resultaat. Toch kan men zich de vraag stellen of de benadering van het recreatieve medegebruik niet per definitie vanuit een meer positieve invalshoek kan gebeuren. Daarbij wordt een hoge belevingswaarde voor de recreant als belangrijke doelstelling toegevoegd aan de hoofddoelstelling, het bewaken van de natuurwaarden. Die hoge belevingswaarde kan ontstaan door de creatie van recreatieve 'randinfrastructuur', zoals vogelkijkhutten of uitkijktorens, die niet echt noodzakelijk zijn voor de ontsluiting van een natuurgebied, maar wel heel wat extra mogelijkheden bieden aan de recreant in het algemeen, en aan kinderen en jongeren in het bijzonder.

Daarnaast speelt ook de vormgeving een belangrijke rol. De inrichtingsstijl kan men mee laten bepalen door esthetische aspecten. Uiteraard dient men bij de keuze van materialen rekening te houden met duurzaamheid en integratie in de omgeving. Binnen dat kader kunnen ontwerpers streven naar een innovatieve, hedendaagse vormgeving, eventueel zelfs met een kunstzinnige knipoog. Het focussen op beeldkwaliteit, o.m. door het inschakelen van gespecialiseerde vormgevers en kunstenaars en het organiseren van ontwerpwedstrijden, kan hier een verschil maken.

'Haas' door de Brit Harry Flanagan in de duinen van Knokke-Heist.

Foto: website www.knokke-heist.be

Dat principe is geenszins in tegenspraak met het pleidooi van heel wat actoren voor een uniforme aanpak bij de inrichting van duingebieden⁷⁴. De 'basingrediënten', zoals de inrichting van paden, de markering van wandelcircuits, folderbakjes, fietsenstallingen ... kunnen op een uniforme manier worden aangepakt. Op die manier ontstaat er een 'huisstijl' voor het onthaal van de recreant, die zich als een gebruiksvriendelijke 'handleiding' laat lezen. Voor een aantal minder 'basic' elementen kunnen eigen accenten gelegd worden. We denken aan de vormgeving van schuilhutten, picknickplaatsen, de integratie van cultureel-historisch erfgoed (relicten uit WOI), ... Die onderscheidende elementen kunnen trouwens ook bij de communicatie over duingebieden een rol spelen.

In Nederland vinden we heel wat inspirerende voorbeelden van deze benadering. Tijdens bezoeken aan Meijendel, Nationaal Park Zuid Kennemerland, het Noord-Hollands Duinreservaat en het Nationaal Park duinen van Texel vonden we onder meer uitkijkpunten die toegankelijk zijn gemaakt voor personen met een functiebeperking, barbecueplaatsen en ingerichte speelzones.

⁷⁴ *Bijvoorbeeld in Provoost, S., e.a., 1996, p.117.*

Barbecueplaats

Ingerichte speelzone rond 'water'

Daarnaast zagen we mooie voorbeelden van vernieuwend design, zoals blijkt op onderstaande beelden uit het Nationaal Park Zuid Kennemerland.

Het bezoekerscentrum De Hoep in het Noord-Hollands Duinreservaat.

Vinden we dit soort initiatieven terug in de Vlaamse kustduinen? 'Best practice' is hier opnieuw het VNR de Westhoek, waar we een 'upgrade' aantreffen van het basispakket recreatieve voorzieningen. Om te beginnen werd bij de inrichting van het VNR de Westhoek grondig nagedacht over de vormgeving. Dat resulteerde in een aantal mooi vormgegeven concepten, die intussen ook in andere duingebieden zijn toegepast en daardoor min of meer het statuut van 'huisstijl' hebben verworven. Binnen het gebied heeft men ook duidelijk gepoogd een 'open' karakter te creëren, wat zich bijvoorbeeld vertaalt in een streven naar 'vriendelijk ogende' afsluitingen. De hoofdingang bij Vissersdorp is als een echte toegangspoort ingericht met een infokiosk, sanitaire voorzieningen, rustelementen, infoborden, ... en oogt op die manier zeer uitnodigend voor de recreant. In het gebied zijn bovendien enkele uitkijkpunten ingericht, waar heel wat natuur-educatieve informatie wordt aangeboden. Verder werden twee slufteropeningen gecreëerd die voor recreanten 'toegankelijk' zijn gemaakt via een wandelbrug. De netwerkbewegwijzering van ANB creëert een grote meerwaarde voor wandelaars, die op die manier een mooi instrument in handen krijgen om in alle vrijheid een wandeltraject te bepalen.

Behalve het VNR de Westhoek zijn er echter niet zoveel duingebieden die een gelijkaardig pakket aanbieden. De Oosthoekduinen hebben nog enkele bijzondere troeven, vooral door de aanwezigheid van het VBNC de Nachtegaal.

Om dezelfde reden kunnen we de Doornpanne in dezelfde categorie plaatsen. In een aantal gebieden zijn er concrete plannen om waardevolle projecten te realiseren, zoals het Hannecartbos (waar een uitkijkplatform wordt gebouwd) of de Noordduinen (waar de Zuid-Abdijmolen zal worden geïntegreerd als onthaal- en uitkijkpunt over de duinen). Ook voor enkele duingebieden aan de middenkust, bijvoorbeeld voor de Cosmosduinen of de Calidrisduinen, worden bij de (nog niet uitgevoerde) inrichtingsplannen waardevolle voorstellen gedaan voor recreatieve inrichting.

Voor de rest is er een groot aantal gebieden waar heel wat potenties op vandaag niet benut zijn. We denken aan het VNR de IJzermonding, waar de aanwezige vuurtoren een waardevol element kan worden, mocht hij een duidelijke (onthaal)functie krijgen in het gebied. Of neem nu de Oosteroever in Oostende, waar het aanwezige oorlogserfgoed (en ook de vuurtoren) heel wat potenties biedt, al dan niet in combinatie met een (toegankelijke) wandelpromenade die het in te richten fietsers- en voetgangersveer linkt met alle attractiepunten in deze zone⁷⁵.

---

⁷⁵ *Natuurpunt Middenkust, zonder datum.*

Tot slot is er nog het Zwin, dat op dat vlak de belangrijkste potenties heeft, maar dat op vandaag min of meer als 'braakliggend terrein' beschouwd kan worden. Het Zwin is het gebied bij uitstek dat door zijn omvang, aard en ligging (grensoverschrijdend aspect) uitgelezen mogelijkheden biedt op het vlak van belevingswaarde voor de recreant – zonder daarom de natuurwaarden in de verdrukking te brengen. We denken o.m. aan de uitbouw van een innovatieve bezoekersattractie, het realiseren van kindgerichte voorzieningen en paden voor personen met een beperking en het weren van het gemotoriseerd verkeer in het gebied. We drukken alvast de grote wens uit dat bij de planvorming met betrekking tot het Zwin bewust vanuit een 'creatieve reflex' zal worden gewerkt.

Op basis van het bestaande aanbod in onze duinen kunnen we concluderen dat er op het terrein nog vrij weinig resultaten zichtbaar zijn van een creatieve, doelgroep- en belevingsgerichte benadering van het recreatieve medegebruik. Over het algemeen blijft het aanbod aan recreatieve structuur beperkt tot een basispakket aan voorzieningen, dat in een aantal gevallen toch duidelijk eerder vanuit een defensieve reflex is opgebouwd. Wel zien we in de planvorming een voorzichtige mentaliteitswijziging ontstaan, waarbij men op zoek gaat naar een meer originele, creatieve aanpak van de recreatieve inrichting. Zo werd voor de bouw van de fiets- en voetbrug over de N34 ter hoogte van de Baai van Heist een beroep gedaan op de Open Oproepprocedure van de Vlaamse Bouwmeester voor de selectie van een ontwerper. Een sterk staaltje van hedendaagse architectuur zal hiervan het resultaat zijn. Tot slot zien wij voor een aantal duingebieden, uiteraard met het Zwin op kop, nog heel wat potenties om de beleving voor de recreant groter te maken, zonder daarom de doelstelling van natuurbehoud te schenden.

3.6 De bereikbaarheid van de Vlaamse kustduinen

Hoe is het gesteld met de externe ontsluiting van onze duingebieden? Is het evident voor toeristen/recreanten om de weg naar onze duinen te vinden. We staan hier even stil bij de 'fysieke' bereikbaarheid van de Vlaamse kustduinen, hetzij met de auto, de fiets of het openbaar vervoer.

3.6.1 Externe ontsluiting voor gemotoriseerd verkeer

Het wegennet voor gemotoriseerd verkeer is aan de kust erg uitgebreid. Vanuit het binnenland wordt de kust ontsloten via de autosnelwegen A10 (Oostende) en A18 (De Panne) en via de toekomstige autosnelweg N49 (Knokke-Heist). Daarnaast is er nog een groot aantal secundaire wegen waarlangs men de kust kan bereiken. Aan de kust zelf is de N34 of de Koninklijke Baan de belangrijkste wegenas die alle kustgemeenten ontsluit.

In theorie betekent dit dat ook de Vlaamse kustduinen gemakkelijk bereikbaar zijn voor gemotoriseerd verkeer. In de praktijk valt dat echter soms tegen. In het toeristische bedrijf is het gebruikelijk om belangrijke toeristische attracties vanaf de belangrijkste invalswegen te bewegwijzeren met de gemakkelijk herkenbare bruine pijltjes (type F34).

Voor de toerist is het immers niet evident om zich binnen het grondgebied van een onbekende stad of gemeente te oriënteren. Als men ernaar streeft om ook onze kustduinen vlot bereikbaar te maken voor bezoekers, dan is het aangewezen om ook de Vlaamse kustduinen via dit soort pijltjes te bewegwijzeren vanaf de belangrijkste invalswegen.

Dat blijkt in de praktijk echter tegen te vallen. Er is duidelijk geopteerd om bezoekersstromen enkel naar de echt grote duingebieden te leiden via externe bewegwijzering. Dat betekent dat in heel wat gevallen geen bruine pijltjes zijn aangebracht, bijvoorbeeld in het geval van de Oosthoekduinen, de Noordduinen of de Hoge Blekker. Ook bij duingebieden die wel met de bewegwijzering zijn gemarkeerd, loopt een en ander fout. Zo is er bijvoorbeeld wél bewegwijzering naar de Baai van Heist. Op het ogenblik dat de bezoeker ter hoogte van de ingang voorbij komt, is er echter geen enkel signaal dat men de eindbestemming heeft bereikt en dat men op zoek moet naar een parkeerplaats. Gevolg is, dat wie geen goede kaart bij de hand heeft, gedesoriënteerd raakt en mogelijk afhaakt.

Conclusie: er is duidelijk behoefte aan een meer logische aanpak wat de externe bewegwijzering betreft. Meer gebieden dienen op die manier voor het gemotoriseerde verkeer ontsloten te worden, en er is absoluut behoefte aan herkenningpunten langs de weg die aangeven aan de bezoeker dat hij zijn bestemming heeft bereikt (zie 3.6.2).

3.6.2 Externe ontsluiting voor fietsers

Een tweede element dat we kunnen bekijken, is de bereikbaarheid van onze Vlaamse kustduinen voor fietsers. Uiteraard kunnen zij in principe ook van het gewone wegennet gebruik maken. Wie echter een recreatieve fietstocht aan de kust onderneemt, heeft behoefte aan specifieke recreatieve fietsassen die een duidelijke meerwaarde bieden, door aspecten die enerzijds met fietsveiligheid te maken hebben en anderzijds met belevingswaarde (mooie decors) anderzijds.

In de ideale situatie kunnen we dus een recreatieve fietsas aanbieden, die de verschillende duingebieden met elkaar verbindt. Logischerwijze bekijken we eerst of de bestaande Kustfietsroute, al dan niet in combinatie met de fietsnetwerken Kust, Brugse Ommeland en Westhoek, hieraan tegemoetkomt. We focussen daarbij op de 'grotere' duinencomplexen, die voor toeristen en recreanten wellicht het aantrekkelijkst zijn.

Op kaart 4 wordt duidelijk dat de Kustfietsroute in grote mate geschikt is om met de fiets de verschillende duingebieden te bezoeken, in die zin dat ze fietsers tot dicht bij de grote duingebieden brengt. Ook op dit punt zijn echter een aantal opmerkingen mogelijk. Om te beginnen is het VNR de Westhoek het grote hiaat in deze fietsverbinding. Het Calmeynbos en de Oosthoekduinen zijn wel gemakkelijk via de Kustfietsroute te bereiken, maar de ingangen van het Westhoekreservaat zijn wel erg ver van het traject verwijderd.

De bereikbaarheid voor fietsers is dus niet ideaal. Want zelfs al liggen bepaalde duingebieden (zoals het Hannecartbos in het Ter Yde duinencomplex of de Houtsaegerduinen in De Panne) langs het traject van de Kustfietsroute, dan nog moeten fietsers in heel wat gevallen toch even van het traject afwijken om de ingang tot de duinen te bereiken. Dat is op zich al niet ideaal: fietsers houden er in principe niet van om van een bewegwijzerd traject af te wijken. Los daarvan worden fietsers die zich wel geprikkeld voelen om het duingebied te ontdekken een beetje aan hun lot overgelaten, want nergens staat aangegeven hoe ze een ingang – met fietsenstalling – kunnen bereiken. Die info is niet aangegeven op het terrein en ontbreekt ook op de kaart van de Kustfietsroute.

In het geval van het Ter Yde duinencomplex of de Houtsaegerduinen zullen de meeste fietsers hun weg naar de ingang wel vinden, omdat ze werkelijk langs het gebied fietsen.

In een aantal andere gevallen kun je de nabijheid van duingebieden wél zien op de kaart, maar niet op het terrein. Dat is het geval voor de Noordduinen en voor zowat alle zeereepduinen aan de middenkust. In Blankenberge bijvoorbeeld is een prachtig fietspad in het traject van de Kustfietsroute opgenomen langs de Graaf Jansader, voorbij het Zeebos. Nergens wordt de fietser echter geprikkeld of uitgenodigd om even de Koninklijke Baan over te steken om kennis te maken met de mooi ingerichte Fonteintjes. Een doelenbewegwijzering vanaf het traject - en in aansluiting op een ingang tot het gebied waar ook fietsenstalling aanwezig is - kan hier een oplossing zijn.

Conclusie: enkel het VNR de Westhoek is niet bereikbaar via de recreatieve fietsnetwerken aan de kust. Een recreatieve fietsverbinding vanaf hoofdingang Vissersdorp richting Kustfietsroute zou hier een oplossing kunnen bieden. In zowat alle andere gevallen brengen de recreatieve fietsnetwerken de recreant tot bij de duinen. Toch wijzen we ook hier op een belangrijk werkpunt: de fietsers moeten doorverwezen worden tot bij de ingang van de duingebieden, bijvoorbeeld via een systeem van doelenbewegwijzering.

3.6.3 Externe ontsluiting via het openbaar vervoer

Aan de Vlaamse Kust zijn er 8 treinstations van de NMBS: De Panne, Koksijde, Oostende, Blankenberge, Zeebrugge (Strand + Dorp), Knokke en Heist. Geen van die treinstations geeft rechtstreeks toegang tot de duingebieden. Wel is er overal (met uitzondering van Koksijde) aansluiting op de Kusttram, die op dat vlak zeker een aantal mogelijkheden biedt.

De Kusttram verbindt alle kustgemeenten van De Panne tot Knokke met elkaar. In het ideale geval geldt hier dat de belangrijkste duingebieden via de Kusttram worden ontsloten. Bij de opmaak van onze inventaris hanteerden we als criterium een maximale wandelafstand van (bij benadering) 500 m tot aan de ingang van een duingebied⁷⁶.

Op kaart 5 hebben wij gemarkeerd welke gebieden wel of niet bereikbaar zijn met de Kusttram. Daarbij hebben we enkel de gebieden betrokken die nu, of over onafzienbare tijd, worden ingericht voor recreatief medegebruik. Globaal gezien scoort de bereikbaarheid met de Kusttram goed. Voor het VNR de IJzermonding en voor het complex rond het Zwin is er weliswaar niet echt een tramhalte vlakbij, maar de gebieden zijn wel via een lijnbus te bereiken. Enkel het VNR de Westhoek, het grootste duinencomplex aan de westkust, is via het openbaar vervoer niet zo gemakkelijk bereikbaar.

Wandelaars die niet terugdeinzen voor een stevige wandeling, zullen zich wellicht niet laten afschrikken door de extra kilometers van het station van Adinkerke naar de ingang Duinhoek of van de tramhalte bij het rond punt Duinkerkelaan/ Westhoeklaan/ Dynastielaan. Minder ervaren wandelaars dreigen echter wel af te haken.

Net als bij het luikje over de Kustfietsroute dienen we hier op te merken dat een aantal haltes van de Kusttram wél langs een duingebied liggen, maar ver van de ingang. Recreanten worden hier wat in het ongewisse gelaten en zullen zich moeilijk kunnen oriënteren als ze geen kaart of folder bij zich hebben. Ook hier kan een ondersteunende bewegwijzering bij de tramhalte een uitweg bieden. Een gelijkaardige aanpak werd gehanteerd tijdens de editie Beaufort 2006, waar bezoekers bij de tramhalte via infoborden konden vernemen waar het kunstwerk te vinden was. Een alternatief is dat de beheerders van duingebieden ook aan de niet toegankelijke grenzen duidelijk zichtbare infoborden plaatsen waarop de ingangen tot het gebied zijn aangeduid. Dit soort praktische informatie kan ook via een gedrukte kaart aan de toerist worden aangeboden.

Conclusie: de Kusttram is een bijzonder efficiënt instrument om de duingebieden voor toeristen te ontsluiten, alleen ontbreekt nog wat ondersteunende communicatie om de toerist vanaf de tramhalte naar de ingang van de duingebieden te geleiden.

---

⁷⁶ We gaan ervan uit dat mensen er weinig voor voelen een recreatieve wandeling in de duinen met enkele kilometer te verlengen omdat er geen tramhalte vlakbij is.

3.7 Bezoekersonthaal in de Vlaamse Kustduinen

Er wordt wel eens beweerd dat er bij de inrichting van de Vlaamse kustduinen onvoldoende wordt nagedacht over de organisatie van het bezoekersonthaal. Om de kwaliteit van het bezoekersonthaal te kunnen beoordelen, schetsen we eerst in grote lijnen de logica van een efficiënt bezoekersonthaal. In principe dient men hiervoor in kaart te brengen wat de verwachtingen zijn van de modale bezoeker.

Om te beginnen wil die bezoeker weten op welke plaatsen hij het gebied kan en mag betreden. Het heeft geen enkele zin om de bezoeker via externe bewegwijzering op het terrein of via een kaart, naar een gebied te geleiden als het eindpunt van zijn reis niet duidelijk is gemarkeerd. Dat resulteert immers in frustratie. Op het terrein kan men dit doen via goed zichtbare én herkenbare infopanelen of bakens die dicht bij de straat zijn geplaatst, om de ingangen te markeren. Vanaf die infopanelen moet het voor de bezoeker duidelijk worden of en waar hij zijn auto kan parkeren en waar de eigenlijke ingang van het gebied zich bevindt. In het ideale geval wordt dus ook de parkeergelegenheid via een bord gemarkeerd en is er een visuele link van de parking naar de ingang. Fietzers zullen behoefte hebben aan kwalitatieve fietsenstallingen, die liefst zo dicht mogelijk bij de ingang van het gebied gelegen zijn.

Bij de ingang zelf is er behoefte aan verschillende soorten informatie. Om te beginnen wil de bezoeker informatie over wat wel en niet mag in het gebied. Daarnaast wil hij geïnformeerd worden over het padennet: welke afstanden, welke types wegenis, hoe zit het met toegankelijkheid? Bij voorkeur gebeurt dit via een kaart met aanduiding van eventuele routes voor diverse types van recreatie, met eventuele doorverwijzing naar de onmiddellijke omgeving. Verder kan er natuureducatieve informatie worden verschaft, informatie over geleide wandelingen, contactgegevens van de begeleidende instantie, ... Al deze informatie kan permanent ter beschikking worden gesteld via infoborden, al dan niet in combinatie met een gedrukte folder die in folderbakjes wordt aangeboden. Bij grotere gebieden kan het zinvol zijn een bemande infokiosk of zelfs een bezoekerscentrum in te richten.

De beheerder van een gebied kan ervoor kiezen om bij bepaalde ingangen veel, en bij andere ingangen minder voorzieningen te treffen voor bezoekersonthaal. Dat is op zich geen probleem, als hierover duidelijk gecommuniceerd wordt.

Zo kan men bij de ingang zelf via symbolen, of kleurencodes, duidelijk maken of het om een 'primaire' of een 'secundaire' ingang gaat, zodat bezoekers automatisch weten wat ze op vlak van onthaal kunnen verwachten. Logischerwijze vinden we de uitgebreidste inrichting bij de ingangen die het gemakkelijkst te bereiken zijn voor bezoekers.

In het gebied zelf kan men het onthaal van de bezoekers structureren door een duidelijke markering van de paden en van eventuele circuits die men in het gebied kan verkennen. In grote gebieden kan het verder een meerwaarde zijn om ook in het gebied zelf nog wat infoborden te voorzien, al dan niet in combinatie met een aantal schuil- en/of rustpunten. Tot zover de theorie. Hoe wordt dit in de praktijk voor de Vlaamse kustduinen georganiseerd? Op basis van het geïnventariseerde materiaal komen we tot de vaststelling dat een aantal elementen bij de inrichting van de duingebieden niet voldoende efficiënt zijn uitgewerkt.

3.7.1 Markering van de ingangen

Ondanks het feit dat in de meeste gevallen wel specifieke toegangspunten zijn gecreëerd, blijken die op het terrein niet altijd even zichtbaar. Dat heeft met een aantal factoren te maken. In de meeste gevallen heeft men toegangspunten gemarkeerd door het plaatsen van infoborden. Die infoborden zijn echter niet altijd vlak bij de openbare weg opgesteld. Wie met de auto voorbijkomt, ziet ze in een aantal gevallen gewoon niet staan. Dat is bijvoorbeeld het geval met het welkomstbord bij het Provinciedomein Het Zeebos of bij de Fonteintjes.

Infobord de Fonteintjes

Bovendien heeft men bij de design van de infoborden in de natuurreservaten geopteerd voor een vrij neutraal design, dat mooi harmonieert met de natuurlijke context. Nadeel is echter dat de borden daardoor weinig opmerkelijk zijn voor voorbijgangers en niet voldoende de aandacht trekken. Bij de opmaak van de nieuwe huisstijl van de provinciedomeinen is hier al rekening mee gehouden door de keuze voor een meer opvallende achtergrondkleur.

Zie bijvoorbeeld het infobord van het Zeebos, dat spijtig genoeg niet langs de openbare weg is geplaatst.

Infobord het Zeebos

Verder is ook het concept van een voetgangerssluis of een klaphek voor minder ervaren natuurbezoekers niet altijd gemakkelijk te interpreteren. Terwijl de houten constructies ontworpen zijn om voetgangers wél tot een gebied toe te laten, zien ze er voor de doorsnee recreant net niet uitnodigend uit, en misschien zelfs eerder als afsluitingen.

Houten wandelsluis

Houten afsluiting

Dat betekent niet dat het concept voor toegang tot het gebied volledig herbekeken dient te worden. Het probleem kan eenvoudig worden opgelost door een nieuw type welkomstborden te creëren, dat onmiddellijk bij de openbare weg ter hoogte van een toegang tot de duinen wordt geplaatst. De borden moeten voldoende de aandacht trekken door hun design en kunnen via een codering duidelijk maken of het om een hoofdingang of een neveningang gaat. Op die manier creëert men bij de recreant correcte verwachtingen i.v.m. de onthaalfaciliteiten, bijvoorbeeld op het gebied van parking. Eventueel kan dit systeem voor heel de kust worden toegepast in een specifieke 'huisstijl' die ook in de andere communicatiekanalen kan gebruikt worden.

Een gelijkaardige aanpak wordt gehanteerd in het Parc Naturel des Hautes Fagnes, waar men met eenvormige, zeer herkenbare 'infobakens' werkt die vlak bij de openbare weg zijn ingeplant. Ook in het nationale park Zuid-Kennemerland in Nederland worden ingangen aangeduid met opvallende bakens. Op die manier worden bezoekers echt geprikkeld om het gebied te bezoeken en voelen ze er zich welkom.

Infobaken ingang nationaal park Zuid-Kennemerland

3.7.2 Parkeergelegenheid en fietsenstalling

In onze duingebieden loopt het niet enkel fout bij de markering van de ingangen. Dikwijls is er ook gebrek aan parkeergelegenheid en/of fietsenstallingen. Parkeergelegenheid in het algemeen is een knelpunt voor de hele Vlaamse Kust en in de meeste gevallen is het niet aangewezen de schaarse open ruimte die er nog is hiervoor in beslag te nemen. Dat neemt niet weg dat er creatief naar oplossingen kan worden gezocht. Zo zou men, afhankelijk van de grootte en de populariteit van een gebied, op zijn minst bij de 'hoofdingang' een aantal bestaande parkeerplaatsen langs de weg kunnen voorbehouden voor bezoekers. Men zou hier zelfs een soort van betaalsysteem kunnen uitwerken dat geld genereert om voor verdere natuurontwikkeling in te zetten. Op die manier wordt ook meteen het 'visitor pay back' principe geïntroduceerd waarbij de bezoeker, in ruil voor een aantal comfortvoorzieningen, mee investeert in het beheer van onze natuurgebieden.

Minimaal lijkt het van belang de bezoeker expliciet én correct te informeren over de parkeermogelijkheden. Als er echt geen mogelijkheden zijn, dan kan men de bezoeker ook doorverwijzen naar het dichtstbijzijnde alternatief, al dan niet in combinatie met het gebruik van de kusttram. Op dat vlak is de communicatie op dit ogenblik nog vrij summier en onvolledig.

Het onthaal van fietsers is evenmin ideaal. Lang niet altijd zijn er kwalitatieve fietsenstallingen voorhanden. Dat lijkt echter een knelpunt dat makkelijker oplosbaar is.

Houten fietsenstallingen naar het voorbeeld van het VNR de Westhoek, integreren mooi met de omgeving en leggen minder beslag op de open ruimte dan parkeerplaatsen voor auto's.

Houten fietsenstalling VNR de Westhoek

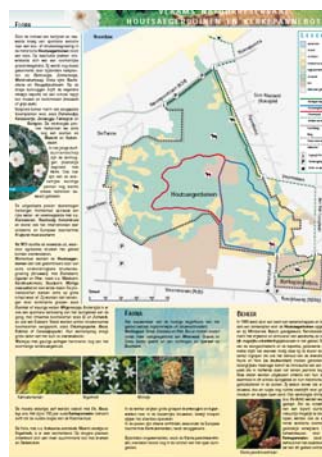
3.7.3 Infoborden en folders

Wat de informatieverschaffing via infoborden betreft, valt er weinig aan te merken. De bezoeker wordt op een correcte en vriendelijke manier gevraagd een aantal regels te respecteren. Daarnaast wordt ook de nodige informatie gegeven over het gebied zelf en over de eventuele recreatiemogelijkheden. De huisstijl van de infoborden en –dragers is in de gebieden van het Agentschap voor Natuur en Bos behoorlijk uniform. Dat kan niet worden gezegd van de zeewerende kustduinen in eigendom en beheer bij de afdeling Kust van het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust. Bij de realisatie van opeenvolgende inrichtingsplannen wordt telkens weer een andere stijl gehanteerd. Dit is een belangrijk aandachtspunt.

Voor grotere gebieden is een ondersteunende brochure voor de wandelaar een meerwaarde, zeker als het padennet intern niet duidelijk bewegwijzerd is. Zo'n ondersteunende folder is voor de meeste grote duingebieden wel voorhanden, met uitzondering van de Duinbossen in De Haan. De folders voor de natuurreservaten worden uitgegeven door het Agentschap voor Natuur en Bos en zijn behoorlijk informatief.

Infofolder ANB

In de grotere duingebieden worden ze bij de ingang aan de bezoeker aangeboden in folderbakjes. Al zijn die niet altijd even schadebestendig en ogen ze soms wat slordig, toch is het een handige manier om de bezoeker ter plaatse van extra informatie te voorzien. Uiteraard dient men er dan over te waken dat de folders geregeld worden aangevuld en dat de aangeboden informatie (bijvoorbeeld over geleide bezoeken aan het gebied) actueel is.

Folderbakjes VNR de Westhoek

3.7.4 Gepersonaliseerd bezoekersonthaal via bezoekerscentra

In de Vlaamse kustduinen zijn drie natuurbezoekerscentra actief. Aan de westkust is er VBNC De Nachtegaal bij de Oosthoekduinen in De Panne en bezoekerscentrum IWVA De Doornpanne in Oostduinkerke. Aan de oostkust is er het (verouderde) bezoekerscentrum bij het Zwin, dat recent eigendom werd van de Provincie West-Vlaanderen.

In 2007 noteerden deze bezoekerscentra de volgende bezoekersaantallen:

VBNC De Nachtegaal: 43.934 bezoekers

BC De Doornpanne: 29.840 bezoekers

Provinciaal Natuurpark Zwin: 104.373 bezoekers

Het gratis toegankelijke VBNC De Nachtegaal wordt beheerd door het Agentschap voor Natuur en Bos en is een centrum voor natuur- en milieueducatie aan de kust. Het profileert zich als 'poort tot de natuurgebieden aan de westkust'. Het centrum kan die rol wel degelijk waarmaken in figuurlijke betekenis, want naast heel wat natuur- en milieueducatieve info die in de permanente en tijdelijke tentoonstellingen wordt aangeboden, vindt de bezoeker er ook allerlei brochures en documentatie over de duinen aan de Vlaamse kust. In letterlijke zin kan De Nachtegaal zijn rol niet waarmaken, want enkel het Calmeynbos en de Oosthoekduinen liggen dicht in de buurt van het bezoekerscentrum. Het VNR de Westhoek, door zijn omvang in feite interessanter voor recreanten, ligt al te veraf. Er is ook geen kaart of brochure die de bezoeker vanuit het VBNC de weg wijst naar de belangrijkste duingebieden. Met andere

woorden: de bezoeker vindt hier wel gefragmenteerde documentatie per duingebied, maar de eigenlijke link vanuit het bezoekerscentrum naar de belangrijkste duingebieden ontbreekt. Ook het aanbod aan recreatiebrochures voor de (west)kust is niet volledig. Dat betekent dat de doorsnee recreant zich op het terrein wellicht geconfronteerd zal zien met de onthaalproblemen die we hoger al hebben geschetst.

Het bezoekerscentrum IWVA De Doornpanne, eveneens gratis toegankelijk, ligt bij de ingang van de Doornpanne in Koksijde en biedt net als de Nachtegaal toeristisch-recreatieve info en natuur- en milieueducatieve info aan. De focus van het centrum is minder breed dan die van de Nachtegaal en ligt op het thema van de waterwinning en op het duingebied De Doornpanne zelf. Door de vrij ruime openingsuren slaagt het centrum er vrij goed in zijn rol als fysiek onthaalpunt voor De Doornpanne te vervullen.

Tot slot is er nog het bezoekerscentrum bij het Zwin. Dat betalende centrum doet vooral dienst als toegangspunt voor het vogelpark en het natuurreservaat. Daarnaast wordt er beperkte toeristische documentatie aangeboden aan de toerist. Ondanks de ruime openingsuren (dagelijks, behalve op maandag) is het niet zo dat het centrum op dit ogenblik een echte onthaalfunctie voor het omliggende gebied vervult.

Naast de drie genoemde bezoekerscentra in de duinen, zijn aan de Vlaamse Kust nog enkele andere natuurbezoekerscentra operationeel. Het beste uitgebouwd is het Bezoekerscentrum Uitkerkse Polder van Natuurpunt in de Uitkerkse Polder (Blankenberge). Daarnaast kan men voor natuurgerichte informatie en natuureducatie vanaf de 2de helft van 2009 op afspraak ook terecht in het Duinenhuis in Koksijde. Het Jacobinessenhof nabij het natuurgebied d'Heye in Bredene biedt op termijn eventueel mogelijkheden voor het onderbrengen van een beheerboerderij met beperkte onthaalfunctie.

4 De gastvrijheid van de Vlaamse kustduinen!

Voor elk duingebied dat ingericht wordt door het Agentschap voor Natuur en Bos wordt een folder gepubliceerd onder de titel 'Welkom in het Vlaams Natuurreservaat ...'. Hiermee wil het Agentschap duidelijk maken dat bezoekers welkom zijn in de Vlaamse natuurreservaten en natuurgebieden. Ook het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust geeft een aantal informatiebrochures voor natuurgerichte recreanten uit, zoals de folder over de sluffers in het VNR De Westhoek in De Panne. In de praktijk blijken bepaalde doelgroepen evenwel minder tevreden over de recreatiemogelijkheden die hen in de Vlaamse kustduinen worden geboden. Het Agentschap voor Natuur en Bos mikt bewust op het aanbieden van voorzieningen voor zachte recreatie. Maar over de inhoud van zachte recreatie valt te discussiëren. Wat met het onthaal van fietsers, ruiters of zelfs mountainbikers? En hoe worden specifieke doelgroepen, zoals personen met een verminderde mobiliteit, in onze duingebieden onthaald? In wat volgt bekijken we in welke mate de Vlaamse kustduinen het label 'gastvrij' kunnen dragen.

4.1 Omheinde natuur

Eerder weerlegden we al de stelling dat de Vlaamse kustduinen niet voldoende zijn opengesteld voor het publiek. Toch blijft er de hardnekkige perceptie dat onze duinen 'gesloten' natuurgebieden zijn. Dat heeft veel te maken met het feit dat er nogal wat afsluitingen en omheiningen rondom de kustduinen zijn opgetrokken, die niet meteen gastvrij ogen. Dat kan potentiële bezoekers het idee geven dat ze niet welkom zijn in de duinen. Bovendien blijkt er een vrij grote diversiteit aan afsluitingen voor te komen. In een aantal gevallen kiest men voor vriendelijk ogende, natuurlijke materialen, zoals castanea. Maar even vaak vindt men afsluitingen in groene kunstdraad, ursusdraad of prikkeldraad of een combinatie van voormelde formules. Dat soort afsluitingen oogt niet alleen minder 'vriendelijk', maar is vaak ook onaantrekkelijk, en heeft dus een negatieve impact op beeldkwaliteit én belevingswaarde van de Vlaamse kustduinen. Hieronder een aantal foto's ter illustratie.

Oosteroever Oostende: castanea + prikkeldraad

Duinbossen De Haan: ursusdraad

Afsluiting VNR Westhoek/Krakeelduinen

Baai van Heist: groene kunstdraad + prikkeldraad

Duinbossen: groene kunstdraad + prikkeldraad

Romp van de duinen Bredene

Zwinpolders en –duinen: houten omheining

Zeereep De Haan Wenduine: castanea

Het systeem van afsluitingen in de duinen, of beter het gebrek aan systeem, heeft dus een aantal negatieve gevolgen. Om te beginnen is dit een nadeel voor de beeldkwaliteit en de beleving. Maar ook gebruik van agressief ogende prikkeldraad kan er voor zorgen dat potentiële bezoekers zich niet welkom voelen.

In het bestek van deze studie is het niet mogelijk een sluitende oplossing voor te stellen. Wel is het zeker aan te bevelen dat er ook met betrekking tot de keuze van afsluitingen een uniforme aanpak wordt gehanteerd, waarbij naar maximale openheid en optimale beeldkwaliteit wordt gestreefd. Dat zou bijvoorbeeld een thema kunnen zijn voor een ronde tafel in de schoot van de taakgroep Geïntegreerd Kustzonebeheer (zie 2.2.).

Sowieso lijkt het logisch dat men daarbij prioriteit geeft aan 'vriendelijk' ogende systemen, of dat nu castanea is of ursusdraad. Ongetwijfeld zijn er situaties, bijvoorbeeld bij begrazingseenheden, waar die systemen niet voldoen. In dat geval kan men ernaar streven om agressiever ogende afsluitingen voor een stuk te maskeren, bijvoorbeeld door er een groenscherm voor te planten. Aan de rand van een gebied waar al veel begroeiing is, kan men opteren de afsluiting niet aan de buitenrand te plaatsen, maar bijvoorbeeld 1 meter inwaarts in het gebied, zodat ze aan het zicht onttrokken wordt door de bestaande begroeiing. Hetzelfde geldt bij de plaatsing van afsluitingen aan weerszijden van fiets- en wandelpaden door natuurgebieden (cf. Doornpanne). In het Nationaal Park Zuid-Kennemerland spreekt men over het 'onthekken' van de duinen.

4.2 Zijn enkel wandelaars écht welkom in de Vlaamse kustduinen?

In 3.4. hebben we gesteld dat er een relatief uitgebreid padennetwerk bestaat in de duingebieden. Dat biedt uiteraard mogelijkheden voor routegebonden recreatievormen. In de praktijk lijkt de klemtoon op wandelrecreatie te liggen. Er is echter ook vraag naar voorzieningen voor fietsers, ruiters en mountainbikers. Daarnaast is er ook behoefte aan struinzones en speelduinen. Hebben de Vlaamse kustduinen ook op die vlakken voldoende te bieden?

4.2.1 Fietsen in de duinen

Op vandaag kan er enkel worden gefietst in de Doornpanne, het VNR de IJzermonding en het VNR Zwinduinen en -polders. Daarnaast kan ook nog het fietspad worden vermeld dat speciaal voor de Kustfietsroute werd aangelegd langs de noordgrens van de Houtsaegeerduinen in De Panne en dat ook aan fietsers een mooie beleving van de duinen biedt.

In 2.3.5. verwezen we naar de praktijk in Nederland, waar fietsen in duingebieden heel gewoon is. Ook actoren uit de sector natuur hebben, mits enkele randvoorwaarden, weinig moeite met het concept van de aanleg van fietspaden en het medegebruik van de duinen door fietsers. Belangrijk is wel de grootte van duinencomplexen. Sommige organisaties leggen als ondergrens 200 ha vast, anderen menen dat fietspaden kunnen in gebieden vanaf 150 ha. In de praktijk zien we echter dat ook vaak in kleinere duinencomplexen fietspaden zijn aangelegd. Tegen de aanleg van verharde paden (vaak klinkers, maar ook asfalt, zoals in de duinen op de Waddeneilanden) bestaan kennelijk weinig bezwaren.

In Vlaanderen wordt veel meer voorbehoud gemaakt tegen fietspaden en het toelaten van fietsers en wordt fietsen eerder uitzonderlijk toegelaten. Opvallend is dat in het grootste duinencomplex aan onze kust, het VNR de Westhoek, hoegenaamd geen faciliteiten voor fietsers aanwezig zijn. Bekijken we de kwestie op het niveau van het nog grotere geheel 'Duinen en bossen van De Panne', dan stellen we vast dat er, ondanks de complexvorming, toch bijzonder weinig ruimte is voor fietsers. Enkel in de Houtsaegerduinen worden fietsers , langs de noordgrens, en dus niet in het gebied, toegelaten. Fietsen in de duinen kan verder nog in de Doornpanne en door het VNR De IJzermonding.

Er dient gezegd dat zich in de toekomst wel een aantal opportuniteiten aandienen voor fietsen in de duinen. Er is daarbij geen behoefte aan (en ook geen mogelijkheid voor) volledige fietscircuits. Daarvoor zijn de Vlaamse duingebieden te klein. Wel is er nood aan belevingsvolle fietsverbindingen die de Kustfietsroute en het fietsnetwerk Kust verder kunnen opwaarderen en de veiligheid van utilitaire en recreatieve fietsers kunnen verhogen. Bij de Groene As Heist-West wordt momenteel een fietsersbrug gebouwd over de Koninklijke Baan die fietsers een veilige toegang biedt tot de Sashul. Op termijn wordt trouwens ook een fietsverbinding langsheen de Kleiputten aangeboden. Het bestaande wandelpad wordt omgevormd tot een wandel- en fietspad en er wordt een tunnel voorzien onder de spoorlijn.

Voor de Noordduinen in Koksijde wordt in de inrichtingsstudie van de Vlaamse Landmaatschappij gepleit om een deel van de Van Buggenhoutlaan op te breken en te vervangen door een fietspad. Dat plan stuit echter op weerstand bij diverse actoren, waardoor een concrete uitvoering nog niet zeker is.

Ook in De Haan en in Koksijde kunnen mooie opportuniteiten ontstaan voor fietsers, als het idee om een deel van de Koninklijke Baan te ontdubbelen en op te heffen, op termijn zou worden uitgevoerd. Dat zou immers voor een deel de bestaande versnippering van de duinen tegengaan en tegelijk ruimte laten voor de aanleg van een fietspad. Op het vlak van beleving en veiligheid zou dit opnieuw een enorme meerwaarde creëren, niet enkel voor fietsers maar ook voor andere recreanten. Opnieuw is het echter de vraag of een dergelijke gedurfde ingreep voldoende draagvlak kan verwerven voor realisatie.

In het LIFE-project ZENO wordt nog de aanleg voorzien van enkele kilometers fietspad doorheen het VNR Zwinduinen en –polders. Het gaat om het uitbreken en heraanleggen van oude betonpaden en het creëren van enkele nieuwe verbindingen.

De geplande aanleg van een tunnel onder de A18 en een brug over het Kanaal Nieuwpoort-Dunkerque ter hoogte van de grens, schept ten slotte mogelijkheden voor de realisatie van een recreatieve (fiets)verbinding tussen De Moeren-Cabourduinen-Zwarten Hoek-VNR De Westhoek-Calmeynbos-VBNC De Nachtegaal. Bovendien biedt ook de eventuele uitbreiding van het Zwin en het verleggen van de internationale dijk kansen voor de realisatie van belevingsvolle fietsvoorzieningen.

Daarnaast loont het de moeite na te gaan of er creatieve, alternatieve oplossingen mogelijk zijn. We hebben er eerder al op gewezen dat de Kustfietsroute een mooie recreatieve verbindingssas kan zijn die fietsers toestaat een aantal duingebieden te ontdekken. Wordt dit ‘ontdekkingselement’ in de praktijk echter voldoende uitgespeeld?

We hebben vastgesteld dat de Kustfietsroute soms net niet voorbij de duingebieden zelf passeert en dus ook niet letterlijk naar de gebieden (be)geleid wordt. Op een aantal plaatsen, waar dit wel het geval is, krijgt de fietser nauwelijks het duinengevoel omdat hij voorbij een afsluiting fietst, of langs de overkant van de Koninklijke Baan, die de beleving van de duinen sterk verstoort. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het traject van de Kustfietsroute ter hoogte van de Duinbossen in De Haan. Men fietst hier langs de zuidelijke grens van het gebied, langsheen parkeerplaatsen en onaantrekkelijke afsluitingen, zonder werkelijk uitgenodigd te worden om op zijn minst een rustpauze in het domein te nemen.

Het is wenselijk te onderzoeken of er extra belevingspunten aan de Kustfietsroute kunnen worden toegevoegd waarin de functie van de duinen, al is het slechts als ‘waardevol decor’, sterker in de verf wordt gezet. De oplossing is lang niet altijd om een fietspad doorheen duingebied aan te leggen. Men kan ook, zoals in de Houtsaegerduinen, fietspaden aanleggen langs de duinen die wel een mooi uitzicht bieden. Of men kan fietsers naar een uitkijkpunt (be)geleiden, waar kwalitatieve fietsenstalling, een mooi uitzicht en – waarom niet – een gezellige picknickplaats is ingericht.

Conclusie: er zijn relatief weinig mogelijkheden voor fietsen in de duinen. Dit heeft vooral te maken met de beperkte omvang van onze duingebieden. Toch is het aanbod de afgelopen jaren flink toegenomen. Een aantal concrete initiatieven zit in de pijplijn en een aantal ideeën ligt voor ter discussie. Het vergt bij de beleidsverantwoordelijken de nodige moed en ambitie om te kiezen voor een duurzame toekomst voor de kustduinen, waarin natuurontwikkeling en recreatie voorop staan.

Tot slot menen wij dat het de moeite waard loont op zoek te gaan naar creatieve oplossingen, die de belevingswaarde van de Vlaamse kustduinen voor fietsers verhogen zonder dat daarom per se een fietspad in duingebied wordt aangelegd. Deze oplossingen dienen in de eerste plaats geënt te worden op het fietsnetwerk en op de Kustfietsroute.

4.2.2 Mountainbike in de Vlaamse kustduinen

Mountainbike is een eerder gecontesteerde vorm van recreatie. Tot voor kort heerste de overtuiging dat mountainbike zich vooral in de sportieve sfeer situeerde, wat bijvoorbeeld tot uiting kwam door het feit dat de sportfederatie BLOSO de beherende instantie was voor mountainbikeroutes. Stilaan is echter het besef gegroeid dat mountainbike ook op puur recreatief en op toeristisch vlak – als verrijking van het toeristische aanbod – een functie kan vervullen. Zo zijn mountainbikeroutes voor West-Vlaanderen recent als nieuwe productlijn toegevoegd aan het bestaande aanbod van recreatieve routes van Westtoer.

Een tweede discussiepunt is of mountainbike een harde, dan wel een zachte vorm van recreatie is. Door het feit dat snelheid, in combinatie met een 'moeilijk', avontuurlijk parcours, een elementaire rol speelt in de belevingswaarde van mountainbike, heeft deze vorm van recreatie de facto vooral beschadigende effecten voor de natuur. Daarom wordt vanuit de natuursector vrij duidelijk gesteld dat mountainbike géén zachte recreatievorm is en dus niet thuishoort in beschermde natuurgebieden: 'meer actieve, 'natuuronafhankelijke' recreatievormen worden bij voorkeur geherlocaliseerd'⁷⁷. Hoogstens kan getolereerd worden dat dit soort harde recreatievormen (mountainbike en bij uitbreiding paardrijden, zie hieronder) worden 'beperkt tot strikt af te bakenen zones langs overgangsstroken tussen bebouwing en duinen'⁷⁸.

Hieruit wordt in elk geval duidelijk dat mountainbikers in principe niet echt welkom zijn in de Vlaamse kustduinen. In de praktijk blijkt dat standpunt moeilijk houdbaar. Mountainbikers laten zich niet afschrikken door de reglementeringen in beschermde natuur en zoeken hoe dan ook hun eigen weg. Dikwijls zorgen zij op die manier voor conflicten met andere recreanten (vooral wandelaars) en ook voor de gevreesde nadelige effecten op de natuurwaarden. Dat heeft ertoe geleid om voor een aantal duingebieden toch een mountainbiketraject (geen lus, maar wel een doorgaande verbinding) uit te tekenen. Men hoopt op die manier de stroom mountainbikers te kunnen geleiden en overlast door 'wildrijden' in het gebied terug te schroeven.

---

⁷⁷ Provoost, S., e.a., 1996, p.115.

⁷⁸ Vlaamse Landmaatschappij, 2003, p.164.

Concrete voorbeelden hiervan zijn de Noordduinen, waar men langs de westelijke grens een doorgaande mountainbikeroute heeft voorzien. Ook bij de ontwikkeling van een nieuw bosbeheerplan voor de Duinbossen in De Haan wil men een doorgang voor mountainbikers creëren. Voorwaarde evenwel is dat die wordt opgenomen in een circuit dat de mountainbikers richting polders geleidt. Het verst is men gegaan in het Calmeynbos, eigendom van IWVA, waar men een korte (4 km) mountainbikeroute in het bos heeft uitgewerkt, die via een verbindingroute is aangesloten op de Ringslotmountainbikeroute. Ook hier loopt de route evenwijdig met de grenzen van het Calmeynbos. De provinciale sportdienst en Westtoer ontwikkelen plannen om de komende jaren een mountainbikerouteaanbod in de vorm van een viertal kleine netwerken aan de Kust te voorzien.

Uit een gesprek met Rika Driessens van IWVA, de beheerder van het Calmeynbos, blijkt de poging om het mountainbikeverkeer beter te stroomlijnen een gedeeltelijk succes. Met name de minder geoefende mountainbikers, die dus puur recreatief bezig zijn, zijn duidelijk bereid zich aan de geijkte paden te houden. In het toeristische hoogseizoen slaagt men er met het parcours dan ook vrij goed in de overlast te beperken. Buiten het seizoen komen de meer fanatieke, sportieve mountainbikers naar de kust om te trainen. Zij zijn veel minder geneigd zich aan de uitgestippelde routes te houden. Deze groep veroorzaakt wel overlast, vooral voor wandelaars in het gebied. Voor deze groep lijkt streng toezicht met sancties voor overtreders, de enige oplossing. Ook éénmalig georganiseerde mountainbiketoertochten geven vaak aanleiding tot schade en overlast. En ze inspireren individuele mountainbikers om na de toertocht nog eens terug te komen om de route over te doen.

Uit het experiment van IWVA blijkt in elk geval dat het structureren van het mountainbikeverkeer een gedeeltelijke oplossing kan zijn voor de overlast die deze 'harde' vorm van recreatie meebrengt. Die oplossing is op toeristisch-recreatief vlak meteen ook een verrijking, want de behoefte aan voorzieningen voor mountainbike aan de kust blijkt reëel. De realiteit van de ruimtelijke structuur van de Vlaamse Kust, waar de relatief schaarse open ruimte die zich leent voor mountainbike vaak ook beschermd natuurgebied is, is uiteraard een groot knelpunt. Herlokaliseren is niet altijd een optie, bij gebrek aan alternatieven. Ongetwijfeld is hier een belangrijke rol weggelegd voor het poldergebied, maar een link naar de echte 'unique selling proposition' van de kust, strand en zee, blijft noodzakelijk. En hier ligt de functie van een aantal duingebieden op het vlak van mountainbike.

Conclusie: het is duidelijk dat mountainbikerecreatie overlast kan bezorgen in de Vlaamse kustduinen, niet enkel voor de natuurwaarden maar ook voor andere types van recreatie. Het eerder afwijzende standpunt van de sector natuur is dan ook begrijpelijk. Toch is er een reële en stijgende vraag naar mountainbikevoorzieningen aan de Kust. Het is dan ook lovenswaardig dat in een constructieve sfeer gezocht wordt naar oplossingen om toch een (beperkt) aanbod voor mountainbikers te voorzien, zodat de link tussen de polders en de kust zelf kan worden gerealiseerd. Wellicht loont het de moeite de sector van de mountainbikerecreatie grondig te bevragen om te zien wat de exacte behoefte is op het vlak van mountainbike aan de kust. In tweede instantie kan dan gezocht worden naar concrete én 'geïntegreerde' oplossingen.

4.2.3 Paardrijden in de Vlaamse Kustduinen

Zijn er voldoende voorzieningen voor ruiters in de Vlaamse Kustduinen? Dat gaan we na door het aanbod aan ruiterroutes en –paden nader te bekijken. Wat de ruiterroutes betreft kunnen we ons verhaal kort houden: enkel aan de westkust is er een aanbod van provinciale bewegwijzerde ruiterroutes, die samen gegroepeerd zijn in de 'Westkustrouterpaden'. Het gaat om een aantal routes die op elkaar aansluiten en samen zo'n 42 km lang zijn. Op een aantal trajecten doen zich evenwel problemen voor, vooral in verband met doorgang over privéterreinen, waardoor de routebrochure uit de handel is genomen. Het schrijnende gebrek aan onverharde en publiek toegankelijke paden voor ruiters is symptomatisch voor alle ruiterroutes in West-Vlaanderen. In diverse duingebieden, zoals de Noordduinen in Koksijde, de Duinbossen in De Haan en de Zwinduinen en –polders in Knokke zijn paden voor ruiters ingericht, alleen zijn die niet in een (bewegwijzerd) circuit opgenomen.

Ruiterrecreatie wordt vanuit de sector natuur nogal met voorbehoud behandeld. Net als mountainbike zou deze recreatievorm een grotere verstoring van de natuurwaarden meebrengen dan bijvoorbeeld fietsen en wandelen. Bij de inrichting van ruiterspaden kiest men dan ook doorgaans voor inplanting van de paden aan de rand van of net buiten het gebied. Dat is bijvoorbeeld duidelijk het geval in de nieuw ingerichte Oosthoek- en Noordduinen. In de voorliggende inrichtingsstudie voor de Duinbossen in de Haan wordt resoluut voor paden langsheen de grenzen van het gebied gekozen. In de Zwinduinen en –polders voorziet men een ruitercircuit dat gedeeltelijk door en langs het gebied loopt.

Welke bedenkingen kunnen we hieraan verbinden? Ten eerste is er een sterk onevenwicht in het aanbod westkust versus oostkust. Het is op zijn minst merkwaardig dat aan de oostkust elke vorm van bewegwijzerde ruiterroute ontbreekt.

Nochtans zijn er bijvoorbeeld zowel in De Haan als in Knokke-Heist meerdere maneges en is er dus wel degelijk een publiek van geïnteresseerden aanwezig. Bovendien zijn er aanwijzingen dat de huidige Westkustruiterpaden niet meer actueel zijn en herbekeken dienen te worden. Net als voor de mountainbikesector stellen we vast dat er nood bestaat aan een bevraging van de sector zelf, om exact de noden in kaart te brengen. Rekening houdende met de heersende trends in toerisme en recreatie, waar de zogenaamde 'horsificatie'⁷⁹ of verpaarding blijkbaar deel van uitmaakt, lijkt het absoluut zinvol om van een beter aanbod van ruitervoorzieningen aan de Vlaamse kust een aandachtspunt te maken.

4.2.4 Spelen en struinen in de duinen

*'Op de gebaande paden is de wandelaar een gewaardeerde recreant. Daarbuiten voelt hij zich een moderne nomade; een landloper, struiner en pelgrim in eigen land'*⁸⁰. Heel wat recreanten hebben een duidelijke wens écht in de 'vrije' natuur te recreëren en dat betekent letterlijk: van de paden af. We hebben hier te maken met 'vrij wandelen' of 'struinen'. Daarnaast is er nog een grote groep jongeren, die enerzijds bestaat uit lokale kustbewoners en anderzijds uit groepen die te gast zijn in de vele jeugdvakantiecentra, die behoefte heeft aan ruimte om te spelen. Het aanduiden van struin- en speelzones in de Vlaamse Kustduinen kan hieraan tegemoet komen, al is dat niet vanzelfsprekend. De meeste duinen zijn immers beschermd, en dat betekent dat het natuurdecreet van kracht is. In artikel 35 wordt duidelijk gesteld dat natuurreservaten enkel via de aangeduide paden te betreden zijn.

Een nieuw ontwerpbesluit betreffende de toegankelijkheid van bossen en natuurgebieden (goedgekeurd door de Vlaamse regering op 14 december 2007) voorziet de aanduiding van speelzones voor de jeugd. Het concept 'speelzone' (beter bekend als 'speelbos') is via het bosdecreet al langer bekend in de bosgebieden. Speelruimte in duingebieden is een recenter fenomeen. De sector natuur was immers lange tijd van mening dat de draagkracht van onze duingebieden te beperkt is om spelen en struinen toe te laten en vond dat de creatie van 'kunstmatige' natuur hier een alternatief moest zijn. Speelruimtes moesten met andere woorden weggehaald worden uit de duinen en geherlocaliseerd naar minder kwetsbare zones, bijvoorbeeld in het agrarische poldergebied. In de praktijk is dit concept al toegepast bij de inrichting van het Provinciedomein Zeebos in Blankenberge.

Nochtans zijn duinen intrinsiek met de kustzone verbonden en creëren ze ook voor jongeren unieke kansen voor natuurbeleving. Kinderen en jongeren hebben nu eenmaal nood aan speelruimte en moeten ook de kans krijgen de natuurlijke elementen aan de kust te beleven. Met andere woorden: geherlocaliseerde speelgebieden kunnen tot op zekere hoogte een

---

⁷⁹ In Nederland spreekt men nu al van een hausse van hobbypaarden. Men vermoedt dat er tegenwoordig meer paarden zijn dan voor de mechanisering van de landbouw. Zie Derksen, 2006.

⁸⁰ Zie www.struinen.nl [geconsulteerd 27/02/08].

antwoord zijn op de vraag naar meer speelruimte, maar de jeugdsector blijft het recht opeisen op een volwaardige beleving van duin, strand en zee.

Het Coördinatiepunt Geïntegreerd Kustzonebeheer startte in 2002 een initiatief dat beoogde een aantal patstellingen op te lossen. Er werden enkele ronde tafels georganiseerd, waarbij beroep werd gedaan op de knowhow van Staatsbosbeheer in Nederland, dat sinds 1998 met succes werk maakt van de aanleg van speelzones in bossen, duinen en andere natuurterreinen. Om te beginnen werd een analyse gemaakt van het concept 'speelzone'.

Een speelzone staat voor spelen in een 'natuurlijke' of 'wilde' omgeving en laat de jeugd toe om op een actieve, natuurlijke manier de natuur te ontdekken. Dat wordt deels ingegeven vanuit een natuur- en milieueducatieve overweging, om het draagvlak van de jongere generaties voor de natuur vergroten. Speelzones hebben per definitie een niet al te gecultiveerd karakter, wat betekent dat men terughoudend is als het op plaatsen van recreatieve infrastructuur aankomt. Het is nu eenmaal niet de bedoeling een speeltuin aan te leggen. Typisch is immers net dat de natuur zelf aanleiding moet geven tot spelen.

Wel is de inrichting van de natuurlijke ruimte belangrijk. Bij voorkeur gaat het om een afwisselend landschap met enkele van volgende elementen: een hoogteverschil, een waterpartij, begroeide zones. Verder hoeft een speelzone niet per se 'groot' te zijn. 5 à 10 ha kan al voldoende zijn om een avontuurlijke speelruimte te creëren. Bovendien hoeft zo'n gebiedje lang niet altijd in het hart van een natuurgebied te liggen – het kan even goed aan de rand gesitueerd zijn. Belangrijk is dat het gebied niet door gevaarlijke wegen doorkruist wordt. Ook doorgaande fietspaden zijn uit veiligheidsoverwegingen niet aan te raden.

Tijdens de ronde tafel bleek dat Robert Graat, de vertegenwoordiger van het Nederlandse Staatsbosbeheer, ook aan de Vlaamse Kust mogelijkheden zag voor het aanwijzen van speelzones in duinen. Specifieke kansen zag hij in de vele 'verrommelde terreintjes', te klein om nog echt aan natuurontwikkeling te doen, maar groot genoeg om toch nog een duingevoel te behouden. Vaak gaat dit gepaard met enige vorm van sanering (voorbeeld herlokalisering van ongewenste activiteiten), zodat ook de natuurwaarden van het gebied zelf uiteindelijk met de komst van de speelzone zijn gebaat. Voorbeelden van zulke terreintjes aan de Vlaamse Kust zijn de Spreeuwenberg in Nieuwpoort of de kleine duingebiedjes ten noordoosten van de Doornpanne (zoals Home Sinjoorkens of de Zeereep Sint-André).

Op kaart 6 brengen we een aantal zaken in verband met speelruimtes in de Kustduinen in beeld. Het gaat evenwel enkel om het aantal speel- en struinzones. Het exacte areaal konden we in het bestek van deze studie niet berekenen. Op de kaart wordt dus geen indicatie van de grootte van de gebieden gegeven. Om te beginnen wordt aangegeven wat de wensen zijn van de jeugdsector, op basis van een bevraging door het Coördinatiepunt Geïntegreerd Kustzonebeheer bij de jeugdvakantiecentra, in 2002. Meteen wordt ook de bestaande toestand weergegeven, samen met gebieden waar op dit punt nog kansen zijn. Uit de bevraging blijkt dat de nood aan speelruimte reëel is. Niet enkel voor de gasten die in de jeugdvakantiecentra verblijven, maar ook voor lokale jongeren, georganiseerd in jeugdbewegingen of niet-georganiseerd.

In de praktijk stellen we vast dat maar in een beperkt aantal gevallen werkelijk tegemoet kan worden gekomen aan de behoefte. Spelen is toegelaten in een deel van de Oosthoek- en de Noordduinen, en in een zone in de zeereep tussen Wenduine en Blankenberge. In die laatste zone wordt echter met een sleutelsysteem gewerkt: enkel lokale jeugdbewegingen kunnen op aanvraag, en in beperkte periodes door het jaar, in de duinen spelen. Daarnaast zijn er vandaag ook nog mogelijkheden in de Duinbossen van De Haan en in de Zwinduinen en –polders, waar een stuk echte struinnatuur wordt voorzien. Tot slot is er nog Het Zeebos, waar eveneens avontuurlijke speelruimte voor jeugdverenigingen is ingericht. Ook hier wordt, uit veiligheidsoverwegingen, met een sleutelsysteem gewerkt.

Op het kaartbeeld van kaart 6 valt het grote aantal ‘kansen’ voor speel- en struinzones op. Op basis van studies en inrichtingsplannen werden een aantal gebieden aangewezen die in de toekomst als speel- of struinzone dienst kunnen doen. Soms gaat het om ‘verrommelde gebieden’ (cf. supra) en vaak om eerder kleine, wat geïsoleerde gebiedjes die verder voor natuurontwikkeling allicht niet het grootste potentieel hebben. Voor al die gebieden werd bekeken wat op vandaag verhindert dat ze de rol van speelruimte ook werkelijk kunnen opnemen.

Uit de opsomming blijkt de eigendomsstructuur het grootste knelpunt. Gebieden als Mieke Hill, Home Sinjoorkens, de Simliduinen, de Kapelduinen, ... zijn allemaal in private eigendom. Mochten ze werkelijk een publiek karakter krijgen, dan zouden hier effectief mooie opportuniteiten ontstaan voor de realisatie van speelzones. Nogmaals blijkt hier dus dat ook voor het recreatieve medegebruik de kansen aanzienlijk zouden toenemen als meer duingebieden in handen kwamen van publieke eigenaars.

Dat is uiteraard een interessante conclusie. Als we immers alle kansen naast de voorlopig ongerealiseerde wensen van de jeugdsector plaatsen, zien we dat de bestaande behoeften zowat volledig in te vullen zijn. In de weinige gevallen waar dat niet zo is, bijvoorbeeld in de Schipgatduinen, kan de openstelling van de huidige privé-gebiedjes vlakbij een oplossing bieden.

Conclusie: ondanks het beperkte aanbod aan speel- en struinzones dat we op vandaag hebben aan de Vlaamse kust, zien we een vrij groot potentieel, waarmee zowat volledig kan voldaan worden aan de vraag die in de jeugdsector bestaat. Er is echter dringend nood aan middelen voor de uitvoering van bestaande inrichtingsplannen. Bovendien blijkt ook voor een doorbraak op dit punt absoluut behoefte aan een oplossing voor de problematiek van de vele privé-eigenaars in de Vlaamse Kustduinen. Bij uitbreiding kunnen we zelfs stellen dat dit ook kan bijdragen tot oplossingen voor de uitbreiding van faciliteiten voor 'hardere' vormen van recreatie, zoals mountainbike en paardrijden.

4.3 De Vlaamse Kustduinen toegankelijk voor iedereen

Toegankelijk toerisme is vandaag bijzonder actueel. Verschillende overheden en instanties formuleren aanbevelingen en voorzien middelen om het aanbod op het vlak van toeristisch-recreatieve voorzieningen toegankelijker te maken. Strand en duinen zijn op dit punt echter geen gemakkelijk thema. Vaste ingrediënten zijn immers zand en hoogteverschillen en zeker voor personen met een beperkte mobiliteit zijn dit moeilijk te overwinnen hindernissen. De heersende natuurwetgeving sluit in bepaalde gevallen de aanleg van de broodnodige infrastructuur, namelijk verharde paden en hellingen, uit. De vele fietssluisen die bij de ingang van duingebieden zijn geplaatst, houden niet enkel fietsers maar ook rolstoelen tegen. Ook het aanbieden van voorzieningen voor blinden gaat gepaard met de aanleg van specifieke infrastructuur (infoborden in braille, voelsculpturen, codes ingebouwd in de verharding van paden) die niet zo makkelijk te verzoenen is met de bestaande wetgeving.

Desondanks zijn er zeker mogelijkheden om duingebieden toch toegankelijk te maken. Opnieuw kan inspiratie gevonden worden bij de noorderburen. Zo werkt men op Texel actief mee aan het project 'Natuur zonder drempels'⁸¹. Dat resulteerde onder andere in het toegankelijk wandelpad 'Het Alloo', met informatie in grootletter- en brailleschrift en een reliëfkaart voor blinden en slechtzienden. In de betegeling werden noppentegels voorzien en rechts van het pad werd een metalen buis (of 'tiklijn') aangelegd, die aangeeft wanneer er informatie beschikbaar is.

---

⁸¹ www.natuurzonderdrempels.nl

In de plaats van de traditionele fietssluisen kiest men hier en daar voor systemen die fietsers niet, maar rolstoelen of scootmobiel wél toelaten. Een voorbeeld is de 'kissing gate'.

Kissing gate

De kissing gate heeft bovendien een handvat dat ervoor zorgt dat blinden en slechtzienden kunnen voelen waar de ingang is. Ook uitkijkposten in natuurgebieden werden toegankelijk gemaakt. Dat gebeurt door de aanleg van 'hellingbanen' als alternatief voor de trap. Ook het uitkijkpunt over de slufteer op Texel is op die manier toegankelijk gemaakt. Hieronder enkele beelden ter illustratie.

Rolstoelsluis

Toegankelijke sluftherelling

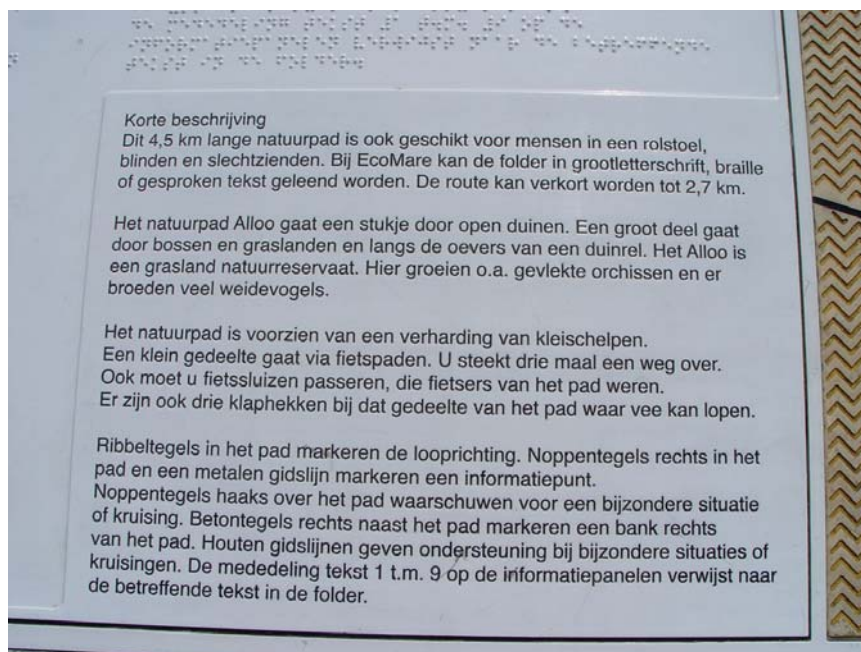

Toegankelijke sluftherelling

Uitkijkpunt slufte

Infobord Natuurpad Alloo

Infobord braille

Ook in Vlaanderen wordt meer en meer aandacht besteed aan toegankelijke natuur. Dat blijkt onder meer uit de publicatie van een handleiding 'Integrale Toegankelijkheid van parken'⁸² of uit het initiatief van Natuurpunt rond rolstoelpaden en toegankelijke vogelkijkhutten:

'Natuurpunt stelt haar natuurgebieden open voor het publiek, waar mogelijk ook voor rolstoelgebruikers. In een aantal gebieden kan je een route volgen die je weer naar je startpunt voert. Daarnaast zijn er trajecten waarbij je via dezelfde weg moet terugkeren naar het startpunt. Zo heb je dikwijls vanaf dijken of vanaf andere verharde paden een goed zicht op een natuurgebied'⁸³.

Bekijken we de voorzieningen in de Vlaamse Kustduinen, dan is de oogst voorlopig eerder mager. Aandacht voor toegankelijkheid spitst zich vooral toe op de problematiek van de duindoorgangen in de zeeoever, die toegang moeten geven tot het strand.

⁸² Te downloaden via www.westkans.be. [geconsulteerd op 28/02/08]

⁸³ www.natuurpunt.be. [geconsulteerd op 28/02/08]

Dat speelt vooral aan de oostkust. In recente inrichtingsplannen is dit duidelijk een aandachtspunt: men zoekt naar strategische locaties (in aansluiting met andere toegankelijkheidsvoorzieningen, zoals parkeerplaatsen of toegankelijke tramhaltes) om toegankelijke stranddoorgangen in te richten.

Opvallend is dat er rond de toegankelijkheidsgraad heel wat vraagtekens rijzen. Hier en daar worden immers wel degelijk (half-)verharde paden aangelegd, maar het is lang niet altijd duidelijk of de 'keten van toegankelijkheid' volledig wordt gerespecteerd. Is het pad overal breed genoeg? Zijn er uitwijkplaatsen voorzien (als men moet kruisen met tegenliggers)? Zijn eventuele sluizen rolstoeltoegankelijk? Is er een toegankelijke tramhalte in de buurt of parkeergelegenheid voor personen met een beperking? Zo is het slufferpad in het VNR Westhoek (eigenlijk langs de noordgrens van het reservaat) wel verhard, maar vaak door zand overstoven. In de zeereepduinen aan de oostkust zijn heel wat (half-)verharde paden aanwezig, maar ook hier ontbreekt dikwijls de nodige informatie over de keten van toegankelijkheid.

Nog opvallend is dat voorzieningen voor personen met een beperking aan de westkust nagenoeg onbestaand zijn. Enkel in de Doornpanne en het VNR de IJzermonding zijn toegankelijke paden aanwezig. Circuitvorming is echter niet mogelijk, men dient dezelfde weg twee keer af te leggen, wat de beleving niet ten goede komt. In Garzebekeveld wordt een toegankelijk circuit rond een van de vijvers voorzien. Dit gebied is echter veeleer van belang voor lokale bewoners en minder voor toeristen. Verder is er nog een (erg kort!) natuурpad in de tuin van VBNC De Nachtegaal. Aan de oostkust is het aanbod toch wat groter, maar dat heeft vooral te maken met de toegankelijke stranddoorgangen en met een aantal oost/west-wandellussen in de zeereep. Het gaat hier dus heel duidelijk om een 'basispakket'.

In nieuwe inrichtingsstudies is recent wel geëxperimenteerd rond 'extra' toegankelijkheidsvoorzieningen. Zo wil men in de Cosmosduinen een toegankelijk uitkijkpunt over het gebied inrichten en het aanwezige oorlogserfgoed ook voor personen met een beperking ontsluiten. In de Warandeduinen overweegt men een (kort) circuit voor personen met een visuele beperking, een unicum voor de Vlaamse Kustduinen. In het VNR De IJzermonding komt vermoedelijk in 2010 een nieuw bezoekersonthaarpunt in de vorm van een amfitheater, evenals een toegankelijk vlonderpad dat zal leiden naar een uitkijkpunt bij een getijdenpoel. Bedoeling is om ook rolstoelgebruikers van dichtbij kennis te laten maken met slikken en schorren. Bovendien zal ook het nieuwe veer over de IJzermonding toegankelijk zijn voor personen in een rolstoel of scootmobiel.

Welke conclusies kunnen we trekken? Om te beginnen is het aanbod erg beperkt. Op zich hoeft dat geen probleem te zijn. Ook vanuit de doelgroep zelf wordt niet geëist dat elk natuurgebied volledig toegankelijk is.

Belangrijk is om de context te bekijken: zijn er revalidatiecentra in de buurt van een duingebied, dan is er wellicht ook concrete vraag naar een toegankelijk wandelcircuit. Is er een toegankelijke tramhalte in de buurt, dan loont het eveneens de moeite om een circuit te voorzien. Dat soort redeneringen is van groot belang bij het al dan niet rekening houden met toegankelijkheid.

Bovendien is ook de eerder aangehaalde keten van toegankelijkheid belangrijk. In die zin loont het zeker de moeite een aantal toegankelijke voorzieningen in elkaars buurt te concentreren, zodat er meteen een 'totaalpakket' kan worden aangeboden. Toegankelijke horeca, een toegankelijk museum of bezoekerscentrum, aangepaste parkeergelegenheid, een toegankelijke wandelroute. Het is dan ook efficiënter om de inspanningen op een beperkt aantal locaties te bundelen, in plaats van geïsoleerde initiatieven te spreiden over de hele kust. Wat de voorzieningen rond natuur betreft, lijkt het evident om voor onze kust in te zetten op een aanbod rondom VBNC De Nachtegaal, VNR De IJzermonding en rondom het Zwin. Eventueel kan ook bij het Abdijmuseum Ten Duinen gezocht worden naar een toegang tot de duinen.

Het aanbod is niet enkel beperkt in kwantiteit, maar ook in kwaliteit. Er is weinig aandacht voor het aanbieden van een hoge belevingswaarde – de weinige wandelpaden die toegankelijk zijn worden op vandaag niet in een circuit geïntegreerd. Er wordt dus geen afgewerkt product aangeboden. Het aanbod is ook enkel toegespitst op personen met een beperkte mobiliteit. Voor personen met een visuele beperking is er weinig of geen aandacht. Een ruimere opstelling is hier zeker wenselijk.

Tot slot is het van belang rondom toegankelijke initiatieven een goede communicatie op te zetten. Een website, brochure en/of kaart rond 'een toegankelijke Vlaamse Kust' met de nodige praktische informatie zou een grote meerwaarde creëren.

4.4 Iedereen welkom: ook met huisdieren?

Honden en natuurreservaten: het blijkt een moeilijke combinatie. In de meeste Vlaamse natuurreservaten zijn honden toegelaten, mits ze aan de leiband worden gehouden. In begrazingszones geldt, om begrijpelijke redenen, een strikt toegangsverbod voor honden. Het toegankelijkheidsregime voor honden in andere duingebieden dan Vlaamse natuurreservaten is verschillend en vaak onduidelijk. Ook op de stranden is de toegang voor viervoeters strikt gereguleerd, niet enkel ruimtelijk, maar ook in de tijd. In de regel zijn honden op de stranden voor de badplaatsen in het toeristische seizoen verboden. Daarbuiten kan het vaak wel, maar steeds aan de leiband. In bepaalde gemeenten mogen honden in sommige zones vrij op het natte zand rondlopen. Voor de wandelaar met hond is het dus heel moeilijk om een (langere) wandeling uit te stippelen.

Er is duidelijk behoefte aan eenduidigheid en afstemming van reglementen inzake de toegankelijkheid voor honden en nog meer informatie in gedrukte vorm, op infoborden en via het internet. Daarnaast is het wenselijk om bij het ontwerpen van wandelpaden in duingebieden steeds enkele doorsteken voor wandelaars met honden te voorzien. Op de wandelnetwerkkkaart voor de Westkust zullen alle trajecten die niet toegankelijk zijn voor honden worden aangeduid. Wandelaars kunnen hiermee dan rekening houden bij het uitstippelen van hun tocht.

Een specifiek probleem vormt het gebruik van de duinen door lokale bewoners als hondentoilet. Er is een grote behoefte aan ruimte nabij de woonomgeving voor het maken van kleine ommetjes met de hond. Het Agentschap voor Natuur en Bos voelt zich hiervoor alvast niet aangesproken. Een belangrijke taak is hier dan ook weggelegd voor de lokale overheden.

5 Routegebonden recreatie in de Vlaamse Kustduinen

In dit hoofdstuk schetsen we de kansen voor de diverse vormen van routegebonden recreatie in de natuur aan de Vlaamse Kust. We focussen daarbij op initiatieven die het lokale belang overstijgen en kijken iets verder landinwaarts dan de duinen.

5.1 Wandelen

5.1.1 Lusvormige wandelroutes

De Kustregio beschikt over 6 bewegwijzerde provinciale landschapswandelroutes. Ze werden in één richting bewegwijzerd met beige zeshoekige bordjes met groen opschrift en bevestigd op een houten plank of paal. Op de startplaats staat een viertalig startbord in bedrukte volkern, vastgemaakt aan een drager van geborstelde inox. Voor elke wandelroute is een plooifolder in vierkleurendruk beschikbaar met een gedetailleerde kaart (1/7.500) op de ene zijde en een routebeschrijving en thematische informatie op de andere zijde. De brochures worden per stuk te koop aangeboden in diensten voor toerisme, bij Westtoer en in diverse natuurbezoekerscentra. De wandelroutes zijn (met uitzondering van de Koolhofwandelroute) geënt op natuurgebieden.

Tabel 6 *Overzicht van de provinciale landschapswandelroutes aan de Kust*

Wandelroute	Startplaats	Lengte (km)
Westhoekwandelroute	De Panne	14,4
Doornpannewandelroute	Oostduinkerke (Koksijde)	8,0
Ter Ydewandelroute	Oostduinkerke (Koksijde)	7,1
Koolhofwandelroute	Nieuwpoort	7,8
Duinbossenwandelroute	De Haan	10,3
Hazegraswandelroute	Knokke-Heist	5,5
TOTAAL		53,1

De belangstelling voor deze lusvormige en bewegwijzerde wandelroutes is groot. In 2007 werden door Westtoer in totaal bijna 32.000 provinciale wandelroutebrochures verkocht.

Bij de vijf best verkopende routes zijn er vier aan de Kust: de Doornpannewandelroute (1.503 exemplaren), de Ter Ydewandelroute (1.229 exemplaren), de Duinbossenwandelroute (1.158 exemplaren) en de Westhoekwandelroute (958 exemplaren).

Naarmate nieuwe natuurgebieden door de overheid worden verworven, uitgebreid of toegankelijk gemaakt, ontstaan mogelijkheden voor de aanpassing van het bestaande aanbod. Volgende opportuniteiten dienen zich aan:

- Verbeteren/uitbreiden van het traject van bestaande wandelroutes
- Omvormen van de Koolhofwandelroute tot erfgoedwandelroute (meer gefocust op het cultureel erfgoed van de stad Nieuwpoort)
- Nieuwe landschapswandelroute in het Oostendse Krekengebied
- Nieuwe landschapswandelroute in de Uitkerkse Polders
- Nieuwe landschapswandelroute in het gebied Blankenberge-ecogolf-Zeebos-Fontein-tjes
- Nieuwe landschapswandelroute in het Zwin
- Onderzoek naar nieuwe landschapswandelroutes nabij d'Heye/Paalsteenpanne in Bredene en de Groene As West in Heist

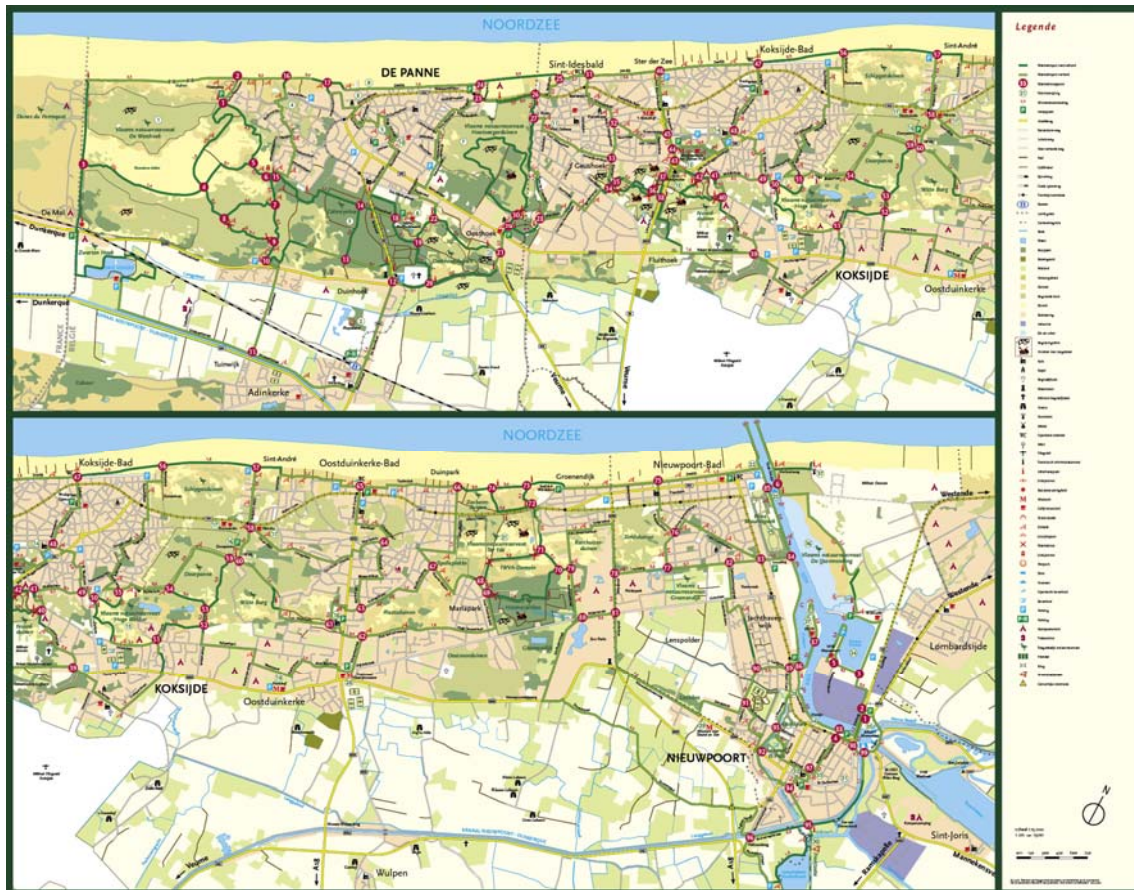
Naast de vermelde provinciale landschapswandelroutes zijn er nog 53 andere wandelroutes aan de Kust, al dan niet met startbord, folder of bewegwijzering. Het betreft overwegend gemeentelijke initiatieven, of uitgaven van particuliere (natuur)organisaties. Dat aanbod is zowel inhoudelijk als vormelijk zeer divers en niet altijd even kwalitatief.

5.1.2 Wandelnetwerken

Naast het aanbod aan korte wandellussen bleek bij de wandelaar de behoefte te bestaan aan bewegwijzerde wandelingen van middellange afstand (halve dag, dag, weekend). Ook de vrijheid om zelf een wandelroute samen te stellen werd vooropgesteld. Vanuit deze behoefte en in navolging van het fietsnetwerkconcept startte Westtoer in 2004 met de realisatie van wandelnetwerken in West-Vlaanderen. Zij deed dat samen met de Antwerpse Kempen in het kader van een pilootproject, ondersteund door Toerisme Vlaanderen. Een wandelnetwerk kan gedefinieerd worden als een samenhangend netwerk van aantrekkelijke en veilige wandelpaden. Op de kruising van twee of meer wandeltrajecten ontstaat een knooppunt, dat een nummer krijgt. Aan de hand van deze knooppuntnummers kunnen wandelaars een eigen wandelroute uitstippelen. Een wandelnetwerk wordt in twee richtingen bewegwijzerd met knooppuntborden en doorverwijzingsborden. Het zijn rechthoekige witte plaatjes met rode tekstopdruk, bevestigd op vierkante houten palen. Een wandelnetwerk vereist doorgaans de aanleg en/of openstelling van nieuwe wandelpaden en de bouw van kleinschalige infrastructuur zoals brugjes, klaphekjes en knuppelpaden. Er wordt gestreefd naar circa 50 % onverharde en verkeersvrije paden. Een wandeling starten kan best in een instappunt: het is vlot bereikbaar, er is gratis parkeergelegenheid, er staat een infobord en er is aansluiting op het openbaar vervoer.

Wandelnetwerk Westkust

In juli 2008 werd in De Panne, Koksijde en Nieuwpoort het wandelnetwerk Westkust geopend. Het werd gerealiseerd door Westtoer in het kader van het KAP III-project 'Recreatief medegebruik van de Vlaamse Kustduinen'. Het netwerk telt 130 km paden (1/3 niet verhard) en 104 knooppunten. Het omvat een omvangrijk recreatief netwerk dat diverse natuurgebieden (duinen) doorkruist en vooral verbindt. Het netwerk verknoopt ook alle toeristische bezienswaardigheden aan de Westkust en kwam tot stand in nauw overleg met zowat alle terreinbeherende instanties. Bij het concipiëren ervan werd duidelijk hoeveel duinen nog in private of militaire handen zijn, en waar de wandelaars dus niet kunnen passeren.

Cover en kaart Wandelnetwerk Westkust

Voor de toekomst zien we nog mogelijkheden om het wandelnetwerk Westkust uit te breiden/te optimaliseren in de Cabourduinen (na aanleg tunnel A18 en brug over Kanaal Nieuwpoort-Dunkerque), in de Oostvoorduin, in de Lenspolder en de Simlidiuin. Uitbreiding in de Franse duinen is voorzien in het Interreg IV-project MIRRA. Met de realisatie van het wandelnetwerk Westkust ontstaat voor het eerst aan de Vlaamse Kust een wandelproduct dat voldoende sterk en marktconform is om het als uniek product op de markt te zetten.

Wandelnetwerk Zwinstreek

Ook voor de realisatie van een grensoverschrijdend wandelnetwerk in de Zwinstreek staat een Interreg IV-project op stapel. Het zal zich grosso modo bevinden in de driehoek Knokke-Cadzand-Sluis. De uitvoering ervan is voorzien in 2011. Een gedeelte van het netwerk zal integraal toegankelijk zijn voor rolstoelgebruikers.

5.1.3 Langeafstandswandelroutes

De vzw Grote Routepaden (www.groteroutepaden.be) stippelde in West-Vlaanderen een uitgebreid net aan langeafstandswandelroutes uit, de bekende GR-paden. Deze niet-lusvormige wandelroutes worden bewegwijzerd met wit-rode verftekens of stickers en worden door vrijwilligers onderhouden. Het aanbod is (provincie)grensoverschrijdend. Vlaanderen telt circa 2.500 km GR-paden, West-Vlaanderen circa 550 km. De West-Vlaamse GR-paden worden beschreven in handige topogidsen. Voor de kustregio zijn twee routes van belang:

- GR 5A West: Oostende-Kemmel-Menen-Ronse: 200 km
- GR 5A Noord: Antwerpen-Hulst-Brugge-Oostende: 205 km

Een wandelladder aan de Vlaamse Kust

Naar het succesvolle voorbeeld van de Kustfietsroute plant Westtoer de realisatie van een nieuwe Kustwandelroute, volgens het ladder-concept. Er wordt voorzien in twee parallelle langeafstandswandelroutes, een over het strand, de ander door de duinengordel en de badplaatsen.

Op geregelde afstanden zijn beide verbonden (de sporten van de ladder). Daardoor ontstaat een laddervormig netwerk dat wordt bewegwijzerd met het bekende knooppuntensysteem. Tussen De Panne en Nieuwpoort en in Knokke gaat de ladder op in de aldaar aanwezige wandelnetwerken. Het geheel wordt gekoppeld aan de Kusttram, die over de volledige lengte als een 'ijzerdraad' doorheen de ladder kronkelt. Een uitstekend voorbeeld van ketenmobiliteit. Dit concept biedt ongekende combinatiemogelijkheden voor het uitstippelen van wandelingen, al dan niet in combinatie met de Kusttram. De koppeling van deze Kustwandelroute aan de NMBS-stations van De Panne, Oostende, Blankenberge, Zeebrugge

en Knokke-Heist verhoogt nog het aantal wandelmogelijkheden. Voor het geheel is de uitgave van een handige wandelkaart voorzien.

Om dit wandelconcept te kunnen realiseren is het van essentieel belang om de volledige lengte van het strand permanent toegankelijk te houden voor de wandelaar. Onderbrekingen in de strandlijn zoals de IJzermonding en de havengeulen van Oostende en Blankenberge kunnen worden overbrugd met een voetveer.

5.1.4 Routes voor personen met een beperking

Zoals reeds gesteld in 4.3. is het zinvol om het recreatieve aanbod voor personen met een beperking aan de Kust enerzijds te bundelen op een beperkt aantal plaatsen en anderzijds te koppelen aan andere toegankelijke voorzieningen, zoals toegankelijke haltes van de Kusttram.

De volgende locaties komen daarbij in beeld:

- Omgeving van VBNC De Nachtegaal in De Panne: realisatie van een wandelpad voor rolstoelgebruikers en een wandelpad voor blinden en slechtzienden
- Omgeving van VNR De IJzermonding in Nieuwpoort: toegankelijk voetveer, toegankelijke vogelobservatiehut, toegankelijk vlonderpad naar getijdenpoel
- Duinbossen van De Haan, waar heel wat verharde paden aanwezig zijn
- Omgeving van VNR Zwinduinen en –polders/Natuurgebied Het Zwin

5.1.5 Andere wandelroutes

Natuurpunt stipelde in haar natuurreservaten meerdere wandelroutes uit. Daarvan werd een selectie opgenomen in de Fiets- en Wandelgids van Natuurpunt die in 2006 verscheen. Het wandelrouteaanbod van Natuurpunt is terug te vinden op www.natuurpunt.be/wandelen. In de Uitkerkse Polder werd een Park & Walk-terrein geopend. Recreanten worden er aangemoedigd om de auto te laten staan aan de rand van het natuurgebied en te voet de natuur in te trekken.

De Bond van Trein-, Tram- en Busgebruikers (BTTB) werkte samen met Natuurpunt en De Lijn 5 niet-bewegwijzerde wandeltochten uit in aantrekkelijke natuurgebieden in Vlaanderen. Deze '**Groene halte'-wandelingen** zijn vlot bereikbaar met het openbaar vervoer en hebben een minimumfrequentie van één bus/tram/trein per uur, ook in het weekend. Van elke wandeling werd een brochure uitgegeven met een wandelkaart, uitvoerige routebeschrijving en uitgebreide informatie over openbaar vervoer, recreatie en toerisme. Het West-Vlaamse circuit is 7,5 kilometer lang en bevindt zich in de Uitkerkse Polder in Blankenberge.

5.2.1 Lusvormige fietsroutes

De toenmalige West-Vlaamse Vereniging voor de Vrije Tijd vzw (WVT) startte in het begin van de jaren '90 met de realisatie van een reeks lusvormige bewegwijzerde fietsroutes. Voor de selectie van deze fietscircuits ontwikkelde de WVT vzw een reeks criteria met betrekking tot de wegkeuze, de bewegwijzering, de bebording en de aanmaak van een routekaart. Deze criteria werden in 1997 door Toerisme Vlaanderen in Vlaamse richtlijnen omgezet.

Sedert 2001 neemt Westtoer de productie van de West-Vlaamse provinciale fietsroutes voor zijn rekening. Vandaag beschikt de Kustregio over 9 bewegwijzerde fietscircuits conform de richtlijnen van Toerisme Vlaanderen en in de vernieuwde Westtoer-huisstijl met de oranje kleur. De gemiddelde lengte van de fietsroutes in West-Vlaanderen bedraagt 45 kilometer. Alle fietsroutes werden in één richting bewegwijzerd met zeshoekige metalen bordjes met rood opschrift en bevestigd aan metalen palen. Op de startplaats staat een viertalig startbord in bedrukte volkern, vastgemaakt aan een drager van geborsteld inox. Het bord omvat een grote kleurenfoto als blikvanger, met daarnaast een plattegrond met het fietscircuit en een korte routebeschrijving. Voor elke fietsroute is een plooifolder in vierkleurendruk beschikbaar met een gedetailleerde kaart (schaal 1/25.000) op de ene zijde en een wegbeschrijving en thematische streek informatie op de andere zijde. De brochures worden per stuk te koop aangeboden voor €2,00 in de lokale diensten voor toerisme, bij Westtoer of in de natuurbezoekerscentra.

De 9 provinciale fietsroutes vertrekken dan wel in een kustgemeente, maar buigen vrij snel af richting binnenland. Ze vormen niet de ideale manier om de natuur aan de Kust te ontdekken.

Tabel 7 *Overzicht van de lusvormige provinciale fietsroutes aan de Kust*

Fietsroute	Startplaats	Lengte (km)
Cobergherfietsroute	Adinkerke (De Panne)	51
Veurne-Ambachtfietsroute	Koksijde	48
Lange Lisfietsroute	Nieuwpoort	39
Schoorbakkefietsroute	Middelkerke	44
Wijnendalefietsroute	Stene (Oostende)	58
Breduiniafietsroute	Bredene	45
Oude Dijkenfietsroute	De Haan	43
Gentefietsroute	Blankenberge	33
Riante Polderfietsroute	Heist (Knokke-Heist)	44
TOTAAL		347

Westtoer verdeelde in 2007 32.274 provinciale fietsroutebrochures. Van de vijf best verkopende routes hebben er drie de Kust als startplaats: De Riante Polderfietsroute (vertrekplaats Knokke-Heist, 1.402 ex.), de Veurne-Ambachtfietsroute (vertrekplaats Koksijde, 1.200 ex.) en de Cobergherfietsroute (vertrekplaats De Panne, 1.159 ex.).

Naast de provinciale fietsroutes beschikt de Kust ook nog over 22 gemeentelijke fietsroutes: 2 in Koksijde, 1 in Nieuwpoort, 8 in Middelkerke, 1 in Oostende, 2 in Bredene, 3 in De Haan, en 5 in Knokke-Heist.

5.2.2 Fietsnetwerk

Het fietsnetwerkconcept werd halfweg de jaren '90 bedacht door de Provincie Limburg en het Regionaal Landschap Kempen en Maasland en komt tegemoet aan de vraag naar langere fietsroutes en vooral naar meer keuzevrijheid voor de fietser. Een fietsnetwerk kan worden gedefinieerd als een samenhangend netwerk van aantrekkelijke en veilige fietswegen. Op de kruising van twee of meer fietstrajecten ontstaat een knooppunt, dat een nummer krijgt. Aan de hand van deze knooppuntnummers kunnen fietsers een eigen fietsroute uitstippelen. Een fietsnetwerk wordt in twee richtingen bewegwijzerd met knooppuntborden en doorverwijzingsborden. Het zijn rechthoekige witte bordjes met groene tekstopdruk, bevestigd aan metalen palen. De startplaatsen worden inrijpunten genoemd: er staat een infobord, ze zijn vlot bereikbaar, er is parkeergelegenheid en er zijn bijkomende voorzieningen zoals sanitair en horeca. De verschillende toeristische regio's beschikken sinds het voorjaar van 2006 elk over een fietsnetwerk, waardoor het hele grondgebied van de provincie West-Vlaanderen bedekt is. Het fietsnetwerk Kust overlapt met de noordelijke delen van de fietsnetwerken Westhoek en Brugse Ommeland. De totale lengte van het fietsnetwerk in West-Vlaanderen bedraagt 2.580 kilometer (in één richting). Daarvan bevindt zich 271 km aan de Kust. Het West-Vlaamse netwerk telt 640 knooppunten, het Kustnetwerk 64. Het fietsnetwerk aan de Kust is de verzameling van het beste wat de regio voor de fietser te bieden heeft: de meest aantrekkelijke en autovrije paden, de mooiste landschappen, bossen en natuurgebieden en de boeiendste badplaatsen, steden en dorpen. Heel wat fietspaden, bruggen e.a. werden speciaal voor het fietsnetwerk aangelegd. De fietsnetwerkk kaart Kust werd uitgebracht op schaal 1/50.000 op scheurvrij en waterbestendig papier. In 2007 werden er bijna 13.000 van verkocht.

De Kustfietsroute

De Kustfietsroute maakt als langeafstandsfietsroute integraal deel uit van het Fietsnetwerk Kust. Ze werd tussen 2002 en 2006 door Westtoer in het kader van het Kustactieplan van de Vlaamse regering ontwikkeld en verbindt De Panne met Knokke. Dit 86 kilometer lange traject linkt alle badplaatsen en vormt een onderdeel van de internationale North Sea Cycle Route en van het Kustfietspad der Lage Landen.

De Kustfietsroute werd in twee richtingen bewegwijzerd aan de hand van rechthoekige metalen bordjes op metalen palen. Westtoer staat in voor de plaatsing en het onderhoud van de signalisatie. Ze onderscheidt zich op het fietsnetwerk door de aanwezigheid van kenmerkende doelenbewegwijzering aan de hand van flespalen met opvallende windvaan/anemometer in de vorm van een fietswiel. De route werd verder ook uitgerust met eigenzinnig vormgegeven rustpunten, een oriëntatiepunt en een vogelkijkwand. Er is geen afzonderlijke brochure beschikbaar, maar de route kan wel van het internet worden geplukt (www.kustfietsroute.com).

Bij het aanpassen/verbeteren van het fietsnetwerk aan de Kust staan volgende uitgangspunten voorop:

- verhogen van de veiligheid (vrijliggende fietspaden, inrichten van kruispunten e.a.)
- verhogen van het comfort (bewegwijzering, wegverharding, terreinmeubilair)
- verhogen van de belevingswaarde (het decor, de aantrekkelijkheid, de bezienswaardigheden, de relatie met zee-strand-duinen-polders)

De volgende opportuniteiten en wensen dienen zich aan in functie van de opwaardering van het fietsnetwerk aan de Kust:

- fietsverbinding tussen het VNR De Westhoek en De Moeren via de Cabourduinen met een tunnel onder de autosnelweg A18 en een brug over het Kanaal Veurne-Dunkerque
- fietsverbinding tussen het VNR De Westhoek en het Calmeynbos in noord-zuidrichting
- uitkijkpunt bij Houtsaegerduinen
- opbreken van de Van Buggenhoutlaan en aanleg van een fietspad in Koksijde
- verbieden van het doorgaande verkeer in de Guldenzandstraat in de Doornpanne
- ontsluiten VNR Yde Duinen vanuit de zuidrand van het Hannecartbos
- doorsteek voor fietsers doorheen de Lenspolder
- fietsveer over de IJzermonding in Nieuwpoort
- vogelkijkwanden en amfitheater in VNR De IJzermonding
- onderdoorsteek voor fietsers bij Langebrug Kaai Nieuwpoort (voorzien in 2008)
- missing link tussen Ensorkerkje Raversijde en Stene
- fietsveer over de havengeul van Oostende
- ontsnippering in natuurgebied d'Heye
- ontdebelen N34 en aanleggen vrijliggend fietspad op oude bedding in De Haan
- missing link tussen Vlissegem en Nieuwmunster
- project De Sol Blankenberge: verleggen fietsnetwerk doorheen park en ecogolf
- realiseren nieuw fietspad tussen Leopoldkanaal/Kleiputten Heist en de N34 (aansluiten op nieuwe fietsbrug)
- realiseren fietsdoorsteek door VNR Zwinduinen en –polders (ZENO-project)
- verleggen fietspad Internationale Dijk (bij uitbreiding Zwin in zuidelijke richting)

5.2.3 Themafietstochten

In 2005 is Westtoer gestart met de uitgave van themafietstochten. Het betreft circuits van ongeveer 35 kilometer lengte die bijna volledig gebruik maken van de trajecten en de knooppunten van het fietsnetwerk. Ze worden dus niet afzonderlijk bewegwijzerd. Van elke themafietstocht verschijnt een handige pocket met thematische diepte-informatie en (historisch) beeldmateriaal en een uitklapkaart. Het is een product voor de meerwaardezoekers.

Twee themafietstochten situeren zich aan de Kust: *Fietsen tussen weidevogels en vriezeganzen* (22,3 en 45,7 km) met vertrekplaats in Lissewege en *Fietsen tussen Otter en Zeehond* (32 en 48,5 km) met vertrekplaatsen in Nieuwpoort en Diksmuide.

Volgende ideeën voor themafietstochten rond het thema natuur aan de Kust dienen verder te worden onderzocht:

- fietstocht langs en door de duinen tussen De Panne en Nieuwpoort vanuit het VBNC De Nachtegaal
- fietstocht in de Zwinstreek vanuit het (te vernieuwen) bezoekerscentrum Het Zwin

5.2.4 Langeafstandsfietsroutes

De langeafstandsfietsroutes (LF-routes) zijn doorgaande, bewegwijzerde routes die verscheidene regio's doorkruisen en gedurende meerdere dagen gevolgd kunnen worden. Ze richten zich tot het doelpubliek van de fietsvakantiegangers. Bij het uitstippelen van deze routes zijn diverse instanties betrokken.

De West-Vlaamse Vereniging voor de Vrije Tijd vzw en de Stichting Landelijk Fietsplatform Nederland lagen in 1989 aan de basis van de **LF1 Noordzeeroute**, een doorgaande route van 370 kilometer tussen Den Helder (NL) en Boulogne-sur-Mer (F). Ze is in twee richtingen (a en b) bewegwijzerd aan de hand van rechthoekige metalen bordjes op metalen palen. De signalisatie wordt door Westtoer beheerd. Een topogids met routekaarten, wegbeschrijvingen en bezienswaardigheden is beschikbaar via de Nederlandse uitgeverij Buijten en Schipperheijn. De Noordzeefietsroute loopt – in tegenstelling tot wat haar naam doet vermoeden – nergens langs zee en door de duinen. Ze volgt voor een groot stuk de kanalen parallel aan de Kust.

De 800 kilometer lange **Vlaanderenfietsroute** is dan weer een initiatief van Toerisme Vlaanderen. De lusvormige route doorkruist de 5 Vlaamse provincies en is samengesteld uit stukken van diverse LF-routes. Ze is bedoeld voor meerdaagse fietsvakanties, maar kan ook in dagtrajecten afgereden worden. In de brochure 'Vlaanderen Vakantieland' zijn uitgewerkte fietsarrangementen langs deze route beschikbaar. Op de Vlaanderenfietsroute is een netwerk van bijna 150 trekkershutten geënt, eenvoudige overnachtingsmogelijkheden voor 4 personen

in houten chalets. De fietsroute werd in twee richtingen bewegwijzerd met rechthoekige metalen bordjes op metalen palen. Toerisme Vlaanderen staat in voor het beheer hiervan. Er is een handige topogids met gedetailleerde kaarten op schaal 1/50.000 en heel wat nuttige informatie beschikbaar.

Ook de Vlaanderenfietsroute lijkt zee en duinen te omzeilen.

Daardoor is de Kustfietsroute (cf. supra) de enige langeafstandsfietsroute die geschikt is om zee, strand en duinen te verkennen.

5.2.5 Fietsverhuur

Aan de Kust is een uitgebreid netwerk van fietsverhuurmogelijkheden voorhanden. Zowel overheden, openbare vervoersmaatschappijen als de privésector bieden rijwielen te huur aan. Er zijn 79 verhuurpunten.

De kwaliteit van de verhuurde fietsen verbetert en er worden steeds meer verschillende types van fietsen aangeboden: stadsfietsen, trekkingfietsen, tandems, zonnefietsen (met hulpmotor op zonnecellen) e.a. In een aantal gevallen kunnen de fietsen op vraag van de klant vervoerd worden. Fietszakken, kinderzitjes, helm en herstelgerief worden doorgaans gratis meegegeven. Voor het huren van een fietskar of meerijfiets moet extra worden betaald. Huren van fietsen op een bepaalde plaats en achterlaten van deze fietsen op een andere plaats is slechts beperkt mogelijk. Vermits steeds meer mensen hun eigen fietsen met de wagen vervoeren – daar zijn tegenwoordig allerlei draagsystemen voor beschikbaar - richt de fietsverhuur zich op een vrij beperkte doelgroep. Vaak is de verhuur gekoppeld aan het logies.

Een overzicht:

NMBS-stations

De volgende NMBS-stations aan de Kust verhuren toerismefietsen: Brugge (90 stuks), Blankenberge (35 stuks), De Panne (15 stuks), Knokke (55 stuks) en Oostende (40 stuks). De fietsen zijn te huur voor een halve of een hele dag en moeten in principe worden teruggegeven in het station waar ze werden gehuurd. Wie zijn fiets toch afgeeft in een ander station dan het vertrekstation, verliest zijn waarborg van 12,50 EUR. In Brugge, Blankenberge, Knokke en Oostende kan men het hele jaar door fietsen huren, in De Panne enkel tussen 1 april en 1 oktober. Er zijn noch kinderfietsen, noch kinderstoeltjes beschikbaar. In de brochure B-dagtrips van de NMBS worden suggesties voor het fietsen van provinciale fietsroutes en fietsnetwerken opgenomen. Het aantal stations met fietsverhuur in Vlaanderen is de laatste jaren fel verminderd.

In juni 2007 opende de NMBS in twee Antwerpse stations een fietspunt. Je kunt er fietsen huren, bewaakt stallen en laten herstellen. Ook in Kortrijk en Brugge is de uitbouw van een dergelijk fietspunt voorzien. Het is niet duidelijk of dat ook in kuststations wordt gepland.

Lokale besturen

De Stad Oostende biedt gratis fietsen aan bij het station en het Koningin Maria Hendrikapark.

Privésector

Naast vele tientallen fietsenmakers bieden ook een aantal particuliere buitensportorganisaties fietsen te huur aan. Daarvan bevinden er zich geen aan de Kust. De fietsverhuurders aan de Kust verhuren ook vaak Cuiss-taxen (billenkarren/go-carts), scooters, skeelers, rolschaatsen en andere vervoersmiddelen op wielen. De gemiddelde verhuurprijs per dag voor een fiets aan de kust bedraagt €12,11. Steeds meer logiesvoorzieningen (hotels, gastenkamers, hoeve- en plattelandstoerisme e.a.) beschikken tegenwoordig over een aantal fietsen die ze al dan niet tegen betaling aan hun gasten aanbieden.

5.2.6 Fietsherstel

West-Vlaanderen is goed voorzien van fietsherstellers, met een overwicht aan de Kust. Maar buiten de openingsuren zijn fietsers hiermee onvoldoende geholpen. Automaten met fietsonderdelen voor ongefotuneerde fietsers (vergelijk het met een broodautomaat) zijn aan de Kust niet beschikbaar. Een professionele mobiele pechverhelping voor fietsers (naar het voorbeeld van VAB-VTB of Touring Wegenhulp voor autopech) is in West-Vlaanderen onbestaande. In Nederland zijn inmiddels al bijna 40 mobiele fietsenmakers actief, waarvan 18 verenigd in FietsNED en 16 in de Nederlandse Vereniging voor Mobiele fietsenmakers (NEVEMO). Samen vormen ze een landelijke fietswegenwacht. Voor €19,95 per jaar koop je als fietser een Pechpas die je recht geeft op kosteloze reparatie bij pech onderweg (exclusief onderdelen) en gratis vervoer van fiets en berijder naar het vertrekpunt (indien reparatie onderweg niet kan). In Vlaanderen is nog maar één mobiele fietsenmaker actief, in de regio Lochristi (Oost-Vlaanderen).

Het is wenselijk om aan de Vlaamse Kust werk te maken van een betere (al dan niet mobiele) pechverhelping voor fietsers.

5.2.7 Fietsenstalling

Fietsrecreanten beschikken over steeds meer gesofisticeerde en dure fietsen. Het spreekt voor zich dat zij die op een degelijke en veilige manier willen stallen wanneer zij de fiets achterlaten voor een stads- of museumbezoek, een wandeling, rustpauze of overnachting. Fietsrekken zijn op veel plaatsen wel aanwezig, maar vaak verkeren ze in slechte toestand of bieden ze technisch onvoldoende steun (b.v. gleuven in de grond vol slib en bladafval,

inox veren waar het voorwiel schuin in staat e.a.). Niemand wil na een museumbezoek zijn dure fiets met een geplooid voorwiel terugvinden! Bovendien zijn fietsrekken zelden overdekt en bieden ze onvoldoende mogelijkheden om de fiets veilig te sluiten. Ook niet alle logiesvoorzieningen beschikken over een veilige en comfortabele fietsenberging.

Fietstrekkers met bagage worden helemaal aan hun lot overgelaten. Een bezoek aan een attractie of een wandeling in een natuurgebied is voor hen vaak onmogelijk door het gebrek aan veilige berging van hun fietstassen. Slechts af en toe kan bagage in de vestiaire van een museum, bij de dienst voor toerisme of in het bagagedepot van een groot spoorwegstation in bewaring worden gegeven. Vaak tegen betaling! Afsluitbare fietskluizen waar fiets + bagage inpassen, zijn er niet.

Om de recreatieve fietser en de fietstrekker aan de Vlaamse Kust nog meer service en comfort te bieden, moet van een degelijke fietsenstalling verder werk worden gemaakt.

5.2.8 Ketenmobiliteit

De mogelijkheden om gecombineerde trajecten te ondernemen met de fiets en het openbaar vervoer aan de Kust zijn beperkt. Het vervoeren van de eigen fiets met de trein kost €5,00 (fietskaart) per rit of €8,00 (vrijkaart) voor een dag (meerdere ritten). Deze prijzen gelden vanaf 1 februari 2008. Dit is enkel voor de fiets en exclusief het treinticket. Per treinstel kunnen maximaal 5 fietsen worden vervoerd. Soms beschikt een trein over een afzonderlijk fietsrijtuig. In de piekuurtreinen worden fietsen niet meegenomen. Bovendien zijn de perrons van vele stations niet verhoogd en is het een hele karwei om de fiets in de trein te krijgen. Het meenemen van je fiets op de trein is dus allesbehalve een evidentie. Veel hangt af van de drukte en van de bereidwilligheid van de treinwachter. De indruk leeft dat de NMBS het vervoer van fietsen eerder ontmoedigt dan promoot.

Toch opende de NMBS-Holding, in samenwerking met de federale overheid en het Vlaamse gewest, in het voorjaar van 2007 fietspunten in of nabij de stations van Brugge en Kortrijk. Een fietspunt levert volgende diensten: toezicht op en onderhoud van fietsstallingen, fietsverhuur aan treinreizigers, pendelaars, studenten en toeristen, verhuur van bedrijfsfietsen en klein fietsherstel. De fietspunten zullen minstens van maandag tot vrijdag van 7 tot 19 uur geopend zijn. Ook dienstverlening tijdens het weekend wordt niet uitgesloten. Voor de uitbating van de fietspunten wordt een beroep gedaan op mensen uit de sociale economie (opleiding en tewerkstelling van kansengroepen). In een latere fase komen ook kleinere stations aan de beurt.

De B-dagtripformule 'Trein + huurfiets' biedt een treinreis heen en terug in 2de klas en een huurfiets voor een dag vanaf €11,70 tot €20,30 per persoon, afhankelijk van de leeftijd en de afstand tussen het vertrek- en het verhuurstation. De fietsen moeten in hetzelfde station worden ingeleverd waar ze werden verhuurd. Aan de Kust komen de stations van Brugge, Blankenberge, De Panne, Knokke en Oostende hiervoor in aanmerking.

Enkel de provincie Limburg biedt de mogelijkheid een fiets te huren in Hasselt, Tongeren of Sint-Truiden en hem in één van deze drie stations naar keuze opnieuw in te leveren.

Fietsvervoer met de tram is in theorie toegelaten, maar wordt door De Lijn niet aangemoedigd. Capaciteitsproblemen liggen hiervoor aan de basis. Er is te weinig tijd en plaats voor het in- en uitladen van fietsen in de overvolle kusttrams.

KUST-fietsen

Bij Westtoer loopt vanaf halfweg 2008 in het kader van het Kustactieplan het project 'KUST-fietsen'. Het beoogt de uitbouw van een systeem van fietsverhuur in combinatie met de Kusttram. Uit een onderzoek bij fietsers aan de Kust in 2006, uitgevoerd door Traject in opdracht van Westtoer, blijkt een duidelijke interesse te bestaan voor de combinatie huurfiets-Kusttram (Traject, 2006). Flexibiliteit staat daarbij voorop. Men wil het moment en de plaats van inleveren van de fietsen zo vrij mogelijk kiezen. Ook de (snelle) beschikbaarheid van een mobiele hersteldienst wordt als belangrijk ervaren. De meeste respondenten hebben 15,00 EUR veil voor een dagje fietsen en vervoer met de Kusttram.

5.2.9 Fietsvriendelijke logies

Sinds 2004 beschikt Toerisme Vlaanderen over een lijst van criteria voor de erkenning en labeling van fietsvriendelijke logiesvoorzieningen (www.vlaanderen-vakantieland.be/fietsvriendelijk). Zowel hotels, logiesverstrekkende bedrijven, kampeerterreinen, kampeerverblijfparken, vakantieparken, jeugdherbergen en centra 'toerisme voor allen' komen in aanmerking.

De verplichte criteria die gelden voor elke logiesvorm zijn:

1. Gelegen zijn op maximum 5 kilometer van een erkende fietsroute of fietsnetwerk
2. Kennis hebben over de erkende fietsroute(s) en informatie kunnen geven over een fietsvriendelijke aanrijroute
3. Aanbieden van fietskaarten en toeristische informatie
4. Aanbieden van een overdekte en afgesloten fietsenstalling
5. Informatie geven over andere fietsvriendelijke logies en ze kunnen reserveren
6. Fietsen verhuren of informatie kunnen geven over fietsverhuur in de omgeving
7. Informatie geven over de dichtstbijzijnde fietsherstelplaatsen
8. Ter beschikking stellen van een fietsreparatieset met materiaal voor dringende reparaties
9. Mogelijkheid om kleding te drogen
10. EHBO-set ter beschikking

Daarnaast zijn er nog verplichte criteria per logiesvorm. Zo moeten hotels, jeugdherbergen en verblijfscentra gasten voor één nacht aanvaarden, een gezond en evenwichtig ontbijt aanbieden, een lunchpakket kunnen meegeven en een warme maaltijd kunnen aanbieden of

informatie kunnen geven over warme maaltijden in de omgeving. Kampeerterreinen moeten minstens vijf plaatsen aanbieden voor fietstoeristen op doorreis.

Uit de volgende vier extra criteria moeten hoteluitbaters ook nog aan minstens twee voldoen: het aanbieden van vervoer tot openbaar vervoer, bagageservice, fietsarrangementen of een privé-parkeerplaats voor auto's voor meerdere dagen. Kampeerterreinen moeten eveneens twee extra diensten aanbieden uit vier mogelijkheden: kookgelegenheid, kampeerwinkel, cafetaria of restaurant voor lichte snack, maaltijd of ontbijt en de mogelijkheid tot afspreken van fietsen.

Begin 2008 rijden al 49 verblijven aan de Kust het label binnen, waaronder 28 hotels, 10 campings, 3 trekkershutten, 2 jeugherbergen en 6 vakantiecentra.

Voor de binnen- en buitenlandse promotie van de fietsvriendelijke logies doet Toerisme Vlaanderen een beroep op haar logiesbrochure, de brochure Vlaanderen Vakantieland, de kaart Kamperen en Fietsen, de consumentenwebsite en de brochures m.b.t. trekkershutten en LF-routes. Daarnaast worden variabele promotiekanalen gehanteerd zoals de gids Bett&Bike Fahrradfreundliche Gastbetriebe in Flandern (ADFC), joint-promotions en pers.

Label Fietsvriendelijk Logies

De Vlaamse Kust kan zich absoluut als fietsbestemming profileren. Zij heeft daarvoor alle troeven in handen: van een vlak reliëf, een gevarieerd en natuurlijk landschap en boeiende cultuurhistorische plaatsen over een uitgebreid aanbod van fietsroutes en –netwerken tot een gediversifieerd logiesapparaat. Het komt er op aan het fietsvriendelijke karakter van de Kust nog meer in de verf te zetten.

5.2.10. Fietsvriendelijke cafés

Voor de labeling van fietsvriendelijke cafés staan de provinciale toeristische federaties in. De labeling van fietsvriendelijke uitbatingen is in West-Vlaanderen nog niet op een gestructureerde schaal aangepakt. Een aantal horecazaken heeft evenwel op eigen initiatief het label bij Toerisme Vlaanderen aangevraagd en bekomen. Ook een eventuele bewegwijzering naar de fietsvriendelijke zaken is niet aanwezig. Westtoer wenst in 2008 en 2009 werk te maken van deze labeling, ook aan de Kust.

5.3 Mountainbiken

De toenemende vraag naar mogelijkheden om te mountainbiken zette BLOSO er in de jaren '90 toe aan een specifiek routeaanbod voor mountainbikers te ontwikkelen. Dit bestond uit diverse bewegwijzerde routes, verspreid over Vlaanderen.

Deze permanente routes zijn uniform in één richting bewegwijzerd. Vaak bestaat een route uit meerdere lussen, variërend in lengte en moeilijkheidsgraad: groen voor beginners, blauw voor gevorderden en rood voor sportievelingen. Elke route kreeg ook een startbord en een folder met summiere routebeschrijving. Tabel 8 geeft een overzicht van de mountainbikeroutes aan de Kust.

Tabel 8 Mountainbikeroutes aan de Kust

Mountainbikeroute	Gemeente	Moeilijkheidsgraad	Lengte (km)
Ringslot	De Panne	groen	25 of 30
IWVA-parcours	De Panne	groen	4
Schorre Oostende	Oostende	groen	25

De Ringslotmountainbikeroute loopt in De Panne door de Oosthoekduinen en het Calmeynbos. In het Calmeynbos zelf is een kort parcours beschikbaar.

In 2003 werd de Provinciale Mountainbikecommissie opgericht. Bedoeling was in overleg tussen de provinciale Sportdienst, BLOSO, Westtoer, de Regionale Landschappen, de wielervederaties en het Agentschap voor Natuur en Bos de bestaande routes te evalueren en te revaloriseren en het onderhoud te optimaliseren. Verder wordt de opportuniteit van nieuwe mountainbikeroutes onderzocht en worden conflicten met natuur besproken.

Aanvullend op het BLOSO-aanbod zijn de provinciale sportdienst (www.west-vlaanderen.be/sport) en Westtoer in 2005 gestart met de ontwikkeling van een reeks nieuwe mountainbikeroutes in West-Vlaanderen, volgens welbepaalde kwaliteitscriteria. Ze worden op dezelfde manier bewegwijzerd als de BLOSO-routes en beschikken over een startbord en een routekaart in de Westtoer-huisstijl (gele kleur).

Tot op heden werden aan de Kust door Westtoer en de provinciale sportdienst nog geen mountainbikeroutes ontwikkeld. In het kader van het Kustactieplan werd door beide partners een voorstel gelanceerd voor de realisatie van een drietal mountainbikenetwerken aan de Kust: Westkust, Middenkust en Oostkust. Westtoer wenst dus voor een stuk tegemoet te komen aan de vraag van mountainbikers naar routes, maar wil dit doen in nauw overleg met de betrokken terreinbeheerders. Belangrijk aandachtspunt daarbij is dat het Agentschap voor

Natuur en Bos enkel doorgang aan mountainbikers wil verlenen in haar gebieden, indien dat parcours opgenomen is in een ruimer circuit.

De ontwikkeling van nieuwe mountainbikeroutes aan de Kust blijft een moeilijke opgave, omwille van o.m. het gebrek aan onverharde en toegankelijke paden, het weren van mountainbikes uit de meeste natuurgebieden van de Vlaamse overheid en de aard van de ondergrond (veel onberijdbaar zand!).

In het natuurinrichtingsplan voor de Noordduinen in Koksijde en het beheersplan voor de Duinbossen in De Haan is alvast een beperkt en doorgaand mountainbikeparcours opgenomen. Dat moet nu verder in circuits worden uitgewerkt.

Twee keer per jaar wordt door de provinciale sportdienst in samenwerking met BBR, WBV, FALOS, BEL en BLOSO een West-Vlaamse mountainbikekalender uitgegeven, waarin alle toertochten worden opgenomen.

Op meerdere plaatsen aan de Kust zijn mountainbikes te huur. Slechts hier en daar bestaat ook de mogelijkheid om de mountainbike af te spoelen na de tocht of om een douche te nemen.

5.4 Paardrijden

De belangstelling voor de wandelruiterij aan de Kust neemt toe. Dat blijkt niet alleen uit het aantal maneges, rijbanen, paardenpensions, ruiterscholen en stoeterijen dat in het landschap verschijnt, maar ook uit de resultaten van een onderzoek uit 1997 naar de participatiegraad van de West-Vlaamse bevolking aan openlucht recreatieve activiteiten. Onder meer het Besluit van de Vlaamse Regering van 28 november 2003 op de toelaatbare functiewijzigingen van gebouwen, gelegen buiten de geëigende bestemmingszone (artikel 9), maakt het veel eenvoudiger om paarden te houden in het buitengebied.

De Provincie West-Vlaanderen, de toenmalige West-Vlaamse Vereniging voor de Vrije Tijd vzw en Westtoer hebben de wandelruiterij steeds ondersteund. Onder meer in het kader van de Europese Interregprogramma's werd fasegewijs gewerkt aan de uitbouw van een evenwichtig gespreid aanbod van ruiterroutes. Aan de Kust zijn enkel de Westkustruiterroutes uitgewerkt, goed voor 42 kilometer ruitersporen in De Panne en Koksijde. De provinciale routes zijn lusvormig en in één richting bewegwijzerd aan de hand van zeshoekige bordjes op houten palen. Er is een startbord voorzien. Voor de Westkustruiterroutes is een brochure met kaart, routebeschrijving en nuttige informatie voorhanden. Deze is evenwel uit de handel genomen wegens toegankelijkheidsproblemen van bepaalde paden. Alle routes situeren zich in de onmiddellijke omgeving van één of meerdere maneges, die meestal ook een vertrekpunt vormen. De provincie beschikt over 72 maneges, waarvan 20 aan de Kust. In de meeste daarvan kan een opleiding worden gevolgd.

Uit een bevraging van de ruitersector door Westtoer in het voorjaar van 2008 blijkt onder meer dat er geen gemeentelijke of andere ruiterroutes bestaan. Ruiters zoeken dus vanuit de maneges zelf een weg.

Het realiseren van gescheiden ruiterroutes is bijzonder moeilijk en complex door het gebrek aan voor ruiters toegankelijke groendomeinen en onverharde paden. Bovendien ontstaan vaak conflicten met andere recreanten (mountainbikers, wandelaars) die van dezelfde paden gebruik maken. Ook de confrontatie met het gemotoriseerde wegverkeer stelt de nodige problemen. Op de stranden is de toegankelijkheid voor ruiters strikt gereguleerd, en verschillend van gemeente tot gemeente. Tot slot stelt zich ook nog de problematiek van de identificatie van paarden en ruiters, die niet in alle kustgemeenten (uniform) geregeld is.

Bij de inrichting van duingebieden aan de Kust is de afgelopen jaren vaak rekening gehouden met de ruitersport. In veel gebieden zijn doorsteken voor ruiters voorzien, zoals in de Noordduinen in Koksijde en in de Duinbossen in De Haan. In de Zwinduinen en –polders voorziet het ZENO-project de realisatie van een volledig circuit voor ruiters. De grote uitdaging op het vlak van ruitersrecreatie aan de Kust voor de komende jaren zal bestaan in het verbinden van diverse stukken ruiterroute tot circuits en/of kleine netwerken, geënt op de aanwezige maneges.

Ook de problematiek van het paardrijden op het strand verdient de nodige aandacht. Belangrijk actiepoint daarbij is de afstemming van de reglementering op het paardrijden op de stranden.

5.5 Auto- en motortoeren

Toeristische autoroutes ontstonden in bijna alle Europese landen in de jaren '70-'80 als gevolg van de opkomende automobilititeit. Ook West-Vlaanderen werd toeristisch ontsloten voor 'Koning Auto'. In de jaren '90 werd onder invloed van een groeiend milieubesef en de toenemende aandacht voor verkeersveiligheid en alternatieve vervoersmodi (waaronder fietsen) het concept van de toeristische autoroutes herdacht. Toerisme Vlaanderen stelde nieuwe richtlijnen op voor wegkeuze, bewegwijzering, infobord en routebeschrijving.

Omstreeks 2000 pakte de West-Vlaamse Vereniging voor de Vrije Tijd vzw uit met een totaal vernieuwd aanbod van 10 autoroutes in West-Vlaanderen. De routes werden meer objectgericht geconcepieerd, eerder dan landschapsgericht. Voor de verbinding tussen aandachtspunten (musea, stadjes, dorpen e.a.) werd gekozen voor secundaire wegen. De kleinere wegen werden vermeden zodat de verkeersveiligheid van de fietser en de wandelaar niet in het gedrang komt. Elke route kreeg een nieuw startbord, een uniforme bewegwijzering met zeshoekige borden op metalen palen en een boekje met kaart en routebeschrijving.

De belangrijkste doelgroepen voor het autotoeren zijn ouderen en mensen die slecht te been zijn, personen met een handicap en gezinnen met kleine kinderen die ook bij minder goed weer een uitstap willen maken. Autoroutes ontsluiten diverse kleinere attracties en centra die niet goed bereikbaar zijn met het openbaar vervoer. Ze vormen ook een goede leidraad voor mensen die een ruimer gebied thematisch willen benaderen.

Het bestaande autorouteaanbod komt niet tegemoet aan de wensen van de motorrijders. De routes zijn daarvoor te kort en beschikken ook niet over GPS-coördinaten of een roadbook. Motorrijders maken ook graag gebruik van kleine, landelijke wegen, waar ze dan met de fietsers conflicteren. De vraag naar uitgestippelde routes voor motorrijders groeit.

Enkel de Hoeveroute (76 km) vertrekt aan de Kust, in Oostende. Maar zoals de naam laat vermoeden, duikt de route al snel het hinterland in. Een auto- of motorroute die de hele kustregio verkent, is niet voorhanden.

Westtoer wil de komende jaren het autorouteaanbod in de provincie West-Vlaanderen heroriënteren. Daarbij zal de invalshoek veeleer thematisch dan gebiedsgericht zijn.

Er zal ook worden nagedacht over de vraag van motorrijders naar aangepaste routes met toepassing van nieuwe technologieën (GPS, roadbook) en voorzieningen zoals opbergkluizen voor motorpakken. Aan de ene kant lijkt er wel belangstelling te bestaan voor een Kustauto- en motorroute, anderzijds wil de overheid de laterale automobilititeit aan de Kust zoveel mogelijk beperken. Een en ander dient dus nog verder te worden onderzocht en uitgeklaard.

6 De kustduinen als toeristisch-recreatief product

6.1 Duinen als koopwaar

6.1.1 Het concept

'Ah, een pannenkoekenhuis! Dan kan de natuur niet ver meer zijn.' De Nederlandse bioloog en schrijver Midas Dekkers verwoordt treffend hoe natuur een consumptieproduct geworden is. Natuur is 'big business'. Denk aan klassieke buitenlandse voorbeelden zoals de Nationale Parken in de Verenigde Staten, maar ook aan de Waddeneilanden en de Veluwe in Nederland, de Marquenterre in de baai van de Somme en het Nationaal Park Hoge Kempen in Limburg. Staatsbosbeheer in Nederland knapt woningen in haar natuurgebieden op tot vakantiehuizen die ze dan verhuurt aan toeristen en gidst betalende avonturiers gedurende meerdere dagen op haar 'Ruige Routes'. Met natuur valt geld te verdienen, zo veel is duidelijk. Geld, dat voor een groot deel opnieuw in natuur (en recreatie) kan worden geïnvesteerd. Het 'visitor pay back'-systeem is inmiddels een beproefd principe.

Een en ander vereist evenwel een volwaardig en sterk product, dat 'vermarktbaar' is. En net daar wringt het schoentje aan de Vlaamse Kust. De natuur aan de kust is weliswaar bijzonder waardevol, maar anderzijds zeer beperkt in omvang en bovenal uitermate versnipperd, zowel ruimtelijk als qua eigendomsstructuur. Daarbij komt dat het duinenareaal nog maar sedert 15 jaar goed beschermd is. Het aankoopbeleid van de Vlaamse overheid is dus nog maar recent op kruissnelheid en begint nu pas, na de aankoop van grote gebieden zoals Ter Yde, De IJzermonding en het Zwin, vruchten af te werpen.

In tegenstelling tot de gemeenten De Panne en Koksijde, die zowat als enigen de aanwezige natuur rijkelijk etaleren in hun toeristische brochures ('Aktieve Natuur' is zelfs de slogan van De Panne), mikt de Vlaamse overheid in haar communicatie rond de duinen vooral op natuur- en milieueducatie. Samen met de provincie (dienst NME) en met particuliere organisaties zoals Horizon Educatief heeft zij de voorbije jaren een schat aan educatief materiaal en activiteiten ontwikkeld: Iespakketten, Week van de Zee, VNBC De Nachtegaal, geleide wandelingen, duinpieperrugzakje en andere. Voornaamste doelgroepen: scholen en socio-culturele verenigingen.

Hoewel een geleidelijke kentering merkbaar is (b.v. opentrekken van Week van de Zee naar het brede publiek, evenementen in het VBNC De Nachtegaal) is natuur aan de Kust nog te weinig een toeristisch-recreatieve aangelegenheid. Noch de gemeenten, noch de provincie, Westtoer of Toerisme Vlaanderen spelen de natuur aan de Kust (met uitzondering van het strand) volwaardig uit als een echte 'unique selling proposition'. Met haar Fiets- en Wandelgids, haar slogan 'Natuur voor iedereen' en met het Boeboeksproject in de Uitkerkse Polder geeft Natuurpunt vzw alvast een voorsmaakje.

Betekent het op de markt brengen van schaarse en vaak kwetsbare duingebieden niet het weggooien van het kind met het badwater? We denken van niet, onder meer omwille van de volgende redenen:

- het bekendmaken van de natuurwaarden en de mogelijkheden voor recreatief medegebruik ervan zullen het draagvlak voor natuurontwikkeling bij een breed publiek vergroten
- het verder inrichten en zoneren van de duingebieden in functie van recreatie en toerisme en het geleiden van recreanten zal de meest kwetsbare gedeelten kunnen beschermen tegen overbetreding
- een visitor pay back-systeem onder de vorm van toegangsgelden (bezoekerscentra, Zwin e.a.), merchandising, MICE-activiteiten, geleide wandelingen en andere kan middelen genereren die de natuur aan de Kust ten goede kunnen komen
- het uitspelen van de natuur aan de Kust als 'unique selling proposition' kan de Kust als toeristisch product versterken
- natuurgerichte recreatie bevordert de mentale en fysieke gezondheid van de bevolking (welzijnsaspect)
- natuurgerichte recreatie en toerisme kunnen banen scheppen (welvaartsaspect)

6.1.2 Het product

Waaraan moet de natuur aan de Kust voldoen om het te maken als marktconform toeristisch-recreatief product? We stellen ons even op als ambassadeurs van de natuur en hangen onze reclameboodschappen en suggesties op aan enkele trefwoorden:

Omvang

Er is nog natuur aan de kust! Van de 6.000 hectare duinen in het begin van de 20ste eeuw, blijft 3.800 hectare over. Daarnaast zijn er nog enkele fossiele duinen, duinbossen en waardevolle poldergebieden. Dat is niet niks voor een kustlijn van maar 67 kilometer. De Kust is weliswaar sterk verstedelijkt, ze is lang niet dichtgebouwd. Maatregelen van natuurherstel, bebossing en uitbreiding van natuurgebieden in de polders doen het areaal zelfs weer uitbreiden. De natuur aan de Kust is dus zeker de moeite waard!

Samenhang

Het is van belang de natuur aan de Kust te kunnen verkopen als een samenhangend pakket van sterk gevarieerde gebieden, die ofwel fysiek, ofwel via recreatieve routes met elkaar verbonden zijn. Het versnelde aankoopbeleid van de Vlaamse overheid geeft hoop voor de dringende verwerving van een aantal 'missing links', zowel voor natuur als recreatie. Nieuwe recreatieve producten zoals wandelnetwerken en een Kustwandelroute zijn bij uitstek geschikt voor het mentaal verbinden van versnipperde duingebieden.

Het wandelnetwerk Westkust maakt het b.v. mogelijk om volledige dagwandelingen en zelfs meerdaagse wandelingen in de duinen en op het strand uit te stippelen. We moeten met andere woorden af van de versnipperingsgedachte!

Samenhang laat zich ook voelen in de inrichting en vormgeving van de natuurgebieden. Er is een taak weggelegd voor de belangrijkste terreinbeherende instanties aan de Kust om hun huisstijlen voor infrastructuur op elkaar af te stemmen en te uniformiseren. De Kust is bij uitstek een voorbeeld van een 'recreatief kerngebied' zoals omschreven in het ontwerp van strategische beleidsvisie openluchtrecreatie West-Vlaanderen. Het is de bedoeling om deze kerngebieden op een integrale, samenhangende en kwalitatieve manier – en zoveel mogelijk los van eigendomsstructuren – recreatief te ontwikkelen en te ontsluiten. Het alomtgeprezen Nationaal Park Hoge Kempen is een goed voorbeeld van 'eenheid in verscheidenheid'. Door te werken met het concept van toegangspoorten kunnen verschillende locaties zich toch onderscheiden en profileren.

Gastvrijheid

Iedereen is van harte welkom in de kustduinen! Zowel groepen, gezinnen als individuen, mensen met en zonder hond, kinderen en personen met een beperking. Er zijn bezoekerscentra, recreatiepaden, parkeerterreinen, uitkijkplatforms, picknickplaatsen en andere. En zo goed als alles is gratis toegankelijk (en met belastinggeld betaald!). De natuur is bovendien vlot bereikbaar met de auto en met het openbaar vervoer. Weg met het idee van de met prikkeldraad omheinde natuurgebieden die enkel toegankelijk zijn voor een 'groene elite'. 'Natuur voor iedereen' is niet toevallig ook de slogan van Natuurpunt. Verbeterpunten zijn hier o.m. de externe bewegwijzering naar de natuurgebieden, de betere en herkenbare aanduiding van de ingangen, de professionalisering van het onthaal en de informatieverstrekking en het zorgvuldig omspringen met afrasteringen.

Beleving

Wie over toeristische marketing praat, kan niet om het modewoord 'beleving' heen. De Kust heeft de recreant op dat vlak behoorlijk wat te bieden. Je kan er de natuur op 101 manieren ontdekken en beleven, met wie je wil, en wanneer je wil. Er zijn voorzieningen en bewegwijzerde routes voor fietsers, wandelaars, mountainbikers en ruiters. Om de natuur nog wat spannender te maken, zijn er uitkijktorens, begrazingsblokken met ezels, pony's en hooglandrunderen, struin- en speelzones, duinpieperrugzakjes en geleide wandelingen in gebieden waar niemand anders in mag.

En toch is er nog meer uit te halen. Het fietsen langs en door de duinen kan nog een stuk belevingsvoller worden gemaakt. Uitkijkpunten zoals de Nieuwpoortse vuurtoren of een watertoren (De Panne, Koksijde, Bredene) kunnen een grote meerwaarde betekenen, evenals het fiets- en voetveer over de IJzermonding. Ook rond het gevoel van rust, ruimte en stilte kan worden gewerkt.

Door het weghalen van het autoverkeer uit b.v. een gedeelte van de duinbossen in De Haan en uit het Zwin ontstaat een nieuwe gewaarwording. Evenementen of arrangementen zoals onthaal door 'rangers' (cf. Nationaal Park Hoge Kempen) of het volgen van een natuurroute met de boswachter (cf. Ruige Routes van Staatsbosbeheer) kunnen een meerwaarde betekenen. Tot slot kan ook infrastructuur de belevingswaarde van een gebied verhogen: een markant gebouw als bezoekerscentrum, een boomkroonpad, een educatief- of spelelement, een vogelkijkhut, een zit- en kijktribune, een mooie brug.

Kwaliteit

Een goed toeristisch product straalt kwaliteit uit. Natuurlijke kwaliteit vertaalt zich o.m. in biodiversiteit, zeldzame en boeiende fauna en flora, natuurlijke gradiënten (hoog-laag, nat-droog, zoet-zout, zuur-kalk) en soortenrijkdom. Ondanks haar kleine oppervlakte, scoort de kustnatuur hier uitstekend. Natuur- en landschapsliefhebbers komen zeker aan hun trekken. Daarnaast is ook de inrichting van de duingebieden op een kwalitatieve manier aangepakt, al kan het hier en daar nog beter. Ook stilte, rust en ruimte zijn onmiskenbare kwaliteiten van de natuur aan de Kust.

Gezondheid

Nog zo'n trend waar niemand omheen kan. De Kust is met zijn zee, strand en duinen de ideale plek voor het compenseren van de dagelijkse drukte en stress. De lucht is er gezond en er is ruimte voor actieve beweging of voor mentale rust. Niet voor niets waren er aan de Kust meerdere kuuroorden en sanatoria. De wellness- en selfnesscultuur is tegenwoordig helemaal in en vindt ook aan zee de nodige aanhangers. Aan de Kust kun je ademen en herbronnen, met een zwembeurt, een lange strandwandeling of een stevige mountainbiketocht. De elementen gezondheid en natuur worden nog te weinig als troeven uitgespeeld.

Hapklare brokken

Door de sterke ruimtelijke versnippering van de duingebieden en het gebrek aan communicatie en informatie weet de recreant vaak niet 'hoe eraan te beginnen' als hij de natuur aan de Kust wil ontdekken. Hoewel de recreant steeds vrijer wil zijn en zelfstandiger beslissingen wil nemen, heeft hij toch vaak nood aan structuur en geleiding. Fietzers beschikken over het succesvolle fietsnetwerk en de Kustfietsroute als instrumenten. Wandelaars moeten het doen met enkele korte lusvormige wandelingen en een GR-route. Er is nood aan een aantal vernieuwende producten om de kustnatuur te voet te verkennen. Hapklare concepten die marktconform zijn en die op zichzelf sterk genoeg zijn om recreanten naar de Kust te trekken. De geplande wandelnetwerken van de Westkust en het Zwin en de nieuwe Kustwandelroute kunnen die leemte vullen. De recreant kan ermee in alle vrijheid zijn route(s) uitstippelen, op basis van trajecten die door deskundigen voor hem zijn uitgezocht. Er zijn ontelbare combinatiemogelijkheden. Veiligheid en aantrekkelijkheid van de paden is gegarandeerd. Wat wil een mens nog meer?

Daarnaast kunnen de Duinen en Bossen van De Panne met het VBNC De Nachtegaal en het Zwin met zijn bezoekerscentrum zich profileren als dagbestemmingen. Ze zijn beide perfect bereikbaar via trein en Kusttram. Mogelijkheden zat voor het ontwikkelen van allerlei bezoekersarrangementen met natuur als centraal thema.

Kruisbestuiving

Tot slot nog de suggestie om natuur te vermarkten in combinatie met een ander thema. Kunst en cultuur zijn hier vanzelfsprekende aanknopingspunten. Landschapskunst in de duinen (cf. Beaufort), een beeldenparcours in de tuin van het VBNC De Nachtegaal, een theaterwandeling door De IJzermonding of poëzie op de Hoge Blekker. Het moet kunnen. Maar het gebeurt nog te weinig.

De combinatie natuur en gastronomie opent eveneens mogelijkheden. Waarom zou een gezellig eetcafé in het VBNC De Nachtegaal of een sterrenrestaurant in het Zwin niet kunnen? En ook de MICE-markt is constant op zoek naar nieuwe en verrassende locaties voor de organisatie van bijeenkomsten, incentives en congressen. In een bezoekerscentrum in de duinen misschien?

6.1.3 De markten

Eigenlijk zou de eerste doelgroep voor de vermarkting van de natuur aan de Kust het brede publiek in Vlaanderen, Brussel en Wallonië moeten zijn. Ook Duitsers en Nederlanders zijn te verleiden voor een meerdaags bezoek aan de Vlaamse Kust om te wandelen en te fietsen.

In tweede instantie dient te worden ingezet op scholen en socio-culturele verenigingen, die vooral omwille van natuureducatieve redenen naar de natuurgebieden aan de Kust komen. Tot slot kunnen een aantal nichemarkten worden bewerkt met een specifiek aanbod, dat vandaag nog onvoldoende aanwezig is: kinderen, personen met een beperking, natuurfreaks, kunst- en cultuurliefhebbers, gastronomen e.a.

6.2 Wat, waar, wie en waarom?

Communicatie over recreatie in de natuur aan de Kust

In het kader van onderhavig onderzoek werd een beknopte en niet-exhaustieve inventarisatie verricht van op een breed publiek gerichte communicatiemiddelen en –kanalen i.v.m. recreatief medegebruik van de Vlaamse Kustduinen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen drie niveaus van informatie: de informatie waarover de consument thuis kan beschikken om zijn uitstap te plannen, de informatie die hij aantreft in de regio waar hij naartoe trekt/verblijft en de informatie die hij in situ (dus bij de natuurgebieden zelf) kan vinden.

6.2.1 Informatie op afstand

Drukwerk

Wie van op afstand (b.v. thuis) een trip naar de natuur aan de Kust wil voorbereiden, heeft het niet onder de markt. Er zijn weinig gidsen of overzichtskaarten beschikbaar waarin het – overigens steeds wijzigende - aanbod aan natuur en recreatiemogelijkheden aan de Kust overzichtelijk staat vermeld. Een aantal uitgevers van toeristische publicaties biedt wel mooie boeken aan over de natuur in (West-)Vlaanderen, met wandel- en fietstips, maar die dekken niet het volledige kustaanbod.

Vanuit Westtoer worden volgende producten aangeboden:

- **Recreatiegids:** jaarlijks geactualiseerde gratis pocket met informatie voor heel West-Vlaanderen over recreatieve routes, bossen, natuurgebieden en provinciedomeinen. Elke route wordt kort beschreven en op een situeringskaartje aangeduid.
- **Kaart Fietsen en Wandelen:** betalende overzichtskaart voor West-Vlaanderen met opsomming en situering op kaart van alle fietsroutes, fietsnetwerken, wandelroutes en wandelnetwerken. Schaal 1/200.000.
- **Fietsnetwerkkkaart Kust:** aanduiding van het knooppuntennetwerk, de Kustfietsroute en de belangrijkste natuur- en duingebieden. Schaal 1/50.000.
- **Wegwijzer voor Natuur en Recreatie aan de Vlaamse Kust:** nieuwe gratis overzichtskaart (1/40.000) van de Kust in het Nederlands en in het Frans, met informatie over wandel-, fiets-, ruiter- en mountainbikeroutes, strand- en jachtclubs, voetveren en over de recreatiemogelijkheden in de toegankelijke natuurgebieden.

Bij Westtoer kunnen vanzelfsprekend alle provinciale fiets-, wandel-, ruiter- en autoroutebrochures besteld worden. Deze worden dan thuis gestuurd. Ook de informatie van de lokale diensten voor toerisme (cf. infra) kan van thuis uit worden aangevraagd.

Er bestaat verder nog een aantal overzichtskaarten met fietsroutes.

Het internet

De informatiebron bij uitstek vandaag is uiteraard het internet. Deze informatie is op elk ogenblik toegankelijk vanuit de luie zetel. Maar is ze ook makkelijk vindbaar, actueel, praktisch, volledig en overzichtelijk? Een beknopte surfsessie op het internet levert ons de antwoorden. Volgende websites werden bezocht:

www.toerismevlaanderen.be, www.west-vlaanderen.be, www.dekust.org,
www.toerismewesthoek.be, www.brugseommeland.be, www.depanne.be, www.koksijde.be,
www.nieuwpoort.be, www.middelkerke.be, www.toerisme-oostende.be, www.bredene.be,
www.dehaan.be, www.blankenberge.be, www.knokke-heist.be, www.natuurenbos.be,
www.bosengroen.be, www.vbncdenachtegaal.be, www.iwva.be, www.natuurpunt.be.

Eerste conclusie: als je probeert informatie te vinden over de recreatiemogelijkheden in een bepaald duingebied via Google, dan ben je wel even zoet. We analyseren even de eerste drie hits die Google voor de verschillende duingebieden weergeeft.

Die zijn voor alle duingebieden anders: gemeentelijke websites komen nauwelijks voor, de regiowebsites van Westtoer evenmin (zelfs niet de kustwebsite), de websites van de belangrijkste duinbeheerders (Vlaamse overheid) al helemaal niet. Komen regelmatig terug: de websites van Natuurpunt, VLM, De Standaard en Westhoek.be.

Tweede conclusie: de informatie op de bezochte websites is zeer fragmentair, plaatsgebonden, vaak verouderd en gerelateerd aan de instantie die de informatie verspreidt. Een overzichtelijk en samenhangend verhaal over alle natuur aan de Kust ontbreekt. Laat staan dat daarbij nog informatie over recreatief medegebruik te vinden is. De Kustwebsite scoort hier nog het best.

Derde conclusie: de informatie over duingebieden heeft vooral betrekking op natuur, eerder dan op recreatie. De websites van De Panne en Koksijde doen het op dat vlak wel goed.

Vierde conclusie: de beschikbare informatie over de duingebieden is niet goed gestructureerd, overzichtelijke kaarten en situeringsplannen ontbreken veelal. Als 'best practice' kan hier de website van Natuurpunt aangehaald worden.

Het feit dat de informatie over natuur en recreatiemogelijkheden aan de Kust op een weinig gestructureerde en volledige manier beschikbaar is, en de sterke ruimtelijke versnippering van de natuurgebieden, voeden de perceptie van een Vlaamse Kust met een beperkte en weinig gastvrije natuur.

We stellen volgende verbeterpunten voorop inzake de communicatie naar het brede publiek en op afstand:

- Er is nood aan een **website** die een geactualiseerd overzicht kan bieden van alle natuurgebieden aan de Kust en de daarbij horende recreatiemogelijkheden en reglementeringen. Er kan worden gewerkt met een aanklikbare kaart en met kaartjes en praktische fiches voor elk natuurgebied. Volgende info is daarbij o.m. wenselijk: bereikbaarheid met wagen, fiets en openbaar vervoer, openingstijden, eigenaar en beheerder, onthaalvoorzieningen, toegankelijkheid voor personen met een beperking en honden, recreatief aanbod. Er lijkt hier een belangrijke taak weggelegd voor de Kustwebsite.
- De voornaamste **terreinbeherende instanties** aan de Kust (o.m. Agentschap voor Natuur en Bos, Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust) besteden op hun website best wat meer aandacht aan het recreatieve medegebruik van hun gebieden. Ook dat kan op een meer gestructureerde manier.

- Uitbreiden van de uniforme **folderreeks van het Agentschap voor Natuur en Bos** met andere grote duin- en natuurcomplexen aan de Kust (o.m. duinen van IWVA en van de afdeling Kust van het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust) en bundeling ervan in een map of box

6.2.2 Lokale informatie

Aan de Kust zelf is informatie voor natuurliefhebbers en natuurrecreanten beschikbaar via de lokale diensten voor toerisme en via de bezoekerscentra (zie ook hoofdstuk 3).

Gemeentelijke infobrochures

Elke gemeente geeft een toeristische brochure uit waarin het globale aanbod wordt aangeprezen. Het gaat doorgaans om wervende uitgaven met veel fotomateriaal en weinig praktische informatie. Bepaalde gemeenten beschikken over een soort ABC-gids. Een overzicht:

De Panne

De Panne besteedt in haar wervende brochure aandacht aan de natuur in de gemeente en verwijst naar het Vlaams Bezoekers- en Natuureducatiecentrum De Nachtegaal. Er is ook ruimte voor het wandelen en fietsen, met verwijzingen naar het wandelplan van De Panne, naar de wandelkalender en naar de Kustfietsroute. Een overzicht van het recreatief routeaanbod of van de diverse natuurgebieden is niet opgenomen. De Panne past de positionering 'actieve natuur' consequent toe in haar communicatie. De arrangementenfolder 'lekker en gezond' speelt in op de gezondheidshype.

Koksijde

In haar vakantiebrochure 2008 pakt Koksijde uit met 'rust en natuur als verademing' en met de ruime mogelijkheden om zich sportief uit te leven. De brochure verwijst ook naar het bezoekerscentrum Doornpanne en geeft een praktisch overzicht van de beschikbare wandel- en fietsroutes. Daarnaast pakt Koksijde uit met de brochure 'Yde duinen', waarin alle natuurwandelingen in Koksijde en Oostduinkerke staan opgesomd.

Brochure Ydeduinen Koksijde

Nieuwpoort

In de vakantieids van Nieuwpoort nemen natuur en natuurgerichte recreatie geen prominente plaats in. Er wordt wel verwezen naar het natuurreservaat De IJzermonding als 'een oase van rust op een steenworp van het strand' en naar het strand, de duinen en de polders als 'de natuurlijke parels aan de Nieuwpoortse kroon'. De brochure is verder als een soort ABC-catalogoog opgebouwd en somt de fiets- en wandelroutes in de stad op. Via de brochure 'Rondje Nieuwpoort' biedt de dienst voor toerisme vier lokale wandel- en twee fietsroutes aan.

Middelkerke

In Middelkerke is de natuur geen 'unique selling proposition'. Toch focust de promotiebrochure 2008 onder meer op de natuurgebieden De Warandeduinen, De Schuddebeurze, de Puidebroeken en De IJzermonding, waar geleide wandelingen kunnen gemaakt worden. Er is eveneens een kalender met natuurwandelingen opgenomen. Verder nog een overzicht van de fiets- en wandelroutes, met nadruk op de polders in het hinterland. Het aanbod voor kinderen wordt in de verf gezet, onder meer met vermelding van het duinpieperrugzakje en de ontdekkingskit van Horizon Educatief. Ook de fietsverhuurders staan in de gids.

Oostende

Oostende pakt niet echt uit met haar natuurlijk aanbod en plaatst – om evidente redenen – de ‘stad aan zee’ in de etalage. In het stadsmagazine 2008 komt wel het strand in beeld, maar spelen de duinen en de parken een ondergeschikte rol. Voor fietsers en wandelaars biedt Oostende wel een aparte folder. Hierin wordt het aanbod aan wandel- en fietsroutes opgelijst en wordt een overzicht gegeven van de fietsverhuurders.

Bredene

In de wervende infobrochure ‘Ontdek Bredene 2008’ wordt in beeld en tekst zeer algemeen aandacht besteed aan strand, duinen en natuur (Paelsteenpanne en d’Heye). Voor meer praktische informatie over wandelrecreatie kan men terecht in de ‘Wandelgids Bredene’. Voor begeleide wandelingen en fietstochten is een evenementenkalender beschikbaar.

De Haan

De Haan pakt in zijn vakantiebrochure 2008 onder de slogan ‘een groen unicum’ uit met zijn zee, strand, duinen en bossen op slechts 150 meter van elkaar. Verder dan een aantal fraaie beelden en algemene beschrijvingen gaat de brochure niet. In de folder zijn ook de covers van enkele fiets- en wandelbrochures opgenomen. Voor meer praktische informatie omtrent de wandel- en fietsmogelijkheden in De Haan kan de recreant terecht in een afzonderlijke uitgave.

Blankenberge

De brochure ‘Blankenberge ‘08’ wijdt twee pagina’s aan natuur en recreatie. Zowel de Fonteintjes, het Zeebos en de Uitkerkse Polders komen in beeld. Daarnaast worden onder de titel ‘Actief genieten op eigen tempo’ de fiets- en wandelroutes weergegeven.

Zeebrugge

In de brochure ‘Zeebrugge, Lissewege-aan-zee’ wordt verwezen naar de natuurwandelingen in De Fonteintjes, naar de Ter Doest wandelroute in Lissewege en naar de fietsnetwerken aan de Kust en in de polders.

Knokke-Heist

De wervende vakantiebrochure van Knokke-Heist focust bij het stukje over natuur op het Provinciaal Natuurpark Zwin en op de Vlindertuin. Over de andere natuurgebieden in de gemeente wordt niet gerept. Natuur en natuurgerichte recreatie zijn in de uitgave duidelijk ondergeschikt. De fietsroutes en fietsnetwerken worden opgesomd, het wandelaanbod wordt niet belicht. De Kustfietsroute komt niet in beeld.

Conclusies:

- Zowat alle kustgemeenten besteden in hun vakantiebrochures aandacht aan de natuur, als één van de troeven van de gemeente. Die aandacht blijft doorgaans beperkt tot enkele plaatjes en bijschriften. De Panne en Koksijde plaatsen de recreatiemogelijkheden in de natuur nog iets meer op de voorgrond. De Panne hanteert 'Actieve Natuur' als slogan.
- De aangeboden informatie over de natuurgebieden en de recreatiemogelijkheden erin is veelal weinig praktisch georiënteerd. Wel beschikken sommige gemeenten over een afzonderlijke brochure met wandel- en fietsroutes in de gemeente.

Natuurbezoekerscentra

In een aantal gevallen begint de kennismaking met een natuurgebied of een kustgemeente via een natuurbezoekerscentrum.

VBNC De Nachtegaal De Panne

Wie met de wagen, met de fiets of te voet het domein van De Nachtegaal oprijdt of stapt, krijgt meteen het gevoel van een professioneel onthaal: goede bewegwijzering naar het bezoekerscentrum, ruime parking, grote en moderne onthaalruimte. Aan het onthaal zelf staat een display met folders in 4 talen, er liggen allerlei folders en brochures aan de receptie en er wordt er ook nog informatie over de activiteiten in De Nachtegaal gegeven via een TV-scherm.

Volgende brochures zijn beschikbaar in De Nachtegaal:

Betalend

De betalende brochures liggen achter de balie en kunnen op vraag worden verkregen.

- Fietsnetwerk Westhoek Noord (Westtoer)
- Westhoekwandelaroute (Westtoer)
- Brochure De Panne met info over natuurreservaten De Westhoek, Houtsaegerduinen en Oosthoekduinen (De Panne)
- 'Ontdek het Grenspad': brochure over fauna en flora op de grens van het Westhoekreservaat met Frankrijk
- 'Strandvondsten van Gravelines tot Nieuwpoort'
- 'Bloemen uit de duinen van Gravelines tot Nieuwpoort'
- Nieuwe brochure ANB over de Westkust

Naast deze brochures beschikt 'de Groene Winkel' van De Nachtegaal over een pak Natuur- en Milieueducatief materiaal (NME):

- allerlei zoekkaarten (over vogels, wolken, planten, ...) → 12 verschillende kaarten
- pakketjes met een boekje, bladwijzer, poster
- kleurplaten (over de uil, de ooievaar, ...) → 10 verschillende platen
- diversen: puzzel, uilenspel, cd-rom, 'Meester van de mest', ...

Gratis

Volgende brochures (uitgave Agentschap voor Natuur en Bos) zijn beschikbaar via de draaiende display aan het onthaal: Welkom in ...

- De Westhoek
- Ter Yde
- De Houtsaegerduinen en het Kerkepannebos
- De Zwinduinen- en polders
- Het Hannecartbos
- De Nachtegaal
- De IJzermonding

De meeste van de brochures zijn beschikbaar in het Nederlands, Frans, Engels en Duits. Sommige talen waren uitgeput.

Andere gratis brochures zijn vrij mee te nemen aan de receptie:

- Toeristische brochure De Panne, wandelkalender De Panne
- Gekopieerde folders van Het Zwin
- Folders Sashul en Baai van Heist
- Folders le Dune Fossile de Ghyvelde, Dune du Perroquet (F)
- Diverse folders van de natuurgebieden in De Panne, Koksijde en Nieuwpoort
- Westhoekjes, Kustschatten, Kustfietsroute 2007 (Westtoer)
- Provinciedomeinen 2008, Prikkelpas (Provincie)
- Bakkerijmuseum, Ter Duinen ... (via verdeelronde van attracties zelf)

Openingsuren

Paasvakantie tot 30 juni

Ma – vr van 10u tot 17u

Za, zo en feestdagen van 10u tot 17u30

1 oktober tot Paasvakantie

Ma – vr van 10u – 17u

Za, zo en feestdagen van 13u30 tot 17u30

Juli, augustus en september: elke dag van 10u – 18u

Bezoekerscentrum De Doornpanne

Het Bezoekerscentrum De Doornpanne is gemakkelijk te vinden door de bewegwijzering. Wie met de wagen of met de fiets komt, kan er parkeren op de parking voor de ingang. Op deze parking staan informatiepanelen waar de bezoeker een pak informatie vindt over het natuurgebied De Doornpanne. Bij het binnenkomen in het Bezoekerscentrum staat een display met folders allerlei. Het onthaal bevindt zich in een bureeltje in de tentoonstellingsruimte, waar steeds iemand aanwezig is om de nodig informatie te verstrekken. Volgende folders zijn er beschikbaar:

Betalend

- Ter Ydewandelpad
- Doornpannewandelroute (Westtoer)
- Bloemen uit de duinen van Gravelines tot Nieuwpoort
- Strandvondsten van Graveline tot Nieuwpoort

Gratis

- Kustfietsroute (Westtoer)
- Folder Ydeduinen
- Prikkelpas (Provincie)
- 'Kom uit je schelp' (Natuurpunt)
- Toeristische brochure Koksijde – Oostduinkerke 2008
- Réserve naturelle Dunes Marchand (F)
- Wandelen in de Doornpanne
- Brochure Bezoekerscentrum De Doornpanne (IWVA)
- Rondleidingen in Cabour (IWVA)
- Veldbatterij Adinkerke (IWVA)
- 'De Grote Rede', informatieblad van het Vlaams Instituut voor de Zee

Ook de volgende brochures (uitgave Agentschap voor Natuur en Bos) zijn beschikbaar in 4 talen: Welkom in ...

- De Westhoek
- De Houtsaegerduinen en het Kerkepannebos
- De IJzermonding
- Baai van Heist
- Hannecartbos

De meeste gratis brochures worden ter beschikking gesteld via de display, waar ook nog andere informatie ligt zoals folders van Bezoekerscentrum Bulskampveld, Vlaams Bezoekerscentrum De Otter (Woumen), brochure Bezoekerscentrum De Palingbeek, Domein

Raversijde. Waarschijnlijk werden deze brochures bezorgd via de distributierondes van de verschillende bezoekerscentra.

Openingsuren

Buiten de vakantieperiodes:

jan. – feb. – maart – april – mei – okt. – nov. – dec. : iedere vrijdag en zaterdag van 10u – 12u en van 14u – 16u. Open op zon- en feestdagen van 14u - 16u.

Tijdens de schoolvakanties: krokusvakantie, paasvakantie, herfstvakantie, kerstvakantie en tijdens de maanden juni, juli, augustus, september:

van maandag tot zaterdag van 10u-12u en van 14u-17u; op zon- en feestdagen van 14u-17u.

Gesloten op 1 januari en 25 december en op zondagen in januari buiten de kerstvakantie

Bezoekerscentrum Het Zwin

Bezoekerscentrum Het Zwin is vlot bereikbaar met de wagen, fiets, te voet of met het openbaar vervoer. Het onthaal in het bezoekerscentrum is opgedeeld in 2 delen: de kassa waar je een toegangsticket koopt en de shop. Zowel voor de kassa als voor de shop is er een personeelslid voorzien zodat ook bij grote drukte (b.v. schoolreizen) het onthaal verzekerd is. De bediende aan de kassa zit echter achter een plexi wand, wat niet echt uitnodigt om spontaan informatie te vragen. Tegenover het loket liggen een aantal gratis folders. De betalende folders, boeken en brochures zijn beschikbaar in de shop.

Betalend

De shop van het Zwin biedt zowel boeken, brochures als souvenirs aan. De beschikbare brochures staan uitgesteld achter de balie. De prijs is duidelijk zichtbaar. Er zijn tal van brochures en boeken beschikbaar:

- Diverse mooie uitgaven zoals o.a. 'Knokke-Heist Natuurlijk' (Kris Struyf) of 'Natuurlijk West-Vlaanderen'
- Zeer veel milieueducatief materiaal: brochures (Zorgen voor de Natuur, Duik eens in een poel, Wat zie je aan Zee, Zeemario), zoekkaarten allerlei, educatieve boekjes...
- Talrijke natuurgerichte brochures en boeken: 'Zangvogels', 'Vogels in de tuin', 'Het Zwin tussen Knokke, Damme en Sluis', 'Het Grote Zwin Voorleesboek', Natuurgids, 'Op Stap in de Natuur' enz.

Wat opvalt is dat er in het betalende aanbod geen enkele brochure beschikbaar is van wandelroutes, fietsroutes, fietsnetwerken, ruiterroutes of van om het even welke recreatievorm. Wie een route wenst te kopen, wordt naar de Dienst voor Toerisme op de Zeedijk in Knokke gestuurd.

Gratis

Het aanbod gratis folders is eerder beperkt. Er is geen display voorzien maar wel een tafel waar de folders in stapeltjes liggen. Naast de folder van het Provinciaal Natuurpark 't Zwin zijn er geen foldertjes van de andere natuurgebieden aan de Vlaamse Kust beschikbaar. Volgende gratis brochures zijn beschikbaar:

- Provinciaal Natuurpark Zwin
- Zomerwandelingen (Natuurpunt) met wandelingen in alle natuurgebieden aan de Vlaamse Kust
- Kust- en Zeegids 2008 met info over alle natuurgebieden aan de Vlaamse Kust, inclusief geleide zomerwandelingen (uitgave provincie, Natuurpunt, ANB)
- Folder cursus Natuur-in-zicht Damme – najaar 2008
- Zeekrant (uitgave Vlaams Instituut voor de Zee)
- Scheldekrant (uitgave Schelde Informatiecentrum)
- Allerlei folder over culturele evenementen en een brochure over jeugdvakanties

Openingsuren

9u – 17u30 : Pasen tot eind september

9u – 16u30: oktober tot Pasen

Maandag gesloten behalve tijdens de Belgische schoolvakanties en op feestdagen

Elke zondag om 10u kunnen groepen het hele jaar door een gids reserveren voor een geleide wandeling.

Het Zwin is toegankelijk voor personen met een beperking.

ALGEMENE CONCLUSIE BEZOEKERSCENTRA

Algemeen kan gesteld worden dat het aanbod in de 3 bezoekerscentra vooral gericht is op natuur, fauna en flora, natuurbehoud, natuur- en milieueducatie en wandelingen. 2 van de 3 bezoekerscentra bieden ook een minimum aan informatie over de andere natuurgebieden aan de Vlaamse Kust. In de Westhoek is er vooral informatie aanwezig over de natuurgebieden rondom en in mindere mate over de gebieden aan de Middenkust of de Oostkust.

De bezoekerscentra kunnen hun rol als informatieverspreider nog versterken door ook brochures en informatie aan te bieden betreffende de hele Kust.

De recreant die langsgaat bij de bezoekerscentra, blijft evenwel op zijn honger zitten voor wat betreft gratis of betalende informatie over wandelroutes, fietsroutes, ruiterroutes, mountainbikeroutes. Dit geldt zeker voor het Zwin, waar er geen dergelijk aanbod aanwezig is. De beschikbare informatie over recreatiemogelijkheden in de drie bezoekerscentra beperkt zich doorgaans ook tot de onmiddellijke omgeving van het bezoekerscentrum.

6.2.3 In situ informatie

Wie onvoorbereid en/of ongedocumenteerd bij een natuurgebied belandt, kan zich in veel gevallen nog informeren via informatieborden. In principe staan ze bij de ingang(en) van de gebieden en verstrekken ze inlichtingen over natuurwaarden, landschap en historiek van het gebied. Een overzichtskaart schetst de contouren van het natuurgebied, de ingangen, de padenstructuur, begrazingszones, uitkijkpunten e.a. Het Agentschap voor Natuur en Bos beschikt over het meest uitgebreide netwerk van informatieborden aan de Kust. Enkel bij recent verworven terreinen zoals Zwartem Hoek, Garzebekeveld en Groenendijk zijn ze nog niet aanwezig. Doorgaans wordt er door ANB in vier talen gecommuniceerd. Ook de afdeling Kust van het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust spande zich de afgelopen jaren in om haar zeeverende kustduinen van infopanelen te voorzien.

Bij de belangrijkste ingangen van natuurgebieden van ANB staan ten slotte folderkastjes opgesteld. Een uitstekend idee om last-minute-informatie aan de recreant mee te geven. De praktijk leert evenwel dat de kastjes vaak leeg zijn, of beschadigd, en de folders nat...

7 Slotbeschouwing. Natuur en recreatie aan de Vlaamse Kust: een kansrijke combinatie

7.1 Samenvatting en algemene conclusies

Zijn er nog duinen aan de Vlaamse Kust? Er vallen duidelijk een aantal negatieve elementen te zeggen over het kustduinenareaal. Om te beginnen zijn er relatief weinig duinen overgebleven (circa 3.800 ha). Bovendien zijn de duinen onevenwichtig over de kust verspreid – vooral voor de middenkust is weinig bewaard. Tot slot is het duinenareaal sterk versnipperd, door de vele fysieke barrières in de vorm van wegen en woningen enerzijds, en door de versnipperde eigendomsstructuur anderzijds. Vooral de vele privé-eigenaars vormen hier een probleem. Ondanks deze knelpunten blijft de Vlaamse kust een van de zeldzame gebieden in West-Europa waar wel degelijk belangrijke duinencomplexen te vinden zijn. Bij enkele kleinere, nauw aaneensluitende deelgebieden zijn de fysieke barrières niet onoverkomelijk, zodat ook hier complexvorming mogelijk is. In een aantal gevallen is het opheffen van de fysieke barrières zelfs denkbaar. Zowel op het vlak van natuurwaarden als op het vlak van recreatief medegebruik opent dit perspectieven.

Natuur en recreatie in de duinen hebben een haat-liefdeverhouding. Keren we terug naar de vaak gevoerde discussie of fietsen in duingebied verenigbaar is met de natuurwaarden. Hier zijn de Nederlandse inzichten toch wel verrijkend voor de discussie in Vlaanderen. Argumenten contra zijn doorgaans dat de negatieve effecten voor de natuurwaarden te groot zijn, zowel door de aanleg van verharde paden als door de verstoring in het gebied en/of dat onze duingebieden te klein zijn om fietsverkeer toe te laten. Op al die punten blijken bij de Nederlandse duinbeheerders toch andere inzichten gangbaar te zijn. Naar Nederlandse normen zou zeker doorgaand fietsverkeer niet echt een bedreiging vormen voor een aantal van onze gebieden. Het argument dat de aanleg van dit soort paden niet verzoenbaar is met de huidige Europese regelgeving is blijkbaar evenmin 100% sluitend: ook in Nederland ziet men zich met die regelgeving geconfronteerd, maar voor Staatsbosbeheer is het verlenen van ontheffing kennelijk niet onoverkomelijk. Verder suggereren diverse buitenlandse auteurs - die geenszins als lobbyisten van de sector recreatie kunnen worden beschouwd - dat in een aantal gevallen een te eenzijdige natuurwetenschappelijke benadering wordt toegepast bij het management van natuurgebieden. Veelal ontbreekt een op objectieve data gebaseerde motivatie voor die aanpak.

Het is geenszins onze bedoeling om de bestaande principiële discussies op de spits te drijven. Het Agentschap voor Natuur en Bos staat wel degelijk open voor recreatief medegebruik. Er zijn in de Vlaamse kustduinen al heel wat mooie voorzieningen aanwezig. Maar een meer praktische, case-georiënteerde benadering, zou een waarlijk geïntegreerde aanpak met betrekking tot de kustduinen in de praktijk zeker ten goede komen. Bovendien is duidelijk dat er meer nood is aan objectieve gegevens om de concrete impact van maatregelen te meten, waardoor een inhoudelijke aanpak de huidige welles-nietes discussies kan vervangen.

De organisatie van het bezoekersonthaal in de Vlaamse kustduinen is nog niet optimaal. Bezoekers vinden wél gemakkelijk hun weg (door externe bewegwijzering in combinatie met goede onthaalmogelijkheden) naar ingang Vissersdorp van VNR de Westhoek, naar VBNC de Nachtegaal en naar het duinencomplex rond het Zwin. Het bezoekersonthaal bij de Groene As Heist-West is minder goed georganiseerd. De ingangen van de Baai van Heist en de Sashul en Vuurtorenweiden zijn er nauwelijks zichtbaar. Ook bij andere grote gebieden, zoals het Yde Duinencomplex of het VNR De IJzermonding is het niet echt duidelijk hoe bezoekers het gebied het best benaderen.

Behalve het gebrek aan parkeergelegenheid en fietsenstalling, blijkt de beperkte markering van de toegangspunten tot de gebieden het grootste knelpunt. Mogelijke oplossing is het werken met infoborden of bakens die vanaf de openbare weg de aanwezigheid van een ingang markeren. De bestaande bezoekerscentra aan onze kust bieden heel wat mogelijkheden op het vlak van onthaal. De ambitieuze doelstelling van VBNC de Nachtegaal om als toegangspoort te fungeren voor de duinen aan de westkust, wordt op dit ogenblik echter niet helemaal waargemaakt. Het aanbieden van een kaart of folder die de link tussen het bezoekerscentrum en de belangrijkste gebieden aangeeft, zou een mogelijk actiepoint kunnen zijn. Tot slot moet worden gewezen op het belang van een interbestuurlijke aanpak van het bezoekersonthaal in de cluster van natuurgebieden rond het Zwin.

Met de infoborden op zich is het wel goed gesteld. Zeker bij de ingangen van duingebieden wordt aan de informant heel wat informatie aangeboden. Aandachtspunt is hier het bewaken van de uniformiteit inzake huisstijl van bebording. De bestaande brochures zijn eveneens een handig instrument voor bezoekers om zich in het gebied te kunnen oriënteren, en om meer te weten te komen over de natuurwaarden.

Het is niet correct te stellen dat de Vlaamse kustduinen niet of nauwelijks zijn ingericht, en het is evenmin correct dat de Vlaamse kustduinen niet of nauwelijks worden opengesteld voor het publiek. Wel noteren we hier een belangrijk knelpunt, namelijk de eigendomsstructuur van de duingebieden. Door het feit dat heel veel duingebieden die grote potenties hebben voor recreatief medegebruik op dit ogenblik een privaat karakter hebben, blijft heel wat potentieel onbenut.

Op het moment dat duingebieden verworven worden door publieke instanties, wordt de intentie voor openstelling en inrichting ervan meteen duidelijk. Hier noteren we echter een tweede knelpunt, namelijk een gebrek aan middelen. Voor een aantal duingebieden liggen er (ook voor het recreatieve medegebruik) waardevolle inrichtingsvoorstellen op tafel, maar door gebrek aan financiële middelen of een andere prioriteitstelling kan de uitvoering op het terrein nog niet in het vooruitzicht worden gesteld.

Het klopt evenmin dat er in de Vlaamse kustduinen nauwelijks of geen recreatieve voorzieningen aanwezig zijn. We hebben vastgesteld dat de meeste duinen op zijn minst een 'basispakket' kunnen aanbieden aan de recreant. Ook hier kunnen we echter een negatieve kanttekening plaatsen. We hebben betoogd dat bij de inrichting van duingebieden vooral een defensieve reflex wordt toegepast ten aanzien van recreatief medegebruik, waarbij te weinig rekening wordt gehouden met de belevingswaarde van de recreanten. Wij pleiten er voor om naar het voorbeeld van de Nederlandse burens te streven naar een meer creatieve ingesteldheid bij het ontwerpen van de recreatieve voorzieningen, waarbij een hoge belevingswaarde voor de recreant een belangrijke nevensdoelstelling wordt. Dat moet resulteren in een 'upgrade' van het huidige basispakket aan recreatieve voorzieningen in onze duinen. Hiervoor is evenwel een minder principiële en een meer praktische, case-georiënteerde benadering met betrekking tot de inrichting van de duinen noodzakelijk.

Vaak wordt het bestaande padennet in de Vlaamse kustduinen bekritiseerd. Het zou te weinig uitgebreid zijn en onvoldoende belevingswaarde aanbieden aan de recreant. Op vandaag is het padennet dat openstaat voor wandelaars ongeveer 75 km lang. Als de geplande inrichtingsstudies ook daadwerkelijk worden uitgevoerd, wordt wellicht de kaap van 100 km overschreden. Echt weinig is dat niet. Toch is het opvallend dat het netwerk van paden aan de westkust, waar we toch de grootste duinencomplexen hebben, relatief minder uitgebreid is dan het netwerk aan de oostkust. Nochtans biedt wandelen in uitgestrekte duinencomplexen de hoogste belevingswaarde aan recreanten. Wandelen in de smalle zeereep aan de oostkust is zeker ook de moeite waard, maar de Koninklijke Baan en de stedelijke omgeving zijn hier nooit veraf, en kunnen de beleving van de wandelaar grondig verstoren. Als men uitgaat van de stelling dat grotere duingebieden ook een grotere draagkracht hebben voor recreatie, lijkt dit alles wat contradictorisch. Verder noteerden we als minpunt nog het feit dat de trajectbepaling van de paden al te zeer door natuurtechnische overwegingen is ingegeven. Enerzijds creëert dit af en toe 'onlogische' situaties voor de wandelaar, anderzijds leidt dit bij momenten tot te rechtlijnige paden, die veelal aan de rand van het gebied zijn gesitueerd. Tot slot hebben we vastgesteld dat de wegenis van het padennet (overwegend onverhard) weliswaar positief is in termen van belevingswaarde voor de doorsnee recreant; voor personen met een beperkte mobiliteit impliceert dit echter dat de duinen nauwelijks toegankelijk zijn.

Met de externe ontsluiting van de Vlaamse kustduinen valt het best wel mee. Voor gemotoriseerd verkeer is de Koninklijke Baan (N34) een handige verbinding; voor gebruikers van het openbaar vervoer is er de Kusttram; fietsers kunnen gebruik maken van de Kustfietsroute en het fietsnetwerk. Enkel het VNR de Westhoek, nochtans een van de duingebieden met het grootste aantal voorzieningen voor recreatief medegebruik, is minder goed bereikbaar met fiets of Kusttram. Knelpunt met betrekking tot externe ontsluiting is echter niet het gebrek aan invalswegen, maar het gebrek aan externe bewegwijzering. Voor gemotoriseerd verkeer zijn er de bekende 'bruine pijltjes' voor een beperkt aantal gebieden. Alleen is het voor de bezoeker niet altijd duidelijk wanneer hij zijn eindbestemming heeft bereikt. Voor fietsers of gebruikers van het openbaar vervoer is geen externe bewegwijzering aangebracht. Dat maakt dat bezoekers die niet de correcte toeristische informatie bij zich hebben, op het terrein aan hun lot worden overgelaten. Eventueel kan gezocht worden naar een uitbreiding van de externe bewegwijzering vanaf een aantal strategische punten (kruispunten met de Kustfietsroute of nabij tramhalte), waardoor de signalisatie ook bruikbaar wordt voor niet-gemotoriseerde bezoekers. Bijkomend kan nagedacht worden over een informatiesysteem bij de haltes van de kusttram, waarbij men bezoekers helpt om zich te oriënteren ten aanzien van de belangrijkste toeristische attracties in de onmiddellijke omgeving.

Zijn de Vlaamse Kustduinen echt gastvrij voor recreanten? De verwelkomingsbrochures van het Agentschap voor Natuur en Bos doen ons alvast geloven van wel. Toch zijn er nog enkele dissonante geluiden te horen. De hardnekkige perceptie dat onze duinen 'afgesloten' zijn, heeft onder meer te maken met het voorkomen van heel wat 'onvriendelijk' ogende afsluitingen rondom de duingebieden en -reservaten. Het begrip 'reservaat' heeft overigens ook al een weinig gastvrije bijklank. We stellen voor om verder te 'onthekken' en om te streven naar een meer uniforme aanpak inzake het gebruik van afsluitingen, waarbij maximale openheid en optimale beeldkwaliteit voorop staan. Het achteruit plaatsen van omheiningen, zodat ze onzichtbaar worden, kan daartoe bijdragen.

Waar wandelen in de duinen veelal getolereerd en georganiseerd wordt, liggen fietsen, mountainbiken en paardrijden veel moeilijker. Deze recreatievormen worden door de natuursector vaak als 'harde' recreatie beschouwd. Er zijn dan ook relatief weinig mogelijkheden om door de Vlaamse Kustduinen te fietsen. We zijn ook geen vragende partij om in alle duingebieden fietspaden aan te leggen. Wel zien we mogelijkheden om naast een beperkt aantal nieuwe fietsdoorsteken vooral ook te investeren in het verhogen van de belevingswaarde van de duinen voor fietsers en het beter enten van de duingebieden op het fietsnetwerk en de Kustfietsroute. Het routeaanbod voor mountainbikers aan de Kust is zeer beperkt, terwijl de vraag met de dag toeneemt. De beheerders van natuurgebieden hebben dit begrepen en zoeken mee naar 'geïntegreerde' oplossingen waarbij nieuwe doorgaande routes door natuurgebieden worden getraceerd.

Het is dan de bedoeling de circuits te sluiten buiten de duinen. Een gelijkaardige houding wordt aangenomen tegenover de ruiters, die op de Westkustrouteroutes na geen officiële routes ter beschikking hebben.

Het verlaten van de gebaande paden is voor elke avonturier een uitdaging. Maar ook kinderen en jongeren hebben behoefte aan natuur om in te spelen en te struinen. Hoewel het op het eerste zicht wat contradictorisch lijkt met de uitgangspunten rond toegankelijkheid in het natuurdecreet, definieerde de Vlaamse overheid het concept 'speelzone'. Voortvloeiend uit het bosdecreet, vindt het principe schoorvoetend ingang bij andere natuur- en duingebieden. Dit moet het 'afsluiten voor' en het 'organiseren van' de recreatie in de duinen, waardoor kinderen hun speelterrein verliezen, voor een stuk compenseren. Er is hier nog een hele weg te gaan. De vraag naar meer struinnatuur is groot, het aanbod aan 'minder kwetsbare' duingebieden beperkt. De verdere verwerving van (kleinere) duingebieden door de Vlaamse overheid en/of de kustgemeenten biedt hier een uitkomst.

Een nog vaak vergeten doelgroep omvat de personen met een beperking (minder mobiele, blinden en slechtzienden) en jonge gezinnen met kinderwagens. Voor hen is de toegankelijkheid van de kustduinen geen evidentie. Niet alleen de onverharde ondergrond (zand) van vele paden vormt een probleem voor rolstoelen en buggy's. Ook klaphekkentjes, poortjes, trappen en steile hellingen vormen niet te nemen hindernissen. De praktijk leert dat slechts weinig duingebieden voor deze doelgroepen toegankelijk zijn. We pleiten er dan ook voor om ten minste enkele korte en beleavingsvolle circuits integraal toegankelijk te maken. Deze kunnen het best worden geënt op goed bereikbare knooppunten van openbaar vervoer en bezoekerscentra. Voor personen met een visuele beperking kan een parcours met aangepaste markeringen en infoborden in braille worden uitgewerkt. Tot slot is het van belang om over de genomen initiatieven degelijk te communiceren.

Wie met de hond de duinen in of het strand op wil, heeft het ook niet onder de markt. Tal van verbods- en gebodsregels zijn er geldig, vaak met grote onduidelijkheid tot gevolg. Afstemming van reglementeringen en een goede communicatie zijn hier de sleutelwoorden.

Het aanbod voor routegebonden recreatie aan de Vlaamse Kust is vrij uitgebreid en divers en kwam hierboven al gedeeltelijk ter sprake. Toekomstgerichte kansen voor het wandelen zijn onder meer het realiseren en 'upgraden' van een aantal provinciale landschapswandelroutes, de realisatie van een wandelnetwerk met knooppunten aan de Westkust en in de Zwinregio en het uitwerken van een Kustwandelroute van De Panne tot Knokke, geënt op de Kusttram. De verbeterpunten inzake het fietsproduct hebben vooral te maken met de opwaardering van het fietsnetwerk aan de Kust. Naast het aanpassen van sommige trajecten (waarbij vooral gezocht wordt naar meer veiligheid en vrijliggende paden), vormen het aanleggen van 'missing links' en het verhogen van de beleavingswaarde hier de uitdagingen. Ook de realisatie van een aantal bijkomende themafietstochten rond het thema 'natuur aan de Kust' valt te onderzoeken.

Inzake fietscomfort vragen we extra aandacht voor degelijke fietsenstallingen, voor de labeling van fietsvriendelijke logies en reca en voor het uitbreiden van de mogelijkheden voor het vervoer van fietsen met het openbaar vervoer (ketenmobiliteit). Voor mountainbikers en ruiters worden – zoals eerder gesteld – mogelijkheden gevraagd voor de passage door duingebieden. Voor auto- en motortoerders ten slotte, dient de wenselijkheid te worden onderzocht van een kustgerelateerde route op basis van nieuwe technologieën.

Uit wat vooraf ging, blijkt dat de natuur aan de Vlaamse Kust over heel wat mogelijkheden beschikt voor recreatief medegebruik. Toch spelen noch de gemeenten, noch de provincie, Westtoer of Toerisme Vlaanderen de natuur aan de Kust (met uitzondering van het strand) volwaardig uit als een echte 'unique selling proposition'. Het toeristisch-recreatief 'vermarkten' van de duinen hoeft nochtans niet schuin te worden bekeken. Het bekendmaken van de natuurwaarden en de recreatiemogelijkheden aan de Kust kan het draagvlak voor natuurontwikkeling bij een breed publiek verhogen. Daarnaast biedt een doordachte inrichting van duingebieden en het geleiden van recreanten een betere bescherming van de meest kwetsbare zones. Een 'visitor pay-back'-systeem kan bovendien middelen genereren die rechtstreeks de natuur aan de Kust ten goede komen. Bovendien is aan natuurgerichte recreatie ook een belangrijke mentale en fysieke welzijnscomponent verbonden. Voor het succesvol promoten van de natuur aan de Vlaamse Kust zijn onder meer volgende aandachtspunten van belang: samenhang van de natuurgebieden (fysieke en mentale netwerkvorming), gastvrijheid, beleving, kwaliteit, marktconformiteit van de producten, informatie en communicatie. Doelgroepen zijn daarbij het brede publiek uit Vlaanderen, Brussel en Wallonië, buitenlanders, scholen en socio-culturele verenigingen. Daarnaast kunnen ook nichemarkten zoals kinderen, personen met een beperking, natuurfreaks, kunst- en cultuurliefhebbers en gastronomen worden aangesproken.

Cruciaal in dit hele verhaal is de beschikbaarheid van informatie over de natuur en de recreatiemogelijkheden aan de Kust en de communicatie daarover. Het blijkt dat de beschikbare informatie nog te vaak focust op natuur- en milieueducatie, eerder dan op recreatie, en dat de informatie nog te weinig systematisch en praktisch is. Dit geldt vooral voor de inlichtingen die mensen kunnen bekomen van op afstand (website, toegestuurde folders) en bij lokale diensten voor toerisme en bezoekerscentra. De lokaal beschikbare informatie heeft nog te veel betrekking op de eigen gemeente. De informatie die 'in situ' (op het terrein) wordt verstrekt bij middel van infoborden is dan weer van uitstekende kwaliteit. Er lijkt een grote nood te bestaan aan een geactualiseerde bundeling van gegevens over natuur en recreatie aan zee, zowel op het internet als in gedrukte vorm, en dit voor de hele Vlaamse Kust.

7.2 Actieplan

We besluiten dit rapport met de formulering van een prioriteitenlijst van actiepunten die van essentieel belang zijn bij de verdere ontwikkeling van de natuurgerichte recreatie aan de Vlaamse Kust. De opgesomde acties hebben te maken met de ontsluiting en inrichting van de duinen, met de ontwikkeling van bovenlokale recreatieve producten en met de communicatie omtrent natuurgerichte recreatie. Belangrijke basisvoorwaarde voor het welslagen van de acties is alvast de verdere uitbreiding van het publieke en toegankelijke duinenareaal aan de Vlaamse Kust. Onder meer door een optimalisatie van het voorkeepsrecht en de onteigeningsprocedures moet de versnelde verwerving van de resterende private duinen door de (Vlaamse) overheid absoluut verder gezet worden. De verworven duinen moeten ook een definitieve wettelijke bescherming krijgen. Verder is het van belang om duingebieden te groeperen tot grotere complexen die zowel voor natuur(beheer) voordelen opleveren alsook beter recreatief 'vermarktbaar' zijn. Andere aandachtspunten inzake de 'resource' voor natuurgerichte recreatie zijn de fysieke ontsnippering van de duinen door maatregelen van natuurherstel en het wegnemen van scheidende infrastructuur en het tegengaan van de 'vertuining' van de duinen.

De actiegerichte maatregelen worden hieronder gegroepeerd in drie clusters.

CLUSTER 1 : Maatregelen inzake ontsluiting en inrichting van de kustduinen

1. Versneld opmaken en uitvoeren van inrichtingsplannen voor de nog niet ingerichte duingebieden

Er moet absolute prioriteit gegeven worden aan de inrichting en openstelling van de duinen aan de Vlaamse Kust. Belangrijke actiemaatregelen in dit verband zijn:

- Het op het terrein uitvoeren van de inrichtingsplannen die reeds beschikbaar zijn. Concreet gaat het onder meer om de duinen tussen Lombardsijde en Westende, de duinen tussen Westende en Oostende, de duinen tussen De Haan en Wenduine, het Dir. Gen. Willemspark in Knokke-Heist en de Nordic-site in Blankenberge.
- Het opmaken (en uitvoeren) van inrichtingsplannen voor de resterende duingebieden. Volgende natuurgebieden zijn prioritair: Oosteroever in Oostende, het Zwin en het Provinciaal Natuurpark Zwin in Knokke-Heist. Voor de Zwinduinen en –polders, het PN Zwin en het Zwin moet het ambitieniveau zeer hoog zijn en is een interbestuurlijke en professionele aanpak essentieel. Deze cluster van natuurgebieden kan evolueren tot één van de belangrijkste natuurattracties van (West-)Vlaanderen.

2. Streven naar uniformiteit in de inrichting van duingebieden aan de Vlaamse Kust

De resterende duinen aan de Vlaamse Kust kunnen best als één – weliswaar versnipperd – natuurcomplex aan de natuurgerichte recreant worden gepresenteerd. Om de ‘mentale ontsnippering’ en de eenheid te stimuleren is het belangrijk om zo veel mogelijk uniformiteit na te streven inzake de inrichting van de duingebieden. Afstemming tussen de belangrijkste terreineigenaars en –beheerders is nodig omtrent het gebruik en de inplanting van infoborden, terreinmeubilair, signalisatie, afsluitingen e.a. Een overlegorgaan in de schoot van het bestaande kustoverleg zou hierin een coördinerende rol kunnen spelen.

3. Beter structureren van de onthaalinfrastructuur in de duinen

Een drietal aandachtspunten is hier van belang:

- Het uitwerken van een duidelijke hiërarchie inzake de ingangen van de natuurgebieden, met een duidelijk onderscheid tussen de hoofd- en de neveningen.
- Het beter markeren op het terrein van de ingangen.
- Het voeren van een coherent, landschappelijk verantwoord en recreatievriendelijk beleid inzake het plaatsen van afsluitingen in en rond natuurgebieden.

4. Verhogen van de belevingswaarde van natuurinrichting

Bij de inrichting van natuurgebieden kan nog meer aandacht worden besteed aan de belevingswaarde voor de recreant. Zonder te vervallen in ‘pretparkachtige toestanden’ moet de defensieve reflex bij de inrichting plaats ruimen voor een meer creatieve reflex die zich – uiteraard met respect voor de natuurwaarden - vertaalt in meer gevarieerde en avontuurlijke paden, spel- en doe-elementen (uitkijktorens, knuppelpaden e.a.), kunstzinnige vormgeving en het gebruik van eigentijdse materialen en presentatietechnieken. Versterken van de natuurervaring kan ook door de natuurgebieden verder uit te breiden, te ontsnipperen (Koninklijke Baan!) of door afsluitingen onzichtbaar te maken of verlichtingsmasten weg te nemen.

5. Verbeteren van de externe ontsluiting van de natuurgebieden

- Verbeteren van de externe bewegwijzering van de grootste duingebieden aan de hand van de bekende ‘bruine pijltjes’.
- Zoeken naar een verwijzing vanaf de haltes van het openbaar vervoer naar de natuurgebieden.

6. Instellen van voldoende speelzones in de duinen

Er is nood aan bijkomende zones voor spelen en struinen in de duinen aan de Vlaamse Kust. Die vraag leeft bij de georganiseerde en niet-georganiseerde jeugd van de kustgemeenten en bij toeristen en recreanten die aan de Kust op vakantie zijn. Vaak bieden kleinere duingebiedjes, aansluitend bij de bewoningscentra hier uitkomst. Deze zijn evenwel nog vaak in privéhanden.

7. Optimaliseren van de toegankelijkheid van de duinen

- Realiseren van een rolstoel- en kinderwagentoegankelijk pad vanuit de drie natuurbezoekerscentra.
- Integrale toegankelijkheid van de natuurbezoekerscentra.
- Realisatie van een natuurexploratiepad voor blinden en slechtzienden, geënt op één van de natuurbezoekerscentra.
- Uitwerken van een circuit voor rolstoelgebruikers op het geplande wandelnetwerk Zwinstreek.
- Realisatie van rolstoeltoegankelijke veren over de IJzermonding in Nieuwpoort en over de havengeul van Oostende.
- Aanleg van bijkomende toegankelijke voorzieningen voor natuurobservatie (b.v. in het VNR De IJzermonding in Nieuwpoort).
- Afstemmen van reglementeringen en betere communicatie omtrent de toelating van honden in de natuurgebieden.

CLUSTER 2: Maatregelen inzake bovenlokale recreatieve productontwikkeling

1. Wandelen

- Permanent toegankelijk houden van alle stranden voor wandelaars.
- Realiseren van nieuwe landschapswandelroutes in de natuur aan de Kust: zoekzones zijn o.m. het Oostendse Krekengebied, de Uitkerkse Polders, het gebied Blankenberge-ecogolf-Zeebos-Fonteintjes, het Zwin, d'Heye/Paalsteenpanne in Bredene en de Groene As Heist West in Heist.
- Omvormen van de Koolhofwandelroute in Nieuwpoort tot erfgoedwandelroute.
- Realiseren van een gemeente- en gebiedsoverschrijdend wandelnetwerk met knooppunten in de Zwinregio.
- Uitwerken van een Kustwandelroute met knooppunten, geënt op de Kusttram en op de NMBS-stations.

2. Fietsen

- Optimaliseren van het fietsnetwerk aan de Kust door het realiseren van een aantal 'missing links', door het verhogen van de veiligheid en het fietscomfort (bewegwijzering, verharding, meubilair) en door het verhogen van de belevingswaarde (o.m. het contact tussen de fietser en de duinen).
- Uitwerken van een aantal themafietstochten rond het thema 'natuur': b.v. de duinen tussen De Panne en Nieuwpoort vanuit het VBNC De Nachtegaal, de Zwinstreek vanuit het (te vernieuwen) bezoekerscentrum Het Zwin.
- Verhogen van het fietscomfort aan de Kust door het verbeteren van de mogelijkheden voor fietsenstalling, het labelen van fietsvriendelijke logies en reca en het activeren van de ketenmobiliteit (combinatie fiets en openbaar vervoer).

3. Mountainbiken

- Afstemming van het aanbod aan BLOSO-mountainbikeroutes en het aanbod van Westtoer en de provinciale sportdienst.
- Realisatie van een mountainbikeroute/netwerk aan de Westkust, Middenkust en Oostkust geënt op de natuurgebieden aan de Kust en de polders in het hinterland.

4. Paardrijden

- Afstemming van de reglementering m.b.t. paardrijden op de stranden aan de Vlaamse Kust.
- Realiseren van bewegwijzerde ruiterroutes/netwerken aan de Westkust, in de regio De Haan en in de Zwinregio. Hiervoor kunnen de recent aangelegde ruitersporen in o.m. de Noordduinen in Koksijde, de Duinbossen in De Haan en de Zwinduinen en –polders in Knokke-Heist aangewend worden. Op langere termijn zijn koppelingen denkbaar met ruitercircuits in het binnenland, b.v. in De Moeren.

CLUSTER 3: Maatregelen inzake informatie en communicatie omtrent natuurgerichte recreatie

1. Aanbieden van praktische basisgegevens i.v.m. natuurgerichte recreatie aan de Kust via een gedrukte folder

De eerste uitgave van een overzichtsbrochure, een 'Wegwijzer voor natuur en recreatie aan de Vlaamse Kust', gebeurde in de zomer van 2008. Het betreft een initiatief van Westtoer, met steun van de Vlaamse regering in het kader van het Kustactieplan 2005-2009, de provincie West-Vlaanderen en de afdeling Kust. Het is wenselijk deze uitgave in de volgende jaren te optimaliseren en opnieuw uit te geven.

2. Optimaliseren van websites

Zowel op het vlak van structuur, overzicht, aard en actualisatie van de informatie over natuur en recreatie op het internet kan nog één en ander worden verbeterd. De belangrijkste websites zijn de Kustwebsite, de websites van de Kustgemeenten en van de terreinbeherende instanties aan de Kust.

3. Optimaliseren van de informatieverstrekking over natuurgerichte recreatie via lokale diensten voor toerisme en natuurbezoekerscentra

- Zorgen voor een pakket aan informatie over de natuurgebieden aan de hele Vlaamse Kust. De kwalitatieve en uniforme folderreeks van het Agentschap voor Natuur en Bos kan hiertoe verder worden uitgebreid.
- Zorgen voor informatie over de recreatiemogelijkheden aan de hele Vlaamse Kust: wandelroutes, fietsroutes e.a.. Deze brochures moeten overal aan de Kust beschikbaar zijn, zowel in de diensten voor toerisme als in de natuurbezoekerscentra.

Voor de coördinatie van bovenstaande actiemaatregelen, en meer bepaald voor de versnelde opmaak en uitvoering van inrichtingsplannen voor de duinen, voor de (interbestuurlijke) afstemming inzake o.m. huisstijlen, voor de realisatie van een aantal bovenlokale recreatieve producten en voor het op punt zetten van de communicatie rond natuur en recreatie aan de Kust is de tijdelijke inzet van een projectmanager wenselijk.

Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen, 2008. *Natura 2000. Achtergrondinformatie*. Te vinden via www.agiv.be [geconsulteerd op 16/01/2008].

Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust, Afdeling Kust, 2008. *Wat doen wij?* Te vinden via www.afdelingkust.be [geconsulteerd op 16/01/2008].

Agentschap voor Natuur en Bos, 2007. 'Aankopen kustduinen in stroomversnelling', *Natuur daar zorgen we voor. Periodiek nieuwsmagazine van het Agentschap voor Natuur en Bos*, 8 (1), 11.

Belpaeme, K. en Haelters, J., 2001. 'Geïntegreerd kustzonebeheer', *De Grote Rede. Nieuws over onze kust en zee, januari 2001*, 1.

Breyne, Paul, 2007. *West-Vlaanderen, door de zee gedreven. Rede door Paul Breyne, gouverneur van West-Vlaanderen, uitgesproken in de Provincieraad van 2 oktober 2007*, Beernem.

Cliquet, A., Lambrecht, J. & Maes, F., 2002. *Juridische inventarisatie van de kustzone in België: studie in opdracht van de Administratie Waterwegen en Zeewezen, Afdeling Waterwegen Kust*. Afdeling Waterwegen Kust: Oostende.

Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer, 2003. 'Oppervlakte beschermd gebied. Technische fiche' *Duurzaamheidsbarometer voor de Kust*, te vinden via www.vliz.be/projects/indicatoren. [geconsulteerd op 16/01/2008]

Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer, 2007. *Het Kustkompas, indicatoren als wegwijzers voor een duurzaam kustbeheer*, Hannelore Maelfait & Kathy Belpaeme (red.): Oostende, 80 pagina's.

Derksen, W., 2006. 'Nederland verandert niet door asfalt en baksteen alleen', in *Groenportaal.Landschap*, te vinden via <http://www.groenportaal.nl/nieuws/>. [geconsulteerd op 27/02/2008].

Drees, J.M. (ed.), 1997. *Coastal Dunes. Recreation and Planning*, Castricum-Leiden.

Eagles, P.F.J., McCool, S.F. en Haynes, C.D., 2002. *Sustainable Tourism in Protected Areas. Guidelines for Planning and Management*. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 8. World Commission on Protected Areas.

Econnection, 2000. *Geïntegreerd kustzonebeheer. Actieplan voor het beheer en de duurzame ontwikkeling van het duingebied tussen de Franse grens en Westende*. Gent.

EUCC – The Coastal Union, 1999. *European Code of Conduct for Coastal Zones*, te vinden via www.coastalguide.org/code/. [geconsulteerd op 10/07/2007].

Herrier, J.L., Killemaes, I. en Noels, C., 2005. 'Purchase of dunes: the first step towards nature restoration along the Flemish coast', in: Herrier, J.-L. et al. (Ed.) (2005). *Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005': International Conference on nature restoration practices in European coastal habitats*, Koksijde, Belgium 19-23 September 2005. VLIZ Special Publication, 19: pp. 55-68.

Lefebvre, C., 1997. 'Public facilities and recreation policy in the dunes of the North of France'. In: Drees, J.M. (ed.), 1997. *Coastal Dunes. Recreation and Planning*, Castricum-Leiden, p.47-49.

Meur-Férec, C. en Favennec, J., 2005. 'The opening to the French public of 'natural' sites of coastal dunes : the choice between 'over-visiting' and 'over-protection' of a shared natural

heritage.', in: Herrier, J.-L. et al. (Ed.) (2005). *Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005': International Conference on nature restoration practices in European coastal habitats*, Koksijde, Belgium 19-23 September 2005. VLIZ Special Publication, 19: pp. 475-486.

Natuurpunt vzw, 2003. *Het 10-puntenprogramma voor een kust met zee, zon en minder zorgen. Voor een geïntegreerd duurzaam beheer van de kustzone*, te vinden via <http://users.skynet.be/fa048928/>. [geconsulteerd op 19/07/2007].

Natuurpunt, Afdeling Middenkust, zonder datum. 'Oostende oosteroever: open, speelt natuurlijk.' Te vinden via <http://users.skynet.be/fa048928/beleid/oosteroever.htm>. [geconsulteerd op 20/02/2008]

Provincie West-Vlaanderen, 2002. *Provinciaal Ruimtelijk-Structuurplan*, te vinden via www.west-vlaanderen.be. [geconsulteerd op 16/01/2008].

Provincie West-Vlaanderen, 2008. *Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer*, te vinden via www.west-vlaanderen.be. [geconsulteerd op 17/01/2008].

Provoost, S., Rappé, G., Ampe, C., Leten, M., Hoys, M. & M. Hoffman, 1996. *Ecosysteemvisie voor de Vlaamse Kust. II. Natuurontwikkeling*. Aminal, Afdeling Natuur: Brussel-Gent.

Provoost, S. & Bonte, D. (red.), 2004. *Levende duinen. Een overzicht van de biodiversiteit aan de Vlaamse kust. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 22*, Brussel, 420 p.

Provoost, T., 2006. *De Vlaamse Kust als recreatieruimte. Achtergronden bij de denkdag Kust van Westtoer op 5 januari 2006 in Koksijde*. Niet-gepubliceerde nota, Brugge.

Provoost, T., 2008. *Ontwerp van Strategisch Beleidsplan voor Openluchtrecreatie voor de provincie West-Vlaanderen*, Westtoer, Brugge.

Slabbinck, B. 2005. 'Investments as a lever for sustainable equilibrium between ecology and recreation at the Belgian coast', in: Herrier, J.-L. et al. (Ed.) (2005). *Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005': International Conference on nature restoration practices in European coastal habitats*, Koksijde, Belgium 19-23 September 2005. VLIZ Special Publication, 19: pp. 357-368.

Stichting Duinbehoud, 2002. *Kijk op de kust*, te vinden via www.duinbehoud.nl. [geconsulteerd op 10/07/2007].

Stichting Duinbehoud, 2007. *De duinen van Nederland ontstaan, geschiedenis, flora en fauna*. Te vinden via www.duinbehoud.nl [geconsulteerd op 10/07/2007].

Traject, 2006. *Ketenmobiliteit aan de Kust. Haalbaarheidsonderzoek met bijzondere aandacht voor de Kustfietsroute en de Kusttram*, Gent, 55 p.

Van de Vegte, F., 1997. 'The North-Holland Dune Reserve', in: J.M. Drees, ed., *Coastal Dunes. Recreation and Planning*, Castricum-Leiden, 2-7.

Vectris cvba, 2007. *Koninklijke Baan – N34. Verkeerskundige visie, ontwikkelingsperspectieven en actiepunten. Eindnota november 2007*, Brugge.

Vlaamse Landmaatschappij, 2003. *Landinrichting Westhoek. Richtplan*. Brussel.

West-Vlaamse Vereniging voor de Vrije Tijd vzw, 2001. *Onthaalplan Westkustduinen*. Studie in het kader van het SAIL-project, Brugge.

Maelfait, H. & Belpaeme, K., 2008, *Het kustkompas 2007, indicatoren als wegwijzers voor een duurzaam kustbeheer*, Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer, Oostende, 80 p.

COLOFON

Deze studie is een initiatief van Westtoer apb en werd uitgevoerd met de steun van het Kustactieplan 2005-2009 van de Vlaamse regering, het Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust en de provincie West-Vlaanderen.

Eindredactie en coördinatie: Tim Provoost

Redactie: Vicky Van den Heede, Tim Provoost en Hannelore Denolf

Dataverzameling: Vicky Van den Heede en Hannelore Denolf, met dank aan het Agentschap voor Natuur en Bos

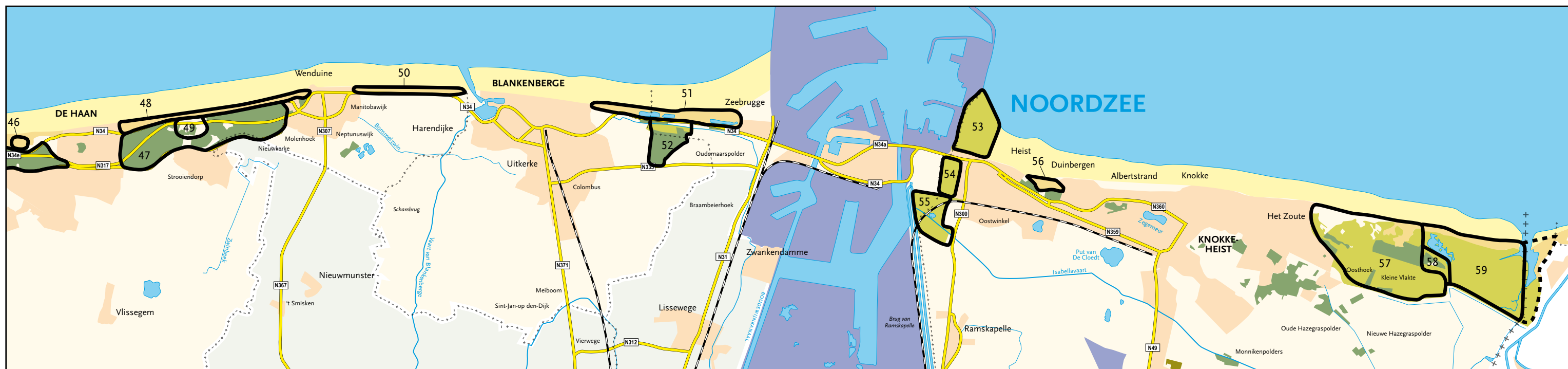
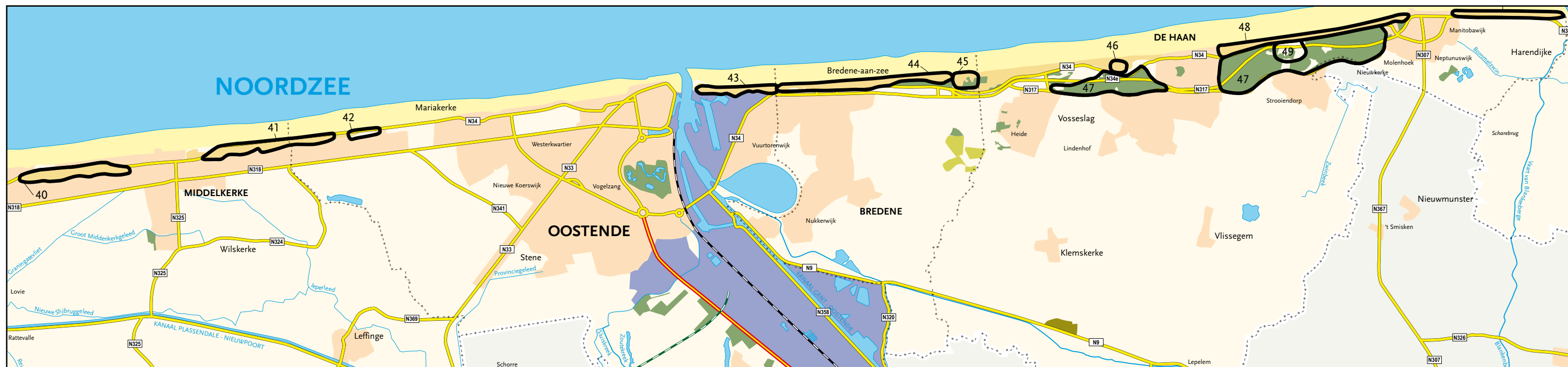
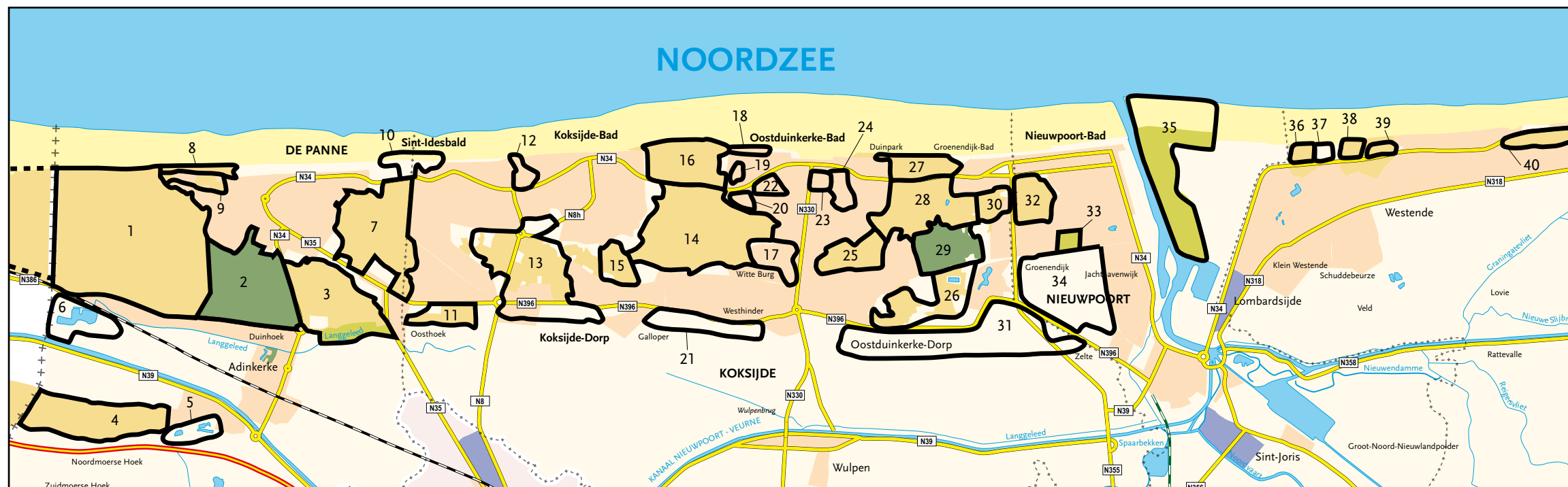
Cartografie: Nele Vandepitte

Grafische vormgeving: Nele Vandepitte

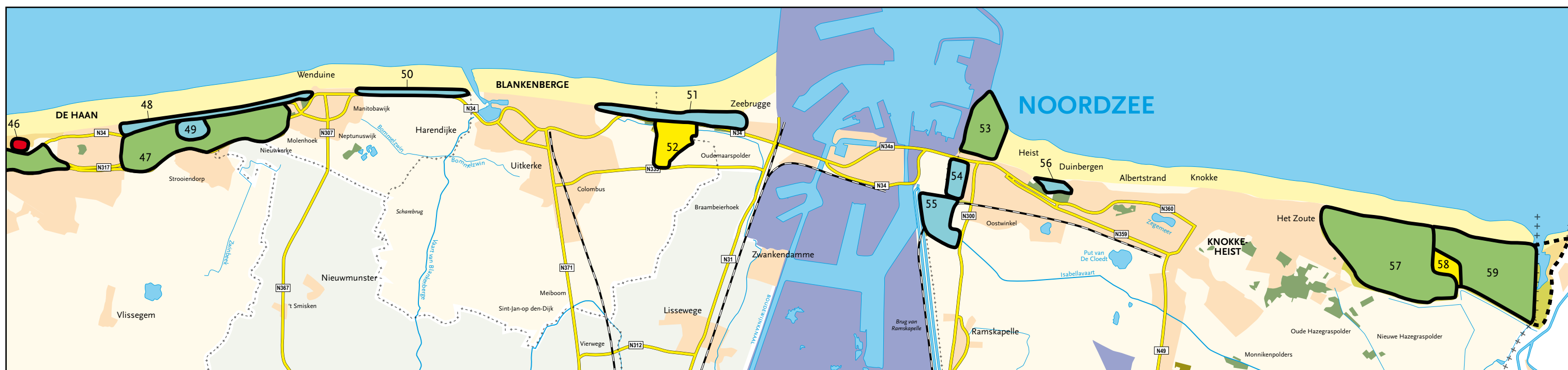
Fotografie: Westtoer

Verantwoordelijke uitgever: Westtoer apb, Koning Albert I-laan 120, 8200 Sint-Michiels (Brugge)

Bronvermelding: Gegevens uit deze uitgave mogen openbaar worden gemaakt, mits de volgende bronvermelding: Westtoer apb, 2008, Welkom in de duinen - Reflecties en aanbevelingen omtrent natuur en recreatie aan de Vlaamse Kust, Brugge, Westtoer apb, 134 p.

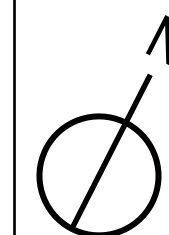

KAART 2: EIGENDOMSSTRUCTUUR VAN DE DUINEN AAN DE VLAAMSE KUST

LEGENDE:

Hoofdeigenaars:

- Agentschap voor Natuur en Bos
- Agentschap voor Maritieme Dienst-
verlening en Kust - Afdeling Kust
- IWVA
- Provincie West-Vlaanderen
- Andere overheid
- Privaat

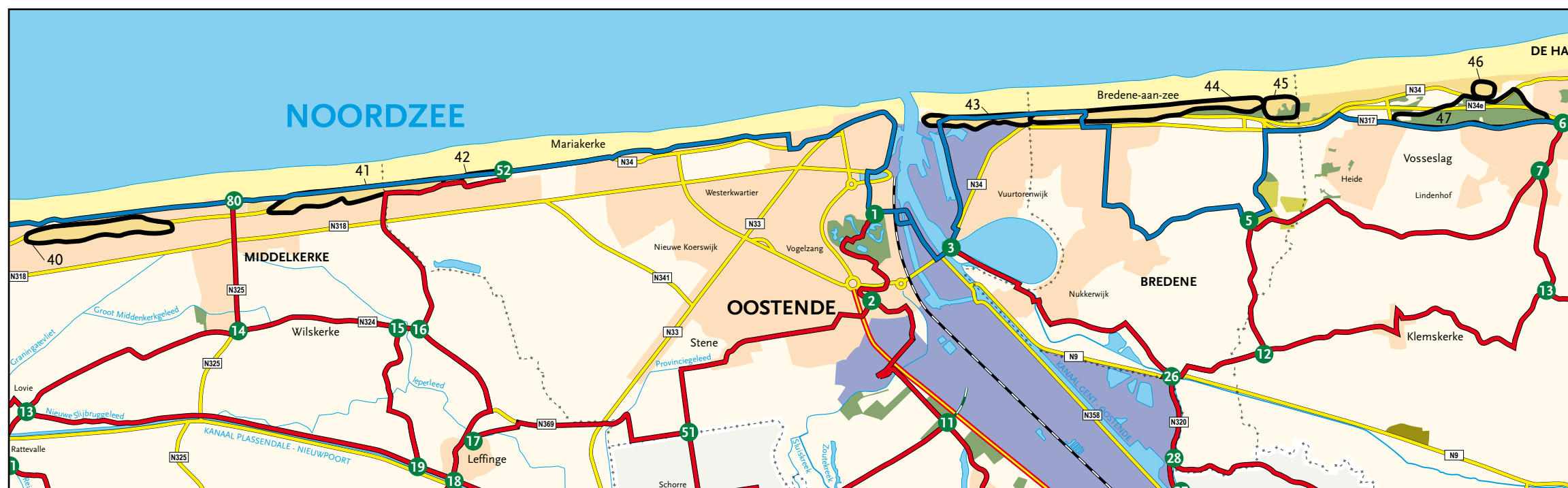
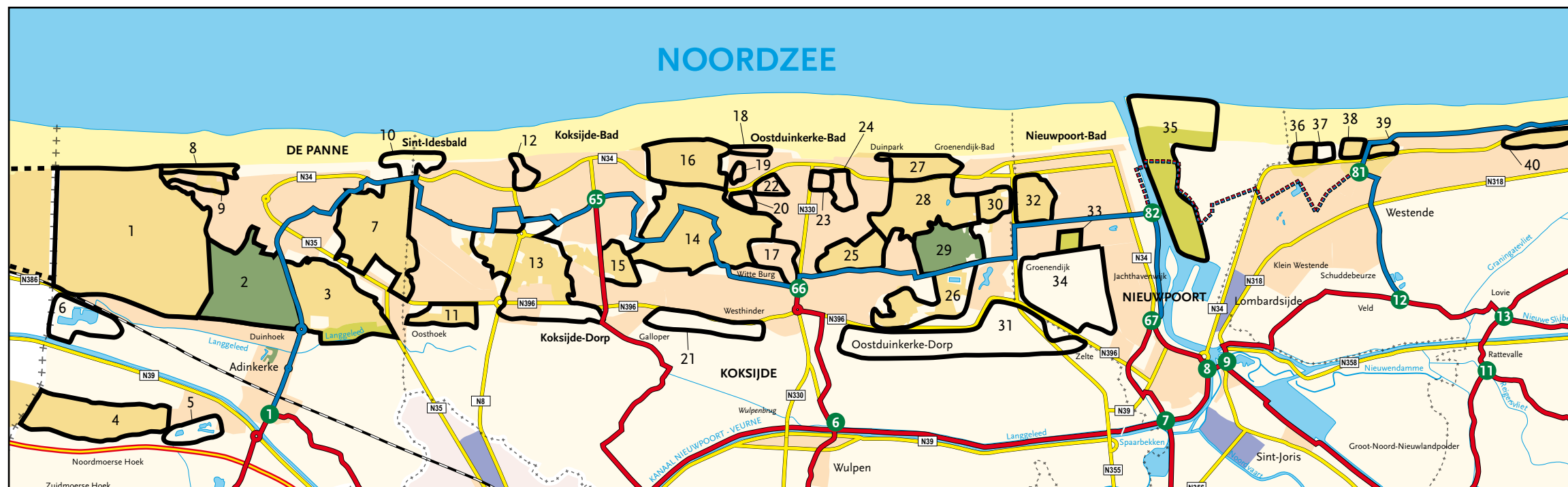
schaal 1:68.500
1 cm → 685 m

westtoer
West-Vlaams provinciebedrijf
voor Toerisme en Recreatie

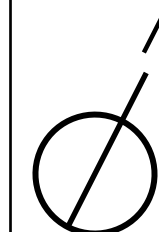

KAART 4: FIETSNETWERK KUST EN KUSTFIETSRUTE

LEGENDE:

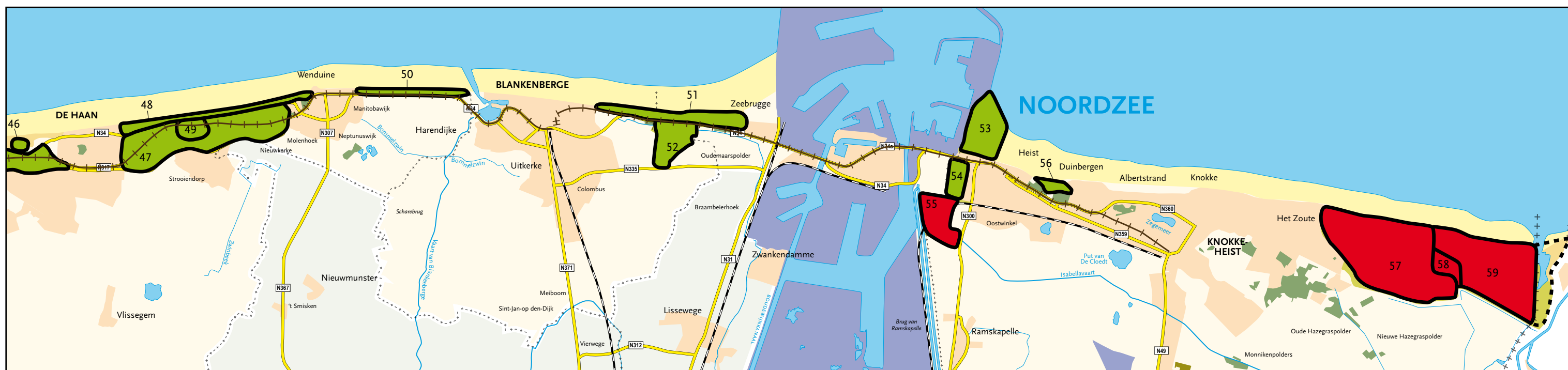
- Fietsnetwerk
- 12 Fietsknooppunt
- Kustfietsroute

schaal 1:68.500
1 cm → 685 m

0 m 1000 2000 3000 4000 5000

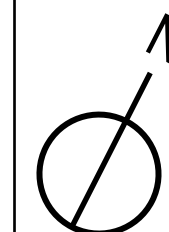
westtoer
West-Vlaams provinciebedrijf
voor Toerisme en Recreatie

KAART 5: BEREIKBAARHEID VAN DE VLAAMSE KUSTDUINEN VIA DE KUSTTRAM

LEGENDE:

- Kusttram
- Duingebied met tramhalte op max. 500m wandelafstand
- Duingebied zonder tramhalte

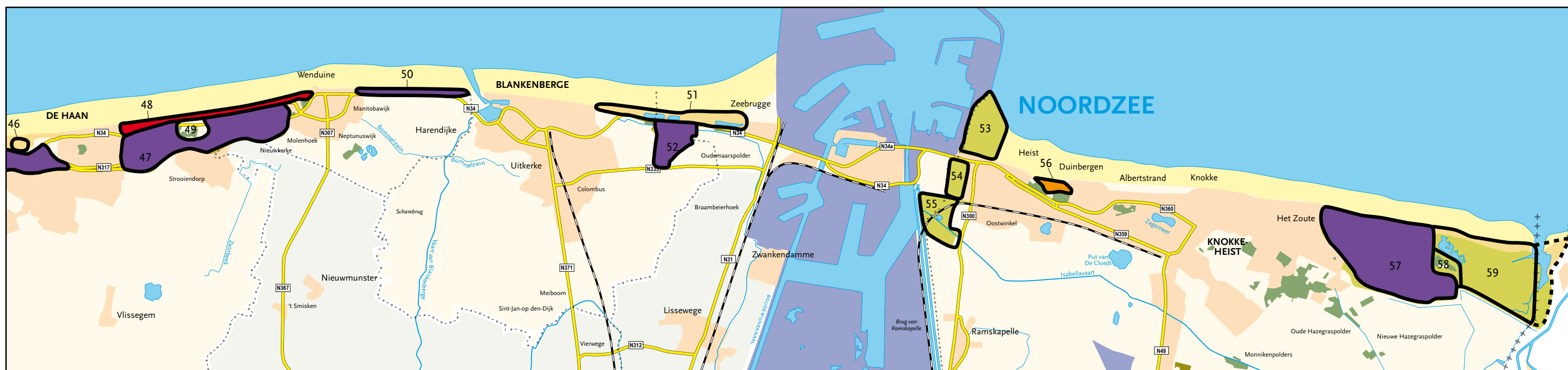

schaal 1:68.500
1 cm → 685 m

0 m 1000 2000 3000 4000 5000

westtoer
West-Vlaams provinciebedrijf
voor Toerisme en Recreatie

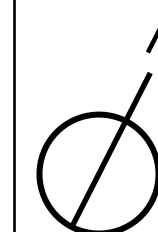

KAART 6:
SPEEL- EN STRUINZONES IN DE
VLAAMSE KUSTDUINEN

LEGENDE:

- Bestaande speelzone
- Behoeft aan speelzone
- Kans voor speelzone

schaal 1:68.500
1 cm → 685 m

0 m 1000 2000 3000 4000 5000

westtoer
West-Vlaams provinciebedrijf
voor Toerisme en Recreatie